

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

เรื่องราชาธิราช

ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

DCID LIBRARY

0000011127

ส 801.954 ๒: ๓

ว 546 ๓

ก-๓

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง

ราชาธิราช

ตอน

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ตัวอย่างสื่อการเรียนการสอน

ศูนย์พัฒนาหนังสือ

ห้ามจำหน่าย

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง

ราชาธิราช

ตอน ตีกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

องค์การคำของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ครั้งที่ห้าสิบแปด พ.ศ. ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN 974-01-2489-5

คำนำ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนี้ กรมวิชาการได้คัดตัดตอนมาจากหนังสือพงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน) สำหรับให้นักเรียนใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา วิชาภาษาไทย ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

หนังสือเล่มนี้ เคยใช้เป็นหนังสือแบบเรียนสำหรับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑ ต่อมาได้เปลี่ยนให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นั้น กรมวิชาการได้ขอให้นางเกหลง พานิช เป็นผู้จัดทำ คำอธิบายประกอบ และนางศรีนาถ สุริยะ เป็นผู้ตรวจแก้ไข สำหรับการ พิมพ์ครั้งนี้ กรมวิชาการได้ปรับปรุงคำอธิบายเพิ่มเติมและกิจกรรมให้ เหมาะสมแก่ยุคสมัยมากยิ่งขึ้น

หนังสือนี้มีเนื้อหาแฝงด้วยคติ มีแนวคิดที่สร้างเสริมสติปัญญา และคุณธรรม เรียบเรียงขึ้นด้วยถ้อยคำอันไพเราะ กรมวิชาการหวังว่า ผู้อ่านจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเนื้อหาแง่คิดที่เป็นประโยชน์ ต่อไป

วันที่ ๒๒ พ.ค. ๒๕๔๕
เลขทะเบียน ๓๐๘๑๘๖ จ.๕
เลขเรียกหนังสือ ก ๘๐๑.๙๕๔ ม:๗

(นายสงขล ลักขณะ)
อธิบดีกรมวิชาการ
๓ กันยายน ๒๕๔๐

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือฉบับนี้ เป็นหนังสือที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบประโยชน์แก่การศึกษาทางหนึ่ง มีหลายเรื่องในพวกเดียวกัน จัดเป็นสำหรับหนึ่ง ให้ชื่อว่า “หนังสืออ่านกวีนิพนธ์” เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ได้เลือกที่โวหารและวิธีประพันธ์แปลกๆ คัดตัดตอนพิมพ์ขึ้นเฉพาะเป็นเล่มเล็กๆ เพื่อให้เบาราคาแก่นักเรียนที่จะซื้อหาไปเล่าเรียน และได้ตั้งใจตรวจอักษรและวรรคตอนโดยกวดขัน อาจารย์จะใช้สำหรับให้นักเรียนหัดอ่านก็ได้ ให้เรียนศัพท์ก็ได้ บอกให้เขียนหรือเลือกใช้เป็นแบบฝึกหัดไวยากรณ์ ฝึกหัดการย่อความเรียงความในการแต่งหนังสือก็ได้ ทั้งจะได้เป็นเครื่องบำรุงความรู้ให้เจริญกว้างขวาง คือเมื่อมีหนังสืออ่านหนังสือเรียนมากอย่าง นักเรียนก็จำต้องเห็นมากได้ยินมากไปตั้งแต่เวลาเล่าเรียน แต่ให้ผู้ใช้ได้ถือเป็นแบบเรียนแต่เฉพาะฉบับที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพราะเจ้าพนักงานต้องตรวจแก้ไขพิมพ์เสมอทุกๆ คราวที่จะสั่งให้พิมพ์ จึงจะยอมให้เป็นฉบับสำหรับเล่าเรียน ห้ามมิให้นักเรียนทั้งหลายใช้หนังสือเรื่องเดียวกันซึ่งไม่ได้พิมพ์ด้วยคำสั่งของกรมศึกษาธิการ อันกรมศึกษาธิการไม่ได้รับรองว่าถูกต้องนั้นเป็นฉบับเรียนเป็นอันขาด

กรมศึกษาธิการ

วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๓ (๒๔๔๗)

วิสุทธสุริยศักดิ์

อธิบดี

เรื่องราชาธิราช บทนำเรื่อง

หนังสือเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร้อยแก้วเรื่องที่หนึ่งที่แต่งในยุคนี้คือหนังสือสามก๊ก

เรื่องราชาธิราชเป็นเรื่องจากพงศาวดารมอญ แต่บรรยายการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าราชาธิราชพิสดารออกไปจากพงศาวดารมอญพม่า (ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระอภัยมณีรวบรวมแต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒) เป็นอันมาก

เหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภว่า พงศาวดารรามัญที่แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น แปลกเปลี่ยนกันกับที่เคยได้ยินมา จึงทรงพระราชดำริจัดแปลเรียบเรียงขึ้นใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของหนังสือนั้นว่า “ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ดานุหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝ่ายทหารพลเรือนจะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการเรียบเรียงเรื่องราวราชอิราษ
ในคราวนั้น คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทรอัครราช
พระภิรมย์รัศมี และพระศรีภูริปริชา

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้

เมื่ออ่านแล้วยากที่จะวินิจฉัยว่าท่านผู้ใดแต่งตอนใด แต่
นับได้ว่าเป็นเรื่องดีใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตคนได้ การวางเนื้อเรื่อง
เป็นไปตามลำดับไม่ก้าวก่าย อ่านเข้าใจง่าย สำนวนโวหารไพเราะ
สละสลวย เป็นตัวอย่างของการเรียบเรียงถ้อยคำทำนองร้อยแก้ว
ที่ดีได้เรื่องหนึ่ง

กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดเอาตอนบรรยายการระหว่าง
พระเจ้าราชอิราษ กับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง อันนับได้ว่าเป็นตอน
ที่ดีของเรื่องตอนหนึ่ง มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์

ประวัติย่อผู้แต่ง

ดังกล่าวมาแล้วว่า ผู้แต่งราชอิราษมี ๔ ท่าน แต่ขณะนี้เรา
ค้นคว้าได้แต่ประวัติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนอีก ๓ ท่าน
ยังค้นไม่พบประวัติของท่าน

ประวัติเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หนังสือลำดับนามสกุล
บุญ-หลง กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบุตรเจ้าพระยา
บดินทร์สุรินทรภายัย (บุญมี) กับท่านผู้หญิงเจริญ

นายหนรับราชการในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นที่หลวงสรวิชิต (บางแห่ง เป็นหลวงสรพวิชิต) ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัย รับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาจักรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสละราชสมบัติผนวช ณ วัดอรุณราชวรารามแล้ว หลวงสรวิชิตกับพวกก็ได้รักษาพระนครอยู่ ต่อมาพวกที่เข้ายึดอำนาจการปกครองเกิดแตกแยกกัน

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก) กำลังนำทัพไปตีเขมร เมื่อทรงทราบว่างกรุงธนบุรีเกิดจลาจล ก็รีบยกทัพกลับมาเมืองปราชญ์ หลวงสรวิชิตได้ออกไปรับเสด็จ ณ ท่งแสนแสบ กราบทูลข้อราชการแล้วเชิญเสด็จมายังพระนคร

หลวงสรวิชิตได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง ทั้งมีความสามารถในการประพันธ์เป็นที่ถูกพระทัยพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา แล้วเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ กรมท่า

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้มีความรู้สูง ท่านเป็นทหารที่เข้มแข็งในการรบ และยังเป็นกวีที่ฝักใฝ่ งานประพันธ์ของท่านมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ แม้ว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมไปนานแล้ว พวกเราก็ยังไม่ลืมท่าน เพราะบทวรรณกรรมที่ท่านเขียนไว้ยังเตือนใจเราให้ระลึกถึงท่านเสมอ

เนื้อเรื่องราชาธิราชโดยย่อ

เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ที่นักเรียนจะได้เรียนต่อไปนี้ เป็นตอนหนึ่งของเรื่องราชาธิราช เพื่อจะให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนนี้ดีขึ้น จึงได้ย่อเนื้อเรื่องโดยตลอดให้นักเรียนได้อ่านเสียทีหนึ่งก่อน

เนื้อเรื่องที่ย่อนี้ได้พยายามเก็บใจความ และบทบาทของบุคคลสำคัญ ๆ ในเรื่องไว้ เพื่อนักเรียนผู้สนใจจะได้ติดตามบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ได้ในเวลาอันสั้น แต่ถ้านักเรียนผู้ใดต้องการทราบคติต่าง ๆ ในการครองชีวิต ส่วนงานไวยากรณ์หลักแหลม และกลยุทธอันลึกซึ้ง ฯลฯ ควรอ่าน “ราชาธิราช” ฉบับเต็มจะทำให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราชาธิราชตอนต้นกล่าวว่า พระเจ้าอลองค็องเป็นผู้สร้างเมืองเมาะตะมะดังพระพุทเจ้าได้ทรงทำนายไว้ และดำเนินการต่อมาว่าทางมอญมีบุตรพ่อค้าใหญ่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมาะตะมะ ชื่อมะกะโท เป็นเด็กหนุ่มที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบและมีสัมมาคารวะเป็นอันดี

ขณะมะกะโทเดินทางไปค้าขาย ได้เกิดนิมิตมหัศจรรย์ มีผู้ทำนายว่าจะมีพระมหากษัตริย์ทางทิศตะวันตกทรงอุปถัมภ์ แล้วจะได้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตก เขาจึงไปขออาศัยอยู่กับนายช่างของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

วันหนึ่งพระร่วงทอดพระเนตรเห็นเบียดกอยู่ที่ดิน จึงตรัสให้มะกะโทเก็บเปียนั้น ด้วยความละเอียดยึดถ้วน มะกะโทได้นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ขอเพียงติดนิ้วมือหนึ่ง และด้วยความฉลาด เขาเอานิ้วมือแตะน้ำลายก่อนแล้วจึงแตะเมล็ดพันธุ์ฝักกาด เขาเอาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดไปปลูก งามงามดีแล้วก็ถวายเป็นฝักกาดแด่พระร่วง พระร่วงจึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปอยู่กับพ่อครัวในพระราชวัง ต่อมาโปรดตั้งให้เป็นขุนวัง

คราวหนึ่งพระร่วงเสด็จยกทัพไปปราบศึกแขกชาวที่มารบกวนเมืองขึ้นของสุโขทัย มะกะโทซึ่งรักใคร่อยู่กับนางเทพสุดาสร้อยดาวราชธิดาพระร่วง เห็นว่าอยู่เข้าไปจะต้องพระราชอาญาจึงพาพระธิดาหนีไปอยู่บ้านเดิมของตน ระหว่างทางได้เขียนหนังสือกราบทูลพระร่วงถึงความผิดของตน และเล่าเรื่องนิมิตของตนที่ผู้รู้ได้ทำนายไว้ พระร่วงทรงเห็นว่ามะกะโทมีทำที่จะเป็นใหญ่ได้ ก็มีได้พิโรธ

ด้วยความฉลาด มะกะโทยกอุ้นเรือน น้องของตนให้อลิมา มาเป็นเจ้าของเมาะตะมะ คนก็ยิ่งนับถือมากขึ้นเพราะเป็นที่ภรรยาเจ้าเมืองอลิมา มาเห็นเช่นนั้นก็ไม่วางใจ ทำอุบายจะฆ่ามะกะโทเสีย นางอุ้นเรือนลอบส่งข่าวบอกพี่ชาย อลิมา มาจึงถูกมะกะโทซ่อนกล แล้วถูกฆ่าตาย

จ.ศ. ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๒๔) มะกะโทก็เป็นใหญ่ในเมาะตะมะ แล้วขอพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่อพระร่วง ก็ได้รับพระราชทานนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้วตีเอาเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น

ทางเมืองพะโค (หงสาวดี) อหะมะมอญตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ถูกลักขะยาพยูชิงราชสมบัติได้แล้วเขตมะมอญชิงไปได้อีก ต่อหนึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าตราพระยานี้เดิมก็เป็นมิตรไมตรีกับพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นอันดี แต่ต่อมากิดประทุษร้าย พระเจ้าฟ้ารั่วทรงจับได้ถึงสองคราว จึงให้สำเร็จโทษเสีย

จ.ศ. ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๓๖) นางข้างเมืองสุโขทัยตกถูกเป็นข้างเผือก ข้างเผือกนั้นไม่ยอมจับน้ำและหญ้า และเกิดนิมิตแก่พระร่วงว่าถ้ารับข้างนั้นไว้จะเป็นอันตราย อำมาตย์จึงเสี่ยงหญ้าข้างก็จับหญ้าเมืองเมาะตะมะ พระร่วงจึงโปรดให้พระราชทานข้างนั้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วครองราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะได้ ๒๖ ปี ก็สวรรคตใน จ.ศ. ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

เมืองเมาะตะมะมีกษัตริย์ครองต่อมาอีก องค์ที่ ๘ คือพระเจ้าอยู่ พระตะบะเป็นขบถพระเจ้าอยู่ปราบมิได้ จึงต้องไปประทับเมืองพะโค

โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าอยู่ชื่อ มังสุระมณีจักร หรือพระยาน้อย มีรูปร่างซีริวหน้าใจทรหด พระยาน้อยได้ตะละแม่ท้าว กนิษฐาต่างพระมารดาเป็นชಾಯา มีโอรสชื่อลาวแก่นท้าว ต่อมาพระยาน้อยทรงทราบว่ พระมหาเทวีผู้เป็นป้า เป็นชู้กับบุตรเลี้ยง คือสมิงมราหูผู้เป็นสวามีของตะละแม่ศรี คบคิดกันจะแย่งราชสมบัติ พระยาน้อยจึงเตรียมการไว้ป้องกัน มีที่ปรึกษาคือพอมอญกับมังกันจิรวบรวมกำลังได้แล้วก็นำไปอยู่เมืองตะเกิงสะสมกำลังกองทัพไว้

ที่เมืองตะเกิง พระยาน้อยได้เม้ยมะนิก แม้คำแป้งน้ำมัน ภรรยาของมะจัดคิดถึง ทรงแต่งตั้งเป็นสนมเอก มะจัดคิดถึงไปทูล พระมหาเทวี ๑ ส่งคนไปเชิญพระยาน้อยกลับเมืองพะโคหลายคราว แต่ไม่เป็นผล จึงให้สมิงมราหุยกทัพไปปราบพระยาน้อยฐานขบถ

พระยาน้อยขอให้พระอาจารย์มะเป่งไปเล่าพฤติการณ์ของ พระมหาเทวีกับสมิงมราหุให้นายทัพนายกองของสมิงมราหุทราบ นายทัพนายกองได้ทราบความจริงก็เอาใจออกห่าง จนทัพสมิงมราหุ แดกไป

พระยาน้อยชวนพระมะเป่งสีกออกช่วยราชการ ตั้งเป็น พระยาอินทโยธายูรักษามืองตะเกิง พระยาน้อยยกทัพไปตั้ง นอกเมืองพะโค ขุนนางพากันออกจากเมืองมาอ่อนน้อม พอตี พระเจ้าอยู่สุวรรณคต พระมหาเทวีให้สมิงมราหุยกทัพตีทัพพระยาน้อย แต่พ่ายแพ้ จึงพาพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีหนีออกจากเมือง พระยาน้อยเข้าเมืองพะโคได้ ให้คนตามจับสมิงมราหุมาทำพิธี ปฐมกรรมแล้วให้สับร่างสมิงมราหุเสีย ส่วนพระมหาเทวีกับ ตะละแม่ศรีนั้นให้จำไว้

เมื่อพระยาน้อยเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา ทรงตระหนัก ในความซื่อสัตย์ของอำมาตย์ทิน จึงทรงตั้งให้เป็นอำมาตย์ทินมณีกรรต ขณะนั้นเป็นปี จ.ศ. ๗๔๔ (พ.ศ. ๑๙๓๐) ครั้นจัดการพระศพ พระเจ้าอยู่แล้ว พระยาน้อยก็ทรงทำพิธีปราบดาภิเษก ทรงตั้งเม้ยมะนิก เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ได้นามว่าพระนางปิยราชเทวี ส่วน

ตะละแม่ท้าวซึ่งควรจะได้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวานั้น ด้วยความน้อยพระทัยล้งเลอยู่จึงเสด็จไปไม่ทันเข้าพิธี พระยาน้อยได้พระนามใหม่ว่าพระเจ้าสิริราชธาธิราช แต่เรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช เปลี่ยนชื่อเมืองพะโคเป็นหงสาวดี ตามเดิม ทรงตั้งแต่งข้าราชการที่มีความชอบโดยทั่วกัน เช่นตั้งพ้อมมอญเป็นสมิงพ้อเพชร มังกันจีเป็นราชมะนุ

ระหว่างแผ่ราชอาณาจักร พระเจ้าราชาธิราชได้ทหารฝีมือดี นิสัยห้าวหาญคนหนึ่งชื่อมะสะลุม โปรดตั้งให้เป็นสมิงนครอินท์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และทรงสร้างอาณาพด้วยการรบ

จ.ศ. ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๙๓๔) พระเจ้าฝรั่งมังศรีธนะวา แห่งกรุงรัตนบุรีอังวะ (พม่า) เห็นทางกรุงหงสาวดีเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินใหม่ จึงทรงถือโอกาสยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี แต่ก็พ่ายแพ้อีกกลับไป และถูกพระเจ้าราชาธิราชมีราชสาส์นไปเยาะเย้ย ได้รับความเจ็บแค้นมากเลยประชวรถึงสวรรคต มังสุเหนียดยราชโอรสขึ้นสวดยราชย์ ทรงพระนามพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้านนเทียรทอง มังศรีธาตุนุชาคิดแย่งราชสมบัติ แต่ทำการไม่สำเร็จ จึงหนีไปสวามิภักดิ์พระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชทรงถือโอกาสที่พม่าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินตีหัวเมืองของพม่าได้มาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่กล้าออกสู้รบ พระสังฆราชภักคยะสะกะโรหุลรับอาสาไปเจรจาให้พระเจ้าราชาธิราช

ยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชให้ปลุกหอรพระไว้เป็นเกียรติแล้วจึงเสด็จยกทัพกลับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เฝ้าหอรพระเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบ ก็ใคร่จะยกทัพเข้าตีกรุงรัตนบุรีอังวะ แต่อำมาตย์ทันทมนีกรอดทูลทัดทานไว้

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ของกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มเรื่องจากตอนนี้ และให้ชื่อเรื่องว่า ราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มีเรื่องย่อว่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นจะเกิดศึกแน่ จึงให้มีราชสาส์นขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ช่วยรบมอญ แต่ทูตที่เชิญราชสาส์นไปถูกมอญจับได้ พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าและปิดความไว้

ขณะกองทัพเชียงใหม่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้เสด็จยกกองทัพไปปราบเมืองตะแคงซึ่งแข็งเมืองอยู่ เมื่อตีได้แล้วจึงให้มังก่ามุนีราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฟ้าราชธิดาอยู่ครอง แล้วจึงเสด็จไปปราบไทยใหญ่ นรามิลละผู้เป็นอุปราชราชบุตรพระยาตะแคงไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช ๆ ได้โปรดให้สมิงงอฝางนำทหารมอญไปช่วย นรามิลละเมืองตะแคงได้ สมิงงอฝางจับตัวมังก่ามุนี และตะละเจ้าเปฟ้าได้ จึงนำคนทั้งสองส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แต่มังก่ามุนีถึงแก่พิราลัย จึงส่งตะละเจ้าเปฟ้าไปแต่ผู้เดียว

ระหว่างที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยังมีทรงทราบข่าวทางเมืองตะแคง มีมหาตเล็กคนหนึ่งกล้ำทูลเตือนว่ามีบังควรให้ราชธิดาอยู่ครองเมืองตะแคงเพราะเสี่ยงภัยมาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงตั้งมหาตเล็กนั้นเป็นมังมหาราชฯ พอดีได้ข่าวเสียเมืองตะแคง จึงได้จัดทัพไปตีกรุงหงสาวดี ด้วยความสามารถของสมิงพ่อเพชร ทัพพม่าก็แตกกลับไป

จ.ศ. ๗๖๕ (พ.ศ. ๑๙๔๖) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้จัดทัพใหญ่เพื่อเหยียบหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง นางมังคละเทวีอัศรมเหสีตามเสด็จด้วย ด้วยความฉลาดของสมิงพ่อเพชรอีก มอญได้ใช้แม่น้ำปันเกลาะฆ่าพม่าเสียเป็นอันมาก ทัพพม่าแตก นางมังคละเทวีตกข้างอยู่ในป่า ฉางกายขี่ช้างผ่านไป นางขอให้ช่วย ฉางกายจึงพานางกลับเมืองโดยความสุจริต แต่ต่อมาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงระแวงว่าฉางกายติดต่อกับพระมเหสีฉันทันชูสาว จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากตำแหน่งพระมเหสี แล้วให้ฆ่าฉางกายเสีย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้จัดทัพไปรบกวหนหัวเมืองมอญมิให้ทำมาหากินสะดวก พระเจ้าราชาธิราชจึงทรงตั้งสมิงนครอินทไปรับทัพพม่า สมิงนครอินทได้ลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราชก็ทราบ น้ำพระทัยว่าทรงรักทหารมากกว่าสตรี ก็ยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น แล้วไปปราบทัพพม่าได้ชัยชนะ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมทัพใหญ่ไปแก้ตัวอีกก็ไม่เป็นผล จึงชวนมอญเป็นไมตรีด้วย มอญก็ขออนุญาตจะลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ

แต่การมีทันสำเร็จสมิงนครอินท์พูดความจริงขึ้น พม่ารู้ตัวจึงหนีไปเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงพระพิโรธสมิงนครอินท์ยิ่งนัก แต่ทรงยอมให้ทำการแก้ตัวโดยให้สมิงนครอินท์ปลอมเป็นพระองค์เข้าชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุได้รับหน้าที่ซึ่งองค์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นถึงเวลาชนช้าง มังศรีธาตุเห็นแก่ชาติตระกูลจึงร้องทูลเป็นนัยให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบความจริง สมิงนครอินท์จึงทำการแก้ตัวไม่สำเร็จ มังศรีธาตุก็ถูกประหารชีวิต

สมิงนครอินท์ต้องทำการแก้ตัวอีกโดยปลอมเข้าไปในค่ายพม่าแต่มิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเพราะรู้จักที่ดำที่สูง จึงลักแต่พระแสงกับพานพระศรีข้างแท่นบรรทมไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงทราบความเก่งกล้าของสมิงนครอินท์ ใครจะได้เห็นตัว จึงทูลขอพระเจ้าราชาธิราชให้สมิงนครอินท์เข้าเฝ้า ครั้นได้ทรงเห็นแล้วก็โปรดปรานยิ่งนัก แล้วเสด็จยกทัพกลับเพื่อเตรียมรบในปีต่อไป เนื้อเรื่องในเรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ ต่อไปเป็นเนื้อเรื่องโดยสังเขปของหนังสือเรื่องราชาธิราชฉบับเต็ม

ปี่รุ่งขึ้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีอีก แต่ตีได้เพียงเมืองทะเล ทั้งจับสมิงชีพรายไปได้ เมื่อทรงพยายามตีกรุงหงสาวดีหลายคราวไม่สำเร็จ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงเปื้อนนายการรบจึงส่งพระราชสาส์นไปขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าราชาธิราช ชั้นแรกพระเจ้าราชาธิราชไม่ทรงรับ แต่พระสนมสองนาง

เป็นบุตรสีมิงซีพรายทูลขอให้ทรงตกลงเพื่อบิดาตนจะได้รอดชีวิต
ตั้งนั้นเมื่อทรงรับราชสาส์นครั้งที่สอง จึงทรงยอมเป็นไมตรีด้วย
นับเวลาที่มอญกับพม่าทำสงครามกันได้ ๖ ปี จึงเป็นไมตรีกัน

ฝ่ายพ่อลาวแก่นท้าวเมื่อโตขึ้นได้ทราบความเจ็บแค้นของ
ตะละแม่ท้าวพระมารดา วันหนึ่งขึ้นเฝ้าพระราชบิดา เห็นเมี้ยนมะนิก
อยู่ด้วย นึกแค้นขึ้นมาว่าเพราะมีมือจึงต้องถวายบังคม จึงกัดนิ้ว
ทิ้งเสีย พระเจ้าราชาธิราชพิโรธมาก ให้เอาพ่อลาวแก่นท้าวไป
ประหาร พ่อลาวแก่นท้าวขอไปนมัสการพระมูเตา ก่อนประหาร
ถวายพระมหามาลา อธิษฐานขอไปเกิดในพระครรภ์พระอัक्रमเหสี
พระเจ้านนเทียรทอง และขอให้พระมารดาอย่าเสวยดินกลางใจ
เมืองหงสาวดี และเมื่อพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา ขอให้ได้ทำ
สงครามกับพระราชบิดาองค์นี้ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบจึงเสด็จ
ไปพระมูเตาถวายพระมหามาลาทับ และทรงอธิษฐานขอให้ได้
ชัยชนะราชโอรส

ฝ่ายตะละแม่ท้าว เมื่อพ่อลาวแก่นท้าวถูกประหารแล้วก็
เศร้าโศกอย่างยิ่ง อธิษฐานขอให้ตายแล้วไปเกิดพบกัน แล้วเสวย
ยาพิษสิ้นพระชนม์

เมื่อพระอัक्रमเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงครรภ์ ก็ปรารถนา
จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี พระเจ้าราชาธิราชให้ขุดดินจาก
จันทคารสถานเก่าอบปรุงแล้วใส่ผอบทองส่งไปให้ เมื่อพระกุมาร
ปฏิสนธิแล้ว ได้พระนามว่ามังรายกะยอฉะวา เมื่อเจริญวัยขึ้น

กันแสงคราวใด ต้องปลอมว่าจะเอาเมืองหงสาวดีมาถวาย จึงจะหยุดกันแสง

เมื่อพม่ากับมอญเป็นไมตรีกันได้ ๒๒ ปีแล้ว คราวหนึ่งที่หัวเมืองปลายแดนมอญกับพม่าเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องตักน้ำมันดิน* มังรายกะยอจะวาจึงให้จัดทัพไปตีเมืองชายแดนมอญ ห้ามมอญตักน้ำมันดิน

พระเจ้าราชาธิราชให้พระยาเกียรราชบุตรยกทัพไปตีเมืองของพม่า สงครามก็ติดพันกัน มังรายกะยอจะวาไม่สามารถขับไล่มอญจากชายแดนก็แค้นพระทัย เสด็จยกทัพจะไปตีหงสาวดี แต่ด้วยยังเยาว์วัยจึงแพ้รู้ฝ่ายกองทัพมอญ ทำการมิสำเร็จ

ทางหงสาวดีสมิงพ่อเพชรป่วยถึงแก่กรรม

รุ่งปีใหม่มังรายกะยอจะวาเตรียมทัพใหญ่ยกไปจะตีหงสาวดี ทรงทราบว่าสมิงพ่อเพชรถึงแก่กรรมแล้ว ก็ตั้งพระทัยจะจับสมิงนครอินท์ให้ได้ จึงเตรียมการอย่างรอบคอบ และมีหนังสือไปท้าให้มอญจัดทัพออกรบตัวต่อตัว เรือลำต่อลำ

ทางมอญรับคำท้าแล้ว สมิงนครอินท์อาสาออกรบทางเรือ ก็ถูกพม่าจับได้ ด้วยความบอบช้ำและมียอมกินอาหาร สามวันก็ตาย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงเสียพระทัยมาก ทรงดำหนิการกระทำของ

* น้ำมันดิน ความจริงเป็นน้ำมันที่จุดไฟ คือบ่อน้ำมันของพม่าเดี๋ยวนี้

มังรายกะยอณะวา ให้แต่งศพจารึกข้อความเสียพระทัยลงบนแผ่นทอง
ส่งศพไปให้มอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่าสมิงพระรามเป็นนายทหาร
ฝีมือดี จึงมีราชสาส์นไปยังพระเจ้าราชาธิราชขอดูตัว สมิงพระราม
ก็ไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอย่างกล้าหาญ

ระหว่างนั้นราชมະณูคำนวณพระชันษาพระเจ้าราชาธิราช
ว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้พระราชทานราชสมบัติแก่ราชโอรส
แล้วแปรพระราชฐานไปอยู่เมืองเมาะตะมะ สัก ๓ เดือน พระเจ้า
ราชาธิราชจึงให้เตรียมการถอยทัพกลับ ด้วยความฉลาดของมะกลอม
จัดให้ทหารส่วนหนึ่งเดินทางบก สมิงพระรามคุมกองหลัง ส่วน
พระองค์เสด็จทางเรือ คราวนั้นทรงตั้งมะกลอมเป็นสมิงอุบากอง

ทัพมังรายกะยอณะวาจับสมิงพระรามได้ ช้างพลายประกาย-
มาศก็ติดหล่ม พม่าจึงได้ไว้ด้วย แต่ตามทัพพระเจ้าราชาธิราชไม่ทัน

พระเจ้าราชาธิราชทรงมอบราชสมบัติแก่พระยาเกียรราชบุตร
แล้วเสด็จไปประทับเมืองเมาะตะมะ มังรายกะยอณะวาทัฟไป
ล้อมหงสาวดีไว้ เมื่อครบกำหนดสามเดือน พระเจ้าราชาธิราช
ทรงทำพิธีสะเดาะเคราะห์แล้ว ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ว่า
พระเจ้าสิทธิโสม เสด็จยกทัพกลับเมืองหงสาวดี แต่เข้าเมืองไม่ได้
ติดทัพพม่าล้อมอยู่ มอญคนหนึ่งชื่ออายมนทะยาทูลรับอาสาเข้า
เมืองหงสาวดี ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงอายมนทะยา แล้วทำอุบาย

จนเข้าหองสาวดีได้ นัดหมายพระยาเกียรราชบุตรแล้วก็ทำอุบาย
กลับออกไปเฝ้าพระเจ้าราชวชิราธิบดี พระเจ้าราชวชิราธิบดีทรงเกรงว่า
ถ้าพม่านำพลายประกายมาศออกรบ พระองค์จะแพ้ ความญพลาย
ประกายมาศก็ลอบเข้าไปสั่งพลายประกายมาศให้ทำอาละวาดแล้ว
ให้หนีไป พลายประกายมาศก็ทำตาม

ระหว่างนั้น ไทรทูลมังรายกะยอจะว่าว่าพระชาดาถึงฆาต
และพระเจ้าราชวชิราธิบดีจะได้ชัยชนะศึก แต่มังรายกะยอจะว่าทพัง
คำเยาะเย้ย ทำทหายของมอญไม่ได้ก็เสด็จออกรบจึงตกช้าง
นั้นพระองค์หัก มอญจับได้

พระเจ้าราชวชิราธิบดีโปรดให้นำมังรายกะยอจะว่าเข้าเฝ้า
ตรัสปลอบโยนเป็นอันดี แต่มังรายกะยอจะว่าทูลขอให้ฆ่าเสีย
มิฉะนั้นจะฆ่าตนเอง พระเจ้าราชวชิราธิบดีทรงเห็นว่าอ่อนน้อมไม่เป็น
ผลแล้ว จึงให้ทำพิธีปฐมกรรม มังรายกะยอจะว่าก็สิ้นพระชนม์
พอดี โปรดให้ปลงพระศพบรรจุไว้ในเจดีย์ชื่อมังรายกะยอจะว่ามฤดา
ขณะนั้น จุลศักราช ๗๘๓ (พ.ศ. ๑๙๖๔)

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่เสียมังรายกะยอจะว่า ก็
ทรงพระพิโรธมาก ตรัสสั่งให้จ่านายทพนายกอง และให้คลอกบุตร
ภรรยาเสีย แต่พระสังฆราชาคณะมาทูลขอโทษไว้ มังนันทมิตร
ทูลเตือนให้เตรียมทัพไว้รับทัพมอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องโปรดให้เตรียมทัพใหญ่ทั้งบกและเรือ
ยกไปตีเมืองเสียงถึงสามคราวก็เข้าเมืองมิได้ จึงมีพระประสงค์
จะเห็นสมิงอังวะมังศรีผู้รักษาเมือง ขณะนั้นมีกำนันฝรั่งเศษเข้า
ไปทออดสมออยู่ในปากน้ำเมืองเสียง ในกำนันนั้นมีปืนใหญ่ สมิง
อังวะมังศรีนัดหมายกับนายกำนันว่า ขณะที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ทอดพระเนตรตมอยู่นั้น ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้นให้นายกำนันยิงปืน

ขณะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรสมิงอังวะมังศรี
ทหารของมังรายกะยอฉะวาชื่อเจตสุกริคิดค้นว่า มังรายกะยอฉะวา
เสด็จออกรบจนพ่ายแพ้ ก็เพราะสมิงอังวะมังศรีมาเยาะเย้ยล่อลวง
จึงลอบพุ่งหอกจะสังหาร แต่พลาดไป ผู้คนวุ่นวายขึ้น ฝรั่งเศษ
นายกำนันก็ยิงปืนไปที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถูกเศวตฉัตรขาดปลิวไป
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงโทมนัสว่ามีอาวุธชนิดนั้นแล้ว ต่อไปจะ
ไม่ได้เห็นทหารมีฝีมืออีก แล้วให้คุมตัวเจตสุกริส่งไปให้สมิงอังวะ
มังศรีลงโทษ แต่สมิงอังวะมังศรีส่งตัวคืน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็
เสด็จยกทัพกลับ

จ.ศ. ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๙๖๖) พระเจ้ากรุงต้าฉิง แห่งประเทศจีน
มีทหารเอกชื่อกามะนี มีฝีมือไปทางขี่ม้าแทงทวน อยากจะ
ทอดพระเนตรทหารขี่ม้าสู้กับกามะนี จึงจัดทัพใหญ่ไปกรุงรัตนบุระ
อังวะ มีพระราชสาส์นให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องส่งทหารเอกออกขี่ม้า
รำทวนสู้กับกามะนีตัวต่อตัว ถ้าพม่าแพ้ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นจีน
ถ้าจีนแพ้จะเลิกทัพกลับไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ให้ป่าวร้องหาคนอาสาสู้กับกามะนี ถ้าชนะจะประทานราชสมบัติทั้งหนึ่ง ขณะนั้นสมิงพระรามถูกขังอยู่ เห็นไม่มีคนอาสาจึงรับอาสาเอง

ด้วยความฉลาดไหวพริบ สมิงพระรามก็สามารถฆ่ากามะนีได้อย่างน่าสรรเสริญ พระเจ้ากรุงจีนก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ประทานตำแหน่งมหาอุปราช และพระราชธิดาแก่สมิงพระราม สมิงพระรามทูลขอ ๒ ข้อคือ มิให้ใครเรียกตนว่าเซลย กับ แม้มีสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชก็ขอไม่ออกรบ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าสมิงพระรามกู้เมือง

อยู่ต่อมาเจ้าสมิงพระรามมีโอรส พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงอุ้มออกว่าราชการด้วยเสมอ วันหนึ่งขณะว่าราชการ ราชันดดาทรงยืนขึ้นยุตพระอังกษพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและเอื้อมหัตถ์เล่นที่สูง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพลั้งพระโอษฐ์ว่า “ลูกอ้ายเซลยนี้กล้าหาญนัก นานไปเห็นจะองอาจแทนมังรายกะยอจะวาได้” เจ้าสมิงพระรามได้ยินความนี้จึงหนีกลับหงสาวดี

จ.ศ. ๗๙๐ (พ.ศ. ๑๔๗๑) พระเจ้าราชาธิราชเสด็จประพาสป่าโพนช้าง ถูกเชือกทับพระเพลาเลยประชวรสวรรคต พระชนมายุ ๕๕ พรรษา

หลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สวรรคต

ต่อจากรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราชมีกษัตริย์ครองประเทศมอญต่อไปอีก ๖ องค์ แล้วก็ถึงกษัตริย์ที่เป็นหญิง ทรงพระนามตะละเจ้าท้าวขัตติยราชินี เรียกกันว่าตะละนางพระยาท้าว เป็นสมัยเดียวกับทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้ามังระ-ระวากี้ ๆ ทรงทราบว่าจะละนางพระยาท้าว มักเสด็จนมัสการพระเกศธาตุโดยไม่มีขบวนพยุห จึ่งให้กองทัพไปชิงตะละนางพระยาท้าวมาเป็นอัครมเหสีเอก ขนานพระนามว่าสะจาโป พระนางอยู่เมืองพม่าได้ ๒๒ ปี

ทางเมืองมอญ พระมหาปิฎกธรผู้เป็นราชบุตรบุญธรรมของตะละนางพระยาท้าวมาแต่ครั้งยังบวชเป็นเณร ได้พยายามหาทางชิงพระนางกลับมาหงสาวดี โดยชวนคฤหัสถ์ ๔ คน เข้าไปอยู่ในกรุงอังวะ เทียวเทศนาสั่งสอนจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงอังวะ แล้วลอบพาตะละนางพระยาท้าวกลับหงสาวดีได้

จ.ศ. ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) ตะละนางพระยาท้าวทรงมอบราชสมบัติแก่พระมหาปิฎกธร ชาวเมืองขนานพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีบ้าง พระเจ้ามหาปิฎกธรบ้าง พระเจ้าหงสาวดีทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความฉลาดสามารถยิ่ง ทรงรู้เท่าทันในเรื่องต่างๆ จนประเทศใกล้เคียงยอมรับนับถือ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม ทรงรอบรู้ในหลักพระธรรมในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าลังกาถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ พระองค์พอพระทัยมากทรงรับพระนามนั้น

(๑๕)

พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ทรงมีราชโอรส พระชีวหา
เป็นปานดำ จึงขนานพระนามว่ามังมณีนิล

เมื่อตะละนางพระยาท้าวมีพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา ก็
สวรรคต พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์โปรดให้จัดงานพระศพ
เป็นพระราชพิธีมโหฬาร และทรงทำตัวอย่างขึงศพให้ชนรามัญ
รุ่นหลังทำตามอย่างสืบมา

เรื่องราชาธิราช บทนำเรื่อง

หนังสือเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร้อยแก้วเรื่องที่หนึ่งที่แต่งในยุคนี้คือหนังสือสามก๊ก

เรื่องราชาธิราชเป็นเรื่องจากพงศาวดารมอญ แต่บรรยายการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าราชาธิราชพิสดารออกไปจากพงศาวดารมอญพม่า (ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระอภัยมณีรวบรวมแต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒) เป็นอันมาก

เหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภว่า พงศาวดารรามัญที่แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้น แปลกเปลี่ยนกันกับที่เคยได้ยินมา จึงทรงพระราชดำริจัดแปลเรียบเรียงขึ้นใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของหนังสือนั้นว่า “ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ดานุหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระน้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายทหารพลเรือนจะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการเรียบเรียงเรื่องราวราชิราช
ในคราวนั้น คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทอัครราช
พระภิรมย์รัศมี และพระศรีภูริปริชา

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้

เมื่ออ่านแล้วยากที่จะวินิจฉัยว่าท่านผู้ใดแต่งตอนใด แต่
นับได้ว่าเป็นเรื่องดีใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตคนได้ การวางเนื้อเรื่อง
เป็นไปตามลำดับไม่ก้าวก่าย อ่านเข้าใจง่าย สำนวนโวหารไพเราะ
สละสลวย เป็นตัวอย่างของการเรียบเรียงถ้อยคำทำนองร้อยแก้ว
ที่ดีได้เรื่องหนึ่ง

กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดเอาตอนบรรยายการระหว่าง
พระเจ้าราชิราช กับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง อันนับได้ว่าเป็นตอน
ที่ดีของเรื่องตอนหนึ่ง มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์

ประวัติย่อผู้แต่ง

ดังกล่าวมาแล้วว่า ผู้แต่งราชิราชมี ๔ ท่าน แต่ขณะนี้เรา
ค้นคว้าได้แต่ประวัติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนอีก ๓ ท่าน
ยังค้นไม่พบประวัติของท่าน

ประวัติเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หนังสือลำดับนามสกุล
บุญ-หลง กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบุตรเจ้าพระยา
บดินทร์สุรินทรภักขัย (บุญมี) กับท่านผู้หญิงเจริญ

นายหนรับราชการในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นที่หลวงสรวิชิต (บางแห่ง เป็นหลวงสรพวิชิต) ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัย รับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาจักรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสละราชสมบัติผนวช ณ วัดอรุณราชวรารามแล้ว หลวงสรวิชิตกับพวกก็ได้รักษาพระนครอยู่ ต่อมาพวกที่เข้ายึดอำนาจการปกครองเกิดแตกแยกกัน

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก) กำลังนำทัพไปตีเขมร เมื่อทรงทราบว่าการกรุงธนบุรีเกิดจลาจล ก็รีบยกทัพกลับมาเมืองปราชญ์ หลวงสรวิชิตได้ออกไปรับเสด็จ ณ ท้องสนามหลวง กราบทูลขอราชการแล้วเชิญเสด็จมายังพระนคร

หลวงสรวิชิตได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง ทั้งมีความสามารถในการประพันธ์เป็นที่ถูกพระทัยพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา แล้วเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ กรมท่า

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้มีความรู้สูง ท่านเป็นทหารที่เข้มแข็งในการรบ และยังเป็นกวีที่ฝีปากดี งานประพันธ์ของท่านมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ แม้ว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมไปนานแล้ว พวกเราก็ยังไม่ลืมท่าน เพราะบทวรรณกรรมที่ท่านเขียนไว้ยังเตือนใจเราให้ระลึกถึงท่านเสมอ

เนื้อเรื่องราชาธิราชโดยย่อ

เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ที่นักเรียนจะได้เรียนต่อไปนี้ เป็นตอนหนึ่งของเรื่องราชาธิราช เพื่อจะให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนนี้ดีขึ้น จึงได้ย่อเนื้อเรื่องโดยตลอดให้นักเรียนได้อ่านเสียทีหนึ่งก่อน

เนื้อเรื่องที่ย่อนี้ได้พยายามเก็บใจความ และบทบาทของบุคคลสำคัญ ๆ ในเรื่องไว้ เพื่อนักเรียนผู้สนใจจะได้ติดตามบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ได้ในเวลาอันสั้น แต่ถ้านักเรียนผู้ใดต้องการทราบคดีต่าง ๆ ในการครองชีวิต ส่วนงานไวยากรณ์คัมภีร์หลักแหลม และกลยุทธอันลึกซึ้ง ฯลฯ ควรอ่าน “ราชาธิราช” ฉบับเต็มจะทำให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราชาธิราชตอนต้นกล่าวว่า พระเจ้าอลองค็องเป็นผู้สร้างเมืองเมะตะมะดั่งพระพุทธเจ้าได้ทรงทำนายไว้ และดำเนินการต่อมาว่าทางมอญมีบุตรพ่อค้าใหญ่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ ชื่อมะกะโท เป็นเด็กหนุ่มที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบและมีสัมมาคารวะเป็นอันดี

ขณะมะกะโทเดินทางไปค้าขาย ได้เกิดนิมิตมหัศจรรย์ มีผู้ทำนายว่าจะมีพระมหากษัตริย์ทางทิศตะวันออกทรงอุปถัมภ์ แล้วจะได้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตก เขาจึงไปขออาศัยอยู่กับนายช่างของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

วันหนึ่งพระร่วงทอดพระเนตรเห็นเบียดกอยู่ที่ดิน จึงตรัสให้มะกะโทเก็บเบียดนั้น ด้วยความละเอียดยึดถ่วง มะกะโทได้นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ขอเพียงติดนิ้วมือหนึ่ง และด้วยความฉลาด เขาเอานิ้วมือแตะน้ำลายก่อนแล้วจึงแตะเมล็ดพันธุ์ฝักกาด เขาเอาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดไปปลูก งอกงามดีแล้วก็ถวายเป็นฝักกาดแด่พระร่วง พระร่วงจึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปอยู่กับพ่อครัวในพระราชวัง ต่อมาโปรดตั้งให้เป็นขุนวัง

คราวหนึ่งพระร่วงเสด็จยกทัพไปปราบศึกแขกชาวที่มารบกวนเมืองขึ้นของสุโขทัย มะกะโทซึ่งรักใคร่อยู่กับนางเทพสุดาสร้อยดาวราชธิดาพระร่วง เห็นว่าอยู่เข้าไปจะต้องพระราชอาญาจึงพาพระธิดาหนีไปอยู่บ้านเดิมของตน ระหว่างทางได้เขียนหนังสือกราบทูลพระร่วงถึงความผิดของตน และเล่าเรื่องนิมิตของตนที่ผู้รู้ได้ทำนายไว้ พระร่วงทรงเห็นว่ามะกะโทมีท่าทีจะเป็นใหญ่ได้ ก็มีได้พิโรธ

ด้วยความฉลาด มะกะโทยกอุ้นเรือน น้องของตนให้อลิมา มาเป็นเจ้าของเมาะตะมะ คนก็ยิ่งนับถือมากขึ้นเพราะเป็นที่ภรรยาเจ้าเมืองอลิมา มาเห็นเช่นนั้นก็ไม่วางใจ ทำอุบายจะฆ่ามะกะโทเสีย นางอุ้นเรือนลอบส่งข่าวบอกพี่ชาย อลิมา มาจึงถูกมะกะโทซ่อนกล แล้วถูกฆ่าตาย

จ.ศ. ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๒๔) มะกะโทก็เป็นใหญ่ในเมาะตะมะ แล้วขอพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่อพระร่วง ก็ได้รับพระราชทานนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้วตีเอาเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น

ทางเมืองพะโค (หงสาวดี) อหะมะมอญตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ถูกลักขะยาพยูชิงราชสมบัติได้แล้วเซตะมะมอญชิงไปได้อีก ต่อหนึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าตราพระยานี้เดิมก็เป็นมิตรไมตรีกับพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นอันดี แต่ต่อมามีคิดประทุษร้าย พระเจ้าฟ้ารั่วทรงจับได้ถึงสองคราว จึงให้สำเร็จโทษเสีย

จ.ศ. ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๓๖) นางข้างเมืองสุโขทัยตกถูกเป็นข้างเผือก ข้างเผือกนั้นไม่ยอมจับน้ำและหญ้า และเกิดนิมิตแก่พระร่วงว่าถ้ารับข้างนั้นไว้จะเป็นอันตราย อำมาตย์จึงเสี่ยงหญ้าข้างก็จับหญ้าเมืองเมาะตะมะ พระร่วงจึงโปรดให้พระราชทานข้างนั้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วครองราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะได้ ๒๖ ปี ก็สวรรคตใน จ.ศ. ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

เมืองเมาะตะมะมีกษัตริย์ครองต่อมาอีก องค์ที่ ๘ คือพระเจ้าอยู่ พระตะบะเป็นขบถพระเจ้าอยู่ปราบมิได้ จึงต้องไปประทับเมืองพะโค

โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าอยู่ชื่อ มังสุระมณีจักร หรือพระยาน้อย มีรูปร่างซี้ริ้วน้ำใจทรหด พระยาน้อยได้ตะละแม่ท้าว กนิษฐาต่างพระมารดาเป็นชಾಯา มีโอรสชื่อลาวแก่นท้าว ต่อมาพระยาน้อยทรงทราบว่ พระมหาเทวีผู้เป็นป้า เป็นชู้กับบุตรเลี้ยง คือสมิงมราหุผู้เป็นสวามีของตะละแม่ศรี คบคิดกันจะแย่งราชสมบัติ พระยาน้อยจึงเตรียมการไว้ป้องกัน มีที่ปรึกษาคือพอมอญกับมังกันจิรวบรวมกำลังได้แล้วก็นำไปอยู่เมืองตะเกิงสะสมกำลังกองทัพไว้

ที่เมืองตะเกิง พระยาน้อยได้เม้ยมะนิก แม้คำแป้งนำมัน ภรรยาของมะจัดคิดถึง ทรงแต่งตั้งเป็นสนมเอก มะจัดคิดถึงไปทูล พระมหาเทวี ๑ ส่งคนไปเชิญพระยาน้อยกลับเมืองพะโคหลายคราว แต่ไม่เป็นผล จึงให้สมิงมราหุยกทัพไปปราบพระยาน้อยฐานขบถ

พระยาน้อยขอให้พระอาจารย์มะเป่งไปเล่าพฤติกรรมของ พระมหาเทวีกับสมิงมราหุให้นายทัพนายกองของสมิงมราหุทราบ นายทัพนายกองได้ทราบความจริงก็เอาใจออกห่าง จนทัพสมิงมราหุ แยกไป

พระยาน้อยชวนพระมะเป่งสีกออกช่วยราชการ ตั้งเป็น พระยาอินทโยธายูรักษามืองตะเกิง พระยาน้อยยกทัพไปตั้ง นอกเมืองพะโค ขุนนางพากันออกจากเมืองมาอ่อนน้อม พอตี พระเจ้าอยู่สุวรรณคต พระมหาเทวีให้สมิงมราหุยกทัพตีทัพพระยาน้อย แต่พ่ายแพ้ จึงพาพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีหนีออกจากเมือง พระยาน้อยเข้าเมืองพะโคได้ ให้คนตามจับสมิงมราหุมาทำพิธี ปฐมกรรมแล้วให้สับร่างสมิงมราหุเสีย ส่วนพระมหาเทวีกับ ตะละแม่ศรีนั้นให้จำไว้

เมื่อพระยาน้อยเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา ทรงตระหนัก ในความซื่อสัตย์ของอำมาตย์ทิน จึงทรงตั้งให้เป็นอำมาตย์ทินมณีนรอด ขณะนั้นเป็นปี จ.ศ. ๗๔๔ (พ.ศ. ๑๙๓๐) ครั้นจัดการพระศพ พระเจ้าอยู่แล้ว พระยาน้อยก็ทรงทำพิธีปราบดาภิเษก ทรงตั้งเม้ยมะนิก เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ได้นามว่าพระนางปิยราชเทวี ส่วน

ตะละแม่ท้าวซึ่งควรจะได้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวานั้น ด้วยความน้อยพระทัยล้งเลอยู่จึงเสด็จไปไม่ทันเข้าพิธี พระยาน้อยได้พระนามใหม่ว่าพระเจ้าสิริราชธาธิราช แต่เรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช เปลี่ยนชื่อเมืองพะโคเป็นหงสาวดี ตามเดิม ทรงตั้งแต่งข้าราชการที่มีความชอบโดยทั่วกัน เช่นตั้งพ่อมอญเป็นสมิงพ่อเพชร มังกันจีเป็นราชมะนุ

ระหว่างแผ่ราชอาณาจักร พระเจ้าราชาธิราชได้ทหารฝีมือดี นิสัยห้าวหาญคนหนึ่งชื่อมะสะลุม โปรดตั้งให้เป็นสมิงนครอินท์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และทรงสร้างอาณาภาพด้วยการรบ

จ.ศ. ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๙๓๔) พระเจ้าฝรั่งมังศรีธนะวา แห่งกรุงรัตนบุรีอังวะ (พม่า) เห็นทางกรุงหงสาวดีเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินใหม่ จึงทรงถือโอกาสยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี แต่ก็พ่ายแพ้อีกกลับไป และถูกพระเจ้าราชาธิราชมีราชสาส์นไปเยาะเย้ย ได้รับความเจ็บแค้นมากเลยประชวรถึงสวรรคต มังสุเหนียดยราชโอรสขึ้นสวดยราชย์ ทรงพระนามพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้านนเทียรทอง มังศรีธาดอานุชาคิดแย่งราชสมบัติ แต่ทำการไม่สำเร็จ จึงหนีไปสวามิภักดิ์พระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชทรงถือโอกาสที่พม่าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินตีหัวเมืองของพม่าได้มาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่กล้าออกสู้รบ พระสังฆราชภักคยะสะกะโรหุลรับอาสาไปเจรจาให้พระเจ้าราชาธิราช

ยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชให้ปลุกหอรพระไว้เป็นเกียรติแล้วจึงเสด็จยกทัพกลับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เฝ้าหอรพระเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบ ก็ใคร่จะยกทัพเข้าตีกรุงรัตนบุรีอังวะ แต่อำมาตย์ทันทมนีกรอดทูลทัดทานไว้

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ของกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มเรื่องจากตอนนี้ และให้ชื่อเรื่องว่า ราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มีเรื่องย่อว่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นจะเกิดศึกแน่ จึงให้มีราชสาส์นขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ช่วยรบมอญ แต่ทูตที่เชิญราชสาส์นไปถูกมอญจับได้ พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าและปิดความไว้

ขณะกองทัพเชียงใหม่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้เสด็จยกกองทัพไปปราบเมืองตะแคงซึ่งแข็งเมืองอยู่ เมื่อตีได้แล้วจึงให้มังก่ามุนีราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฟ้าราชธิดาอยู่ครอง แล้วจึงเสด็จไปปราบไทยใหญ่ นรามิลละผู้เป็นอุปราชราชบุตรพระยาตะแคงไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช ๆ ได้โปรดให้สมิงงอฝางนำทหารมอญไปช่วย นรามิลละเมืองตะแคงได้ สมิงงอฝางจับตัวมังก่ามุนี และตะละเจ้าเปฟ้าได้ จึงนำคนทั้งสองส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แต่มังก่ามุนีถึงแก่พิราลัย จึงส่งตะละเจ้าเปฟ้าไปแต่ผู้เดียว

ระหว่างที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยังมีทรงทราบข่าวทางเมืองตะแคง มีมหาดเล็กคนหนึ่งกล่าวทูลเตือนว่ามิบังควรให้ราชธิดาอยู่ครองเมืองตะแคงเพราะเสี่ยงภัยมาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหาราชฯ พอดีได้ข่าวเสียเมืองตะแคง จึงได้จัดทัพไปตีกรุงหงสาวดี ด้วยความสามารถของสมิงพ่อเพชร ทัพพม่าก็แตกกลับไป

จ.ศ. ๗๖๕ (พ.ศ. ๑๙๔๖) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้จัดทัพใหญ่เพื่อเหยียบหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง นางมังคละเทวีอัคมเหสีตามเสด็จด้วย ด้วยความฉลาดของสมิงพ่อเพชรอีก มอญได้ใช้แม่น้ำปันเกลาะฆ่าพม่าเสียเป็นอันมาก ทัพพม่าแตก นางมังคละเทวีตกข้างอยู่ในป่า ฉางกายขี่ช้างผ่านไป นางขอให้ช่วย ฉางกายจึงพานางกลับเมืองโดยความสุจริต แต่ต่อมาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงระแวงว่าฉางกายติดต่อกับพระมเหสีฉันทันชูสาว จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากตำแหน่งพระมเหสี แล้วให้ฆ่าฉางกายเสีย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้จัดทัพไปรบกวหนหัวเมืองมอญมิให้ทำมาหากินสะดวก พระเจ้าราชาธิราชจึงทรงตั้งสมิงนครอินทไปรับทัพพม่า สมิงนครอินทได้ลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราชก็ทราบ น้ำพระทัยว่าทรงรักทหารมากกว่าสตรี ก็ยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น แล้วไปปราบทัพพม่าได้ชัยชนะ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมทัพใหญ่ไปแก้ตัวอีกก็ไม่เป็นผล จึงชวนมอญเป็นไมตรีด้วย มอญก็ขออนุญาตจะลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ

แต่การมีทันสำเร็จสมิงนครอินท์พูดความจริงขึ้น พม่ารู้ตัวจึงหนีไปเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงพระพิโรธสมิงนครอินท์ยิ่งนัก แต่ทรงยอมให้ทำการแก้ตัวโดยให้สมิงนครอินท์ปลอมเป็นพระองค์เข้าชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุได้รับหน้าที่ซึ่งองค์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นถึงเวลาชนช้าง มังศรีธาตุเห็นแก่ชาติตระกูลจึงร้องทูลเป็นนัยให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบความจริง สมิงนครอินท์จึงทำการแก้ตัวไม่สำเร็จ มังศรีธาตุก็ถูกประหารชีวิต

สมิงนครอินท์ต้องทำการแก้ตัวอีกโดยปลอมเข้าไปในค่ายพม่าแต่มิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเพราะรู้จักที่ดำที่สูง จึงลักแต่พระแสงกับพานพระศรีข้างแท่นบรรทมไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงทราบความเก่งกล้าของสมิงนครอินท์ ใครจะได้เห็นตัว จึงทูลขอพระเจ้าราชาธิราชให้สมิงนครอินท์เข้าเฝ้า ครั้นได้ทรงเห็นแล้วก็โปรดปรานยิ่งนัก แล้วเสด็จยกทัพกลับเพื่อเตรียมรบในปีต่อไป เนื้อเรื่องในเรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ ต่อไปเป็นเนื้อเรื่องโดยสังเขปของหนังสือเรื่องราชาธิราชฉบับเต็ม

ปี่รุ่งขึ้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีอีก แต่ตีได้เพียงเมืองทะเล ทั้งจับสมิงชีพรายไปได้ เมื่อทรงพยายามตีกรุงหงสาวดีหลายคราวไม่สำเร็จ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงเปื้อนนายการรบจึงส่งพระราชสาส์นไปขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าราชาธิราช ชั้นแรกพระเจ้าราชาธิราชไม่ทรงรับ แต่พระสนมสองนาง

เป็นบุตรสีมิงซีพรายทูลขอให้ทรงตกลงเพื่อบิดาตนจะได้รอดชีวิต
ตั้งนั้นเมื่อทรงรับราชสาส์นครั้งที่สอง จึงทรงยอมเป็นไมตรีด้วย
นับเวลาที่มอญกับพม่าทำสงครามกันได้ ๖ ปี จึงเป็นไมตรีกัน

ฝ่ายพ่อลาวแก่นท้าวเมื่อโตขึ้นได้ทราบความเจ็บแค้นของ
ตะละแม่ท้าวพระมารดา วันหนึ่งขึ้นเฝ้าพระราชบิดา เห็นเมี้ยนมะนิ
อยู่ด้วย นึกแค้นขึ้นมาว่าเพราะมีมือจึงต้องถวายบังคม จึงกัดนิ้ว
ทิ้งเสีย พระเจ้าราชาธิราชพิโรธมาก ให้เอาพ่อลาวแก่นท้าวไป
ประหาร พ่อลาวแก่นท้าวขอไปนมัสการพระมูเตา ก่อนประหาร
ถวายพระมหามาลา อธิษฐานขอไปเกิดในพระครรภ์พระอัक्रमเหสี
พระเจ้ามนเทียรทอง และขอให้พระมารดาอย่าเสวยดินกลางใจ
เมืองหงสาวดี และเมื่อพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา ขอให้ได้ทำ
สงครามกับพระราชบิดาองค์นี้ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบจึงเสด็จ
ไปพระมูเตาถวายพระมหามาลาทับ และทรงอธิษฐานขอให้ได้
ชัยชนะราชโอรส

ฝ่ายตะละแม่ท้าว เมื่อพ่อลาวแก่นท้าวถูกประหารแล้วก็
เศร้าโศกอย่างยิ่ง อธิษฐานขอให้ตายแล้วไปเกิดพบกัน แล้วเสวย
ยาพิษสิ้นพระชนม์

เมื่อพระอัक्रमเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงครรภ์ ก็ปรารถนา
จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี พระเจ้าราชาธิราชให้ขุดดินจาก
จันทคารสถานเก่าอบปรุงแล้วใส่ผอบทองส่งไปให้ เมื่อพระกุมาร
ปฏิสนธิแล้ว ได้พระนามว่ามังรายกะยอฉะวา เมื่อเจริญวัยขึ้น

กันแสงคราวใด ต้องปลอมว่าจะเอาเมืองหงสาวดีมาถวาย จึงจะหยุดกันแสง

เมื่อพม่ากับมอญเป็นไมตรีกันได้ ๒๒ ปีแล้ว คราวหนึ่งที่หัวเมืองปลายแดนมอญกับพม่าเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องตักน้ำมันดิน* มังรายกะยอจะวาจึงให้จัดทัพไปตีเมืองชายแดนมอญ ห้ามมอญตักน้ำมันดิน

พระเจ้าราชาธิราชให้พระยาเกียรราชบุตรยกทัพไปตีเมืองของพม่า สงครามก็ติดพันกัน มังรายกะยอจะวาไม่สามารถขับไล่มอญจากชายแดนก็แค้นพระทัย เสด็จยกทัพจะไปตีหงสาวดี แต่ด้วยยังเยาว์วัยจึงแพ้รู้ฝ่ายกองทัพมอญ ทำการมิสำเร็จ

ทางหงสาวดีสมิงฟ่อเพชรป่วยถึงแก่กรรม

รุ่งปีใหม่มังรายกะยอจะวาเตรียมทัพใหญ่ยกไปจะตีหงสาวดี ทรงทราบว่าสมิงฟ่อเพชรถึงแก่กรรมแล้ว ก็ตั้งพระทัยจะจับสมิงนครอินท์ให้ได้ จึงเตรียมการอย่างรอบคอบ และมีหนังสือไปท้าให้มอญจัดทัพออกรบตัวต่อตัว เรือลำต่อลำ

ทางมอญรับคำท้าแล้ว สมิงนครอินท์อาสาออกรบทางเรือ ก็ถูกพม่าจับได้ ด้วยความบอบช้ำและมียอมกินอาหาร สามวันก็ตาย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงเสียพระทัยมาก ทรงดำหนิการกระทำของ

* น้ำมันดิน ความจริงเป็นน้ำมันที่จุดไฟ คือบ่อน้ำมันของพม่าเดี๋ยวนี้

มังรายกะยอฉะวา ให้แต่งศพจารึกข้อความเสียพระทัยลงบนแผ่นทอง
ส่งศพไปให้มอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบวาสมิงพระรามเป็นนายทหาร
ฝีมือดี จึงมีราชสาส์นไปยังพระเจ้าราชาธิราชขอดูตัว สมิงพระราม
ก็ไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอย่างกล้าหาญ

ระหว่างนั้นราชมະณูค่านวณพระชันษาพระเจ้าราชาธิราช
ว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้พระราชทานราชสมบัติแก่ราชโอรส
แล้วแปรพระราชฐานไปอยู่เมืองเมาะตะมะ สัก ๓ เดือน พระเจ้า
ราชาธิราชจึงให้เตรียมการถอยทัพกลับ ด้วยความฉลาดของมะกลอม
จัดให้ทหารส่วนหนึ่งเดินทางบก สมิงพระรามคุมกองหลัง ส่วน
พระองค์เสด็จทางเรือ คราวนั้นทรงตั้งมะกลอมเป็นสมิงอุบากอง

ทัพมังรายกะยอฉะวาจับสมิงพระรามได้ ข้างพลายประกาย-
มาศก็ติดหล่ม พม่าจึงได้ไว้ด้วย แต่ตามทัพพระเจ้าราชาธิราชไม่ทัน

พระเจ้าราชาธิราชทรงมอบราชสมบัติแก่พระยาเกียรราชบุตร
แล้วเสด็จไปประทับเมืองเมาะตะมะ มังรายกะยอฉะวาทัฟไป
ล้อมหงสาวดีไว้ เมื่อครบกำหนดสามเดือน พระเจ้าราชาธิราช
ทรงทำพิธีสะเดาะเคราะห์แล้ว ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ว่า
พระเจ้าสิทธิโสม เสด็จยกทัพกลับเมืองหงสาวดี แต่เข้าเมืองไม่ได้
ติดทัพพม่าล้อมอยู่ มอญคนหนึ่งชื่ออายมนทะยาทูลรับอาสาเข้า
เมืองหงสาวดี ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงอายมนทะยา แล้วทำอุบาย

จนเข้าหองสาวดีได้ นัดหมายพระยาเกียรราชบุตรแล้วก็ทำอุบาย
กลับออกไปเฝ้าพระเจ้าราชวชิราธิบดี พระเจ้าราชวชิราธิบดีทรงเกรงว่า
ถ้าพม่านำพลายประกายมาศออกรบ พระองค์จะแพ้ ความญพลาย
ประกายมาศก็ลอบเข้าไปสั่งพลายประกายมาศให้ทำอาละวาดแล้ว
ให้หนีไป พลายประกายมาศก็ทำตาม

ระหว่างนั้น ไทรทูลมังรายกะยอจะว่าว่าพระชาดาถึงฆาต
และพระเจ้าราชวชิราธิบดีจะได้ชัยชนะศึก แต่มังรายกะยอจะว่าทพัง
คำเยาะเย้ย ทำทหายของมอญไม่ได้ก็เสด็จออกรบจึงตกช้าง
นั้นพระองค์หัก มอญจับได้

พระเจ้าราชวชิราธิบดีโปรดให้นำมังรายกะยอจะว่าเข้าเฝ้า
ตรัสปลอบโยนเป็นอันดี แต่มังรายกะยอจะว่าทูลขอให้ฆ่าเสีย
มิฉะนั้นจะฆ่าตนเอง พระเจ้าราชวชิราธิบดีทรงเห็นว่าอ่อนน้อมไม่เป็น
ผลแล้ว จึงให้ทำพิธีปฐมกรรม มังรายกะยอจะว่าก็สิ้นพระชนม์
พอดี โปรดให้ปลงพระศพบรรจุไว้ในเจดีย์ชื่อมังรายกะยอจะว่ามฤดา
ขณะนั้น จุลศักราช ๗๘๓ (พ.ศ. ๑๙๖๔)

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่าเสียมังรายกะยอจะว่า ก็
ทรงพระพิโรธมาก ตรัสสั่งให้จ่านายทพนายกอง และให้คลอกบุตร
ภรรยาเสีย แต่พระสังฆราชาคณะมาทูลขอโทษไว้ มังนันทมิตร
ทูลเตือนให้เตรียมทัพไว้รับทัพมอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องโปรดให้เตรียมทัพใหญ่ทั้งบกและเรือ ยกไปตีเมืองเสียงถึงสามคราวก็เข้าเมืองมิได้ จึงมีพระประสงค์ จะเห็นสมิงอังวะมังศรีผู้รักษาเมือง ขณะนั้นมีกำนันฝรั่งเศษเข้าไปทอดสมออยู่ในปากน้ำเมืองเสียง ในกำนันนั้นมีปืนใหญ่ สมิงอังวะมังศรีนัดหมายกับนายกำนันว่า ขณะที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ทอดพระเนตรตมอยู่นั้น ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้นให้นายกำนันยิงปืน

ขณะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรสมิงอังวะมังศรี ทหารของมังรายกะยอฉะวาชื่อเจตสุกริคิดค้นว่า มังรายกะยอฉะวา เสด็จออกรบจนพ่ายแพ้ ก็เพราะสมิงอังวะมังศรีมาเยาะเย้ยล่อลวง จึงลอบพุ่งหอกจะสังหาร แต่พลาดไป ผู้คนวุ่นวายขึ้น ฝรั่งเศษ นายกำนันก็ยิงปืนไปที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถูกเศวตฉัตรขาดปลิวไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงโหม่นสรวามีอาวูชชนิดนั้นแล้ว ต่อไปจะ ไม่ได้เห็นทหารมีฝีมืออีก แล้วให้คุมตัวเจตสุกริส่งไปให้สมิงอังวะ มังศรีลงโทษ แต่สมิงอังวะมังศรีส่งตัวคืน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ เสด็จยกทัพกลับ

จ.ศ. ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๙๖๖) พระเจ้ากรุงต้าฉิง แห่งประเทศจีน มีทหารเอกชื่อกามะนี มีฝีมือไปทางขี่ม้าแทงทวน อยากจะ ทอดพระเนตรทหารขี่ม้าสู้กับกามะนี จึงจัดทัพใหญ่ไปกรุงรัตนบุระ อังวะ มีพระราชสาส์นให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องส่งทหารเอกออกขี่ม้า รำทวนสู้กับกามะนีตัวต่อตัว ถ้าพม่าแพ้ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นจีน ถ้าจีนแพ้จะเลิกทัพกลับไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ให้ป่าวร้องหาคนอาสาสู้กับกามะนี ถ้าชนะจะประทานราชสมบัติทั้งหนึ่ง ขณะนั้นสมิงพระรามถูกขังอยู่ เห็นไม่มีคนอาสาจึงรับอาสาเอง

ด้วยความฉลาดไหวพริบ สมิงพระรามก็สามารถฆ่ากามะนีได้อย่างน่าสรรเสริญ พระเจ้ากรุงจีนก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ประทานตำแหน่งมหาอุปราช และพระราชธิดาแก่สมิงพระราม สมิงพระรามทูลขอ ๒ ข้อคือ มิให้ใครเรียกตนว่าเชลย กับ แม้มีสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชก็ขอไม่ออกรบ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าสมิงพระรามกู้เมือง

อยู่ต่อมาเจ้าสมิงพระรามมีโอรส พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงอุ้มออกว่าราชการด้วยเสมอ วันหนึ่งขณะว่าราชการ ราชันดดาทรงยืนขึ้นยุตพระอังสาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและเอื้อมหัตถ์เล่นที่สูง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพลั้งพระโอษฐ์ว่า “ลูกอ้ายเชลยนี้กล้าหาญนัก นานไปเห็นจะองอาจแทนมังกรายกะยอจะวาได้” เจ้าสมิงพระรามได้ยินความนี้จึงหนีกลับหงสาวดี

จ.ศ. ๗๘๐ (พ.ศ. ๑๘๗๑) พระเจ้าราชาธิราชเสด็จประพาสป่าโพนช้าง ถูกเชือกทับพระเพลาเลยประชวรสวรรคต พระชนมายุ ๕๕ พรรษา

หลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สวรรคต

ต่อจากรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราชมีกษัตริย์ครองประเทศมอญต่อไปอีก ๖ องค์ แล้วก็ถึงกษัตริย์ที่เป็นหญิง ทรงพระนามตะละเจ้าท้าวขัตติยราชินี เรียกกันว่าตะละนางพระยาท้าว เป็นสมัยเดียวกับทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้ามังระ-ระวากี้ ๆ ทรงทราบว่าจะละนางพระยาท้าว มักเสด็จนมัสการพระเกศธาตุโดยไม่มีขบวนพยุห จึ่งให้กองทัพไปชิงตะละนางพระยาท้าวมาเป็นอัครมเหสีเอก ขนานพระนามว่าสะจาโป พระนางอยู่เมืองพม่าได้ ๒๒ ปี

ทางเมืองมอญ พระมหาปิฎกธรผู้เป็นราชบุตรบุญธรรมของตะละนางพระยาท้าวมาแต่ครั้งยังบวชเป็นเณร ได้พยายามหาทางชิงพระนางกลับมาหงสาวดี โดยชวนคฤหัสถ์ ๔ คน เข้าไปอยู่ในกรุงอังวะ เทียวเทศนาสั่งสอนจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงอังวะ แล้วลอบพาตะละนางพระยาท้าวกลับหงสาวดีได้

จ.ศ. ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) ตะละนางพระยาท้าวทรงมอบราชสมบัติแก่พระมหาปิฎกธร ชาวเมืองขนานพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีบ้าง พระเจ้ามหาปิฎกธรบ้าง พระเจ้าหงสาวดีทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความฉลาดสามารถยิ่ง ทรงรู้เท่าทันในเรื่องต่าง ๆ จนประเทศใกล้เคียงยอมรับนับถือ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม ทรงรอบรู้ในหลักพระธรรมในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าลังกาถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ พระองค์พอพระทัยมากทรงรับพระนามนั้น

(๑๕)

พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ทรงมีราชโอรส พระชีวหา
เป็นปานดำ จึงขนานพระนามว่ามังมณีนิล

เมื่อตะละนางพระยาท้าวมีพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา ก็
สวรรคต พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์โปรดให้จัดงานพระศพ
เป็นพระราชพิธีมโหฬาร และทรงทำตัวอย่างขึงศพให้ชนรามัญ
รุ่นหลังทำตามอย่างสืบมา

ราชาธิราช

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ขณะนั้น ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาด้วย
เสนาบดีทั้งปวงว่า “พระเจ้าราชาธิราชยกขึ้นมาถึงพระนครเรา
ฐานาหอพระไว้ หวังจะให้เป็นเกียรติยศว่า ได้ยกทัพล่วงแดน
ขึ้นมาถึงเมืองเรา เราก็ให้ทหารออกไปเอาไฟเผาเสีย นั้น เห็นว่าจะ
ขัดเคืองพระทัยอยู่ แต่ว่าศึกจวนฤดูน้ำจึงมิได้กลับมา เห็นว่า
สงครามมอญกับเราจะติดพันกันไปเป็นมั่นคง ครั้นเราจะยกกองทัพ
ลงไปตอบแทนกระทำแก่เมืองหงสาวดี* บ้าง บัดนี้บ้านเมืองของเรา
ในขอบเขตอาณาจังหวัดทั้งปวง ก็ยังมีราบคาบเป็นปกติ ผู้คน
ระส่ำระสายอยู่ กำลังเรายังน้อยนัก ประการหนึ่ง เมืองตะแคง
และเมืองไทยใหญ่เล่าก็เป็นกบฏต่อเราแข็งเมืองอยู่ เราคิดจะ
ยกกองทัพไปตีเมืองตะแคงและเมืองไทยใหญ่ ปราบปราม
เสียหนามให้ราบคาบแล้วจึงจะยกไปตีเมืองหงสาวดี แล้วให้มี
หนังสือไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพให้ยกมาช่วยเป็นทัพ
กระหนาบ เห็นจะได้เมืองหงสาวดีโดยง่าย เสนาบดีทั้งปวงจะเห็น
ประการใด?” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วยโดยพระราชบริหาร จึงสั่ง

* คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

ให้จัดเครื่องราชบรรณาการและให้แต่งลักษณะพระราชสาร* ในพระราชสารนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง กรุงรัตนบุรีอังวะ** ขอเจริญทูลทูลพระราชมหาราชเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นใหญ่ในมณฑลประเทศ ด้วยพระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวาผู้เป็นสมเด็จพระราชาบิดาเราถึงแก่สวรรคตแล้ว และบัดนี้เราผู้เป็นพระราชบุตรได้ผ่านสมบัติเป็นใหญ่ในกรุงรัตนบุรีอังวะ บ้านเมืองก็ยังมิราบคาบ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชเจ้าเมืองหงสาวดีบังอาจหมิ่นเรา ยกกองทัพขึ้นมาแย่งชิงกรุงรัตนบุรีอังวะ ทุกวันนี้เรามีความแค้นนอนตามิหลับเลย ครั้นจะยกลงไปกระทำแก่เมืองหงสาวดีบัดนี้เล่าก็ยังจะต้องไปปราบปรามเมืองตะแคงเมืองไทยใหญ่ซึ่งเป็นเมืองขึ้นนั้นอยู่ ถ้าเสร็จแล้วจะยกลงไปตีเมืองหงสาวดี แต่กองทัพกรุงรัตนบุรีอังวะนั้นเห็นจะได้ช่วยชำนะเข้าไป จะขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาเป็นทัพกระหนาบ ช่วยกันตีเมืองมอญเห็นจะได้ช่วยชำนะโดยเร็ว ถ้าเสร็จสงครามแล้ว ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่กับกรุงรัตนบุรีอังวะนี้มีได้ขาดเลย แม้พระเจ้าเชียงใหม่มิได้สูญเสียทางพระราชไมตรี ยกกองทัพลงมาช่วยครั้งนี้แล้ว ข้าศึกเมืองเชียงใหม่ก็จะเป็นข้าศึกเมืองอังวะ ข้าศึกเมืองอังวะก็จะเป็นข้าศึก

* ศัพท์คำนี้ใช้ตามต้นฉบับของกรมวิชาการ พิมพ์ครั้งที่ห้าสิบสี่ พ.ศ. ๒๕๓๗ ปัจจุบันพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ถ้าเป็นจดหมายของพระมหากษัตริย์ เรียกว่า พระราชสาสน์ เขียนเป็นพระราชสาสน หรือพระราชสาส์น (อ่านว่า พระ-ราด-ชะ-สาน) ก็ได้

**ดูคำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

เมืองเชียงใหม่ พระราชไมตรีเราทั้งสองพระนครก็จะเจริญไป
ตราบเท่ากัลปาวสาน” ครั้นแต่งพระราชสารเสร็จแล้ว ก็ใช้ให้พม่า
สิบสองคนเป็นทูตจำทูลพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไป
ณ เมืองเชียงใหม่

ขณะนั้น สมิงอฝางซึ่งสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ไปกิน
เมืองเตยงนั้น แต่งให้ชาวด่านออกไปลาดตระเวนปลายด่าน พบ
พม่าสิบสองคนถือหนังสือพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการมา
ชาวด่านจับตัวได้สิ้นคุ่มมายังสมิงอฝาง สมิงอฝางเห็น
พระราชสารแล้ว ก็คุมเอาตัวพม่าและพระราชสารเข้าไปถวาย
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งใน
พระราชสารนั้นแล้วก็ทรงพระดำริว่า “ถ้าจะปล่อยพม่าสิบสองคน
นี้เสีย มันก็จะกลับไปเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะรู้แล้ว ก็จะแต่งคนอื่น
ให้ขึ้นไปขอกองทัพเมืองเชียงใหม่อีก ถ้ากองทัพพม่าทัพหลายยกมา
พร้อมกันเป็นสองทัพเห็นกำลังศึกหนักนัก ฝ่ายเราจะรบพุ่ง
ด้านทานยาก จำจะคิดตัดศึกแบ่งกำลังเสียให้น้อย ข่าพม่าผู้ถือ
หนังสือเสีย อย่าให้กิตติศัพท์รู้ไปว่าเราจับได้ ฝ่ายพระเจ้าอังวะมิได้
เห็นผู้ถือหนังสือ และกองทัพยกมาก็จะมีความสงสัยแคลงแก่กัน”
จึงสั่งให้เอาพม่าสิบสองคนฆ่าเสีย กำชับมิให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงพม่า
แล้วก็ให้พระราชทานเงินทองเสื้อผ้าแก่ผู้จับพม่าได้ตามความชอบ
นั้นโดยสมควร แล้วจึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “บัดนี้
ก็ได้เนื้อความว่า ทัพพม่าจะยกลงมากกระทำแก่เมืองเราครั้งนี้มันคง

อยู่แล้ว จำเราจะยกกองทัพไปสกัดตัดทางไว้อย่าให้ล่วงลงมาได้”
 เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้
 แต่งกองทัพเป็นคนเก่าหมี สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ ก็เสด็จ
 ยกขึ้นไปตั้งอยู่ ณ เมืองพะสิม คอยสกัดทางพม่าจะยกลงมา

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้งนี้ให้พม่าสิบสองคนนำเครื่อง
 ราชบรรณาการไปเมืองเชียงใหม่แล้วก็ให้จัดกองทัพเป็นคนสิบหมี
 สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธใหญ่น้อย เสร็จแล้วก็เสด็จยกทัพไปตี
 เมืองตะแคง ได้เมืองตะแคงแล้ว ฝ่ายพระยาตะแคงหนีไปอยู่เมือง
 พะงา แต่นรามิลจะเป็นอุปราชบุตรพระยาตะแคงนั้น พานบุตรภรรยา
 ช่างม้าครอบครวัพหนึ่งหนีมาอยู่เมืองทรางทวย

ขณะนั้น พระเจ้ามนเทียรทองได้เมืองตะแคงแล้ว จึงตั้งให้
 มังกามุณีพระราชบุตรเขยอยู่รักษาเมืองตะแคง และตะละเจ้าเปฟ้า
 ซึ่งเป็นพระราชธิดา เป็นบริจาริกามังกามุณีนั่น อยู่ด้วย ณ เมือง
 ตะแคง แล้วพระเจ้ามนเทียรทองยกกองทัพไปตีเมืองไทยใหญ่
 ครันตีเมืองไทยใหญ่ได้แล้ว ก็เสด็จยังทัพอยู่ ณ เมืองไทยใหญ่
 และเมื่อกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปตั้งอยู่เมืองพะสิม* นั้น
 ฝ่ายนรามิลจะพม่าเมืองตะแคงแจ้งว่าพระเจ้าราชาธิราชเสด็จมาอยู่
 ณ เมืองพะสิม ก็พาครอบครัวอพยพหนีมาหาสมเด็จพระเจ้า
 ราชาธิราช กราบทูลเนื้อความตามพระเจ้ามนเทียรทองยกมาตี

* เดี่ยวนี้พม่าเรียกว่า ปะสิน (Bassein)

เมืองตะแคงนั้น ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงตรัส
แก่นรามิละว่า “อย่าวิตกไปเลย เราจะตีเอาเมืองตะแคงคืนให้”
แล้วก็โปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่รามิละตามสมควร
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงจัดกองทัพแต่งให้สมิงยาเยกับสมิงอฝาง
เป็นแม่ทัพ และสมิงสามเหล็ก สมิงโลกนารายณ์ เป็นเกียกกาย
พลหมื่นหนึ่งช้างห้าร้อย ยกไปเมืองตะแคง แล้วโปรดพระราชทาน
เศวตฉัตรให้ไปสำหรับทัพด้วย ตรัสว่าถ้าได้เมืองตะแคงแล้ว
เศวตฉัตรนี้พระราชทานให้แก่รามิละแล้วตรัสสั่งสมิงอฝางว่า
“ถ้าถึงเมืองทรางทวยแล้ว อย่าให้รู้พลกระทำอันตรายแก่ไพร่บ้าน
พลเมืองได้ ให้แต่งคนที่ดีเข้าไปเจรจาแก่ชาวเมืองว่า “ทัพเรา
ยกขึ้นมามาตั้งอยู่ ณ เมืองพะสมิง จึงแต่งกองทัพให้เสนาบดียกขึ้นมาตี
เอาเมืองคืนให้แก่รามิละบุตรพระยาตะแคง ถ้าผู้ใดจะเข้าด้วยให้
เร่งออกมา ถ้าไม่ออกมาจะฆ่าเสียให้สิ้น”

ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชมีพระราชโองการตรัสสั่ง
สมิงอฝางเสร็จแล้ว กองทัพสมิงอฝางก็ยกไป ครั้นถึงเมือง
ทรางทวยจึงให้มีหนังสือเข้าไป ตามสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัส
สั่งมานั้น ครั้นชาวเมืองทรางทวยได้แจ้งว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีให้
เสนาบดียกกองทัพมาตีเมืองให้แก่รามิละคืน ก็ดีใจ พาครอบครัว
ออกมาหานรามิละเป็นอันมาก นรามิละก็ให้เงินทองเสื้อผ้าแก่
ครอบครัวซึ่งออกมาหานั้น

ฝ่ายเสนาบดีซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่งให้อยู่รักษาเมือง
ทรางทวยนั้น รู้ว่าไพร่พลเมืองไปหาหนามิละลัน เจ้าเมืองทรางทวย
ก็หนีไป ครั้นสมิงอฝางกับหนามิละลัน เจ้าเมืองทรางทวยหนีไปแล้ว
ก็จัดแจงผู้คนชาวเมืองทรางทวย ซึ่งเข้าหากองทัพสำเร็จแล้วก็ยก
ไปตีเมืองตะแคง ชาวเมืองตะแคงรู้ว่าหนามิละลันพากองทัพมอญมา
ตีเมืองตะแคง ชาวเมืองทั้งปวงก็ออกมาหาหนามิละลันเป็นอันมาก
และพาพวกมาซึ่งอยู่รักษาเมืองตะแคงนั้นสะดุ้งสะเทือนอยู่

ฝ่ายสมิงสามเหล็ก สมิงโลกนารายณ์ ซึ่งเป็นทัพหน้านั้น
รู้ว่าผู้คนในเมืองออกมาหาหนามิละลันเป็นอันมาก ก็ยกเข้าตีเมือง
ตะแคง มังกามุณีก็แต่งกองทัพออกมารับทัพมอญ ได้รับพุ่งกันเป็น
สามารทด ฝ่ายกองทัพมอญก็ยังมีได้เมือง และสมิงอฝางแม่ทัพ
หลวงแจ้งว่าทัพหน้าเข้าตีอยู่ยังมีได้ชัยชนะ ก็เร่งยกกองทัพหลวง
เข้าตีกระหนาบ ฝ่ายพม่าน้อยถอยกำลังด้านทานมิได้ก็แตกหนีไป
กองทัพมอญได้เมืองตะแคง จึงให้ติดตามมังกามุณี กองทัพตามทัน
จับมังกามุณี ตะละเจ้าเปไฟฟ้าได้ กับช้าง ม้า และไพร่พลพม่าสามพัน
เข้ามาแจ้งแก่สมิงอฝาง สมิงอฝางแต่งให้เสนาบดีคุมตัวมังกามุณี
และตะละเจ้าเปไฟฟ้า กับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ณ เมืองพะสิม

ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปนมัสการพระธาตุ
กะเมาะเดา ให้อำมาตย์ทินมณีกรอดอยู่รักษาเมือง ครั้นเสนาบดี
คุมเอามังกามุณีมาถึงเมืองพะสิม อำมาตย์ทินมณีกรอดแจ้งแล้ว

จึงให้แต่งเรือเร็ว รีบถือหนังสือไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งแล้วก็ดีพระทัย ตรัสสรรเสริญสมิงงอฝางและนายทัพนายกองทั้งปวง แล้วจึงตรัสสั่งให้อำมาตย์มะสะมอญไปรับเอามังกำมูนีกับตะละเจ้าเปฟ้ามา

ครั้นอำมาตย์มะสะมอญไปถึงเมืองพะสิม พอมังกำมูนีป่วยเป็นปัจจุบันโรคถึงแก่พิราลัย อำมาตย์มะสะมอญก็คุมเอาตัวตะละเจ้าเปฟ้ากับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เอาตะละเจ้าเปฟ้าไว้เป็นบริวาริกา แล้วก็เสด็จยกกองทัพกลับไปยังกรุงหงสาวดี ครั้นถึงพระนครแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงแต่งเสนาบดีให้คุมเอาแหวนกำไลต่างหูทองคำ กับผ้าพรรณนุ่งห่มบรรทุกเรือขึ้นไปพระราชทานให้แก่สมิงงอฝาง และนายทัพนายกองทั้งปวง ณ เมืองตะแคงแล้วให้สมิงงอฝางจัดแจงให้นรามิละขึ้นนั่งเมืองตะแคง พระราชทานเศวตฉัตรให้ด้วย และถ้าไพร่พลชาวเมืองทั้งปวงยังกระด้างอยู่ ให้กองทัพปราบปรามเสียให้ราบคาบ และเมื่อจะกลับมานั้นให้จัดเอาคนที่เป้นช่างฝีมือรู้จักกะบันเขียนและสลักกลึงมาด้วย ครั้นผู้ถือหนังสือคุมเอาสิ่งของนั้นขึ้นไปพระราชทาน ณ เมืองตะแคงถึงแล้ว ฝ่ายสมิงงอฝางได้แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งโปรดมา ก็จัดแจงบ้านเมืองให้แก่ นรามิละราบคาบเสร็จแล้ว จัดได้ช่างดีมีฝีมือหกร้อยคน ก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดี จึงเอาช่างหกร้อยคนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้นตีเมืองไทยใหญ่ได้ ก็ให้สืบสาวเอาตัวเจ้าเมืองและขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งร่วมคิดกันนั้นจำไว้มันคงแล้ว ให้กวาดเอาครอบครัวผู้คิดมิชอบลงมา ณ เมืองอังวะก่อนภายหลังจึงจัดแจงให้ขุนนางอยู่รักษา แล้วพระองค์ก็เลิกทัพกลับมายังเมืองอังวะ ครั้นมาถึงเมืองแล้วจึงให้มีพระธรรมเทศนาเรื่องพระยาสุตตโสสมกับพระยาโปริสาท เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วมหาดเล็กคนหนึ่งเชิญพระแสงอยู่ จึงกราบทูลว่า “เมืองตะแคงที่พระองค์ตีได้ แต่งให้มังกามุณีพระราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฟ้าพระราชธิดาอยู่นั้นหาควรไม่ ด้วยเมืองตะแคงนั้นอุปมาดังช้างเถื่อนผูกจาลองไว้ให้คนขี่ เมื่อช้างยังมีเชือกถ้าอาละวาดตั้นไปมีทั้งคนเสียหรือ? และเมืองตะแคงยังมีราบคาบ พระองค์โปรดให้พระราชบุตรทั้งสองอยู่นั้นมิควร ขอได้แต่งให้ผู้อื่นอยู่จึงจะชอบ”

สมเด็จพระเจ้าমনเทียรทองได้ทรงฟังมหาดเล็กกราบทูลดังนั้นก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า “เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ให้ยศศักดิ์ศฤงคารบริวารเป็นอันมาก หวังจะให้เป็นตาเป็นใจช่วยดูแลผิดชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วนั่งเสียมิได้ทัตทาน แต่มหาดเล็กเป็นผู้ใหญ่อยังเห็นผิดมาว่าดังนี้” พระเจ้ามนเทียรทองเห็นมหาดเล็กมีปัญญาหลักแหลมควรจะเป็นเสนาบดีได้ จึงตั้งให้เป็นมังมหาราชแล้วโปรดพระราชทานประเจียดแผ่นทองคำเป็นเครื่องยศด้วย

ขณะนั้น พอมิหนังสือบอกหัวเมืองรายทางส่งพม่า ซึ่งแตกมาแต่เมืองตะแคงนั้นเข้ามา เสนาบดีจึงกราบทูลพระเจ้า

มนเทียรทองว่า กองทัพมอญยกขึ้นมาตีเมืองตะแคงได้ จับเอามังกามุนีตะละเจ้าเปไฟ้าพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ไป สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองแจ้งเหตุแล้วทรงพระพิโรธยิ่งนัก ประดุจตั้งบุรุษเอาพะเนินเหล็กมาตีชนดทางแห่งพระยานาคราช จึงตรัสว่า “เราเสียเมืองตะแคงนั้นเหตุด้วยไปเมืองไทยใหญ่ช้ายิ่งเสียที่แก่มอญ” ตรัสสั่งให้เอาเจ้าเมืองไทยใหญ่และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งเป็นพวกกบฏที่เอามาจองจำไว้ ณ กรุงอังวะนั้นไปฆ่าเสียสิ้น แล้วพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงให้จัดกองทัพหลวงยกไปตีเมืองหงสาวดี แต่เตรียมท่ากองทัพเมืองเชียงใหม่ และผู้ถือหนังสืออยู่เป็นช้านาน กองทัพก็ไม่เห็นยกมา ผู้ถือหนังสือก็หายไปด้วยยังมีได้เหตุผลเลย จึงตั้งให้มังมหานรธาเป็นทัพหน้าคุมพลสิบทัพทัพละหมื่น พะยะมุนีทัพหนึ่ง แคลงพลทัพหนึ่ง ดุเรจ่อทัพหนึ่ง หนูลักขยาทัพหนึ่ง ธนุเดชะทัพหนึ่ง ดุระละจาวทัพหนึ่ง ลักขยาทัพหนึ่ง เลดิงทัพหนึ่ง อติเยวสุทัพหนึ่ง รวมกันสิบทัพเป็นคนแสนหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธทั้งปวงเป็นทัพหน้า ให้ยกลงมา ณ กรุงหงสาวดีก่อน แต่พระเจ้ามนเทียรทองยังคอยกองทัพเมืองเชียงใหม่อยู่

ขณะเมื่อกองทัพมายกลงมายังกรุงหงสาวดีนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งว่ากองทัพมายกลงมา จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า “กองทัพยกมาครั้งนี้จะเปิดให้เข้ามาถึงเมืองเราดีหรือ หรือจะรับด้านทานไว้แต่ไกลดี?”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “ซึ่งจะให้กองทัพพม่ายกล่วงดี เข้ามาถึงขานพระนครนั้นมิควร ข้าพเจ้าจะขออาสายกออกไปรับ ท้าพม่าไว้แต่ไกลมิให้ยกล่วงเข้ามาได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้นก็เห็นชอบด้วย ดีพระทัยนัก จึง แต่งสมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สมิงอังวะมังศรีทัพหนึ่ง สมิงอุบากอง ทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหน้า สมิงชีพรายทัพหนึ่ง สมิงพ่อแก้ว ทัพหนึ่ง สมิงพระตะเบิดทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหลัง ให้สมิง พ่อเพชรเป็นแม่ทัพหลวง รวมกันเป็นเจ็ดทัพ เป็นคนสองหมื่น ข้างห้าร้อยม้าพันหนึ่ง ให้ยกออกไปรับทัพพม่า พระองค์ก็เสด็จ ยกเป็นทัพหนุนไป ครั้นสมิงพ่อเพชรยกมาถึงป่าพะวาชายทุ่งทาง ที่จะมา จึงให้ตั้งทัพอยู่พร้อมกัน พอพม่ายกมาในป่าชายทุ่ง ข้างหนึ่งยังมีออกตกทุ่ง แลเห็นทวนหลังม้าพู่จามรีจุดดั่งดอกเลา ดอกแถมผดคลีมีดตรลบไป ได้ยินเสียงเท้ากระที่บเดือนพนักข้างม้า ดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรจึงปรึกษานายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ศึกพม่ายกมาครั้งนี้มากนัก กองทัพเราเจ็ดทัพเป็นคนแต่ สองหมื่นจะยกเข้าตีพม่าหรือ หรือจะตั้งมั่นไว้ให้พม่าตี นายทัพ นายกองทั้งปวงจะเห็นประการใด?”

ฝ่ายสมิงนครอินทร์จึงว่า “เราเป็นข้าทหารพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ขึ้นมารับข้าศึก ถ้าพบเข้าที่ใดก็จะรบที่นั่น และบัดนี้พม่ายกมาแล้วจำเราจะยกเข้าตี” สมิงพ่อเพชรจึงตอบ

สมิงนครอินทร์ว่า “ซึ่งท่านจะยกเข้าตึ้นนั้น เราเห็นยังไม่ได้ ด้วยว่า ข้าศึกแรกยกมามีกำลังตั้งพระยาไกรสรราชสีห์กล้าหาญยิ่งนัก จะเข้ารบที่กลางทางได้ทีก็จะสมคะเน ถ้าเสียที ฝ่ายทัพพม่าก็จะ ข้าเดิมทัพยี่เอา ที่ไหนจะตั้งตัวทัน เราคิดว่าจะรายกองทัพซุ่มคน ไว้ในป่าไม้ อย่าให้เห็นทัพเราว่ามากและน้อย ต่อเมื่อใด พม่ายก ตกลงมาถึงท้องทุ่งสิ้นพล พอรู้จักกำลังว่ามากและน้อยแล้ว จึงจะ กำหนดธงเสียงฆ้องกลองเข้าตีกระหนาบให้พร้อมกัน ฝ่ายพม่าก็จะ เสียทีถล่มเข้ามาในหว่างเราไม่รู้ว่าพลมากและน้อยก็จะแตกยับไป เห็นจะได้ชัยชนะเป็นมั่นคง” สมิงนครอินทร์จึงว่า “ซึ่งนำท่านว่า ดั่งนี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย อันจะละให้กองทัพตกลงมาถึงท้องทุ่งจึง จะตึ้นนั้นชอบแต่กำลังศึกน้อยจึงจะได้ ซึ่งกำลังศึกมากจะละให้ตกถึง ท้องทุ่งจนสิ้นรพลนั้น ฝ่ายทแกล้วทหารข้างเราน้อย เห็นกำลังศึก มากก็จะย่อท้อเสียใจ ไหนจะเป็นอันรบพุ่งเอาชัยชนะได้ ซึ่ง นำท่านจะคิดกลศึกผ่อนผันประการใดก็ตามเถิด แต่ข้าพเจ้าจะยก เข้าตีมิให้ทหารได้ทันเห็นว่าข้าศึกมาก เปรียบเหมือนหักไฟหั่วลม น้ำเซียวลงขวางเรือดูลักครั้งหนึ่ง จะไม่ให้อายพม่าตกลงมาถึง ท้องทุ่งได้”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็ว่ากล่าวถึงสองครั้งสามครั้ง สมิง นครอินทร์ก็มีฟัง จะขึ้นยกไปให้ได้ สมิงพ่อเพชรก็โกรธจึงว่า “สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดให้เรามาบัญชาการต่างพระเนตร พระกรรณ เราเป็นผู้ใหญ่ว่ากล่าวท่านมิฟังจะขึ้นเข้าตีให้ได้นั้น

ก็ตามแต่อย่าให้เสียที่แก่พม่า ถ้าผู้ใดแตกทัพพม่าลงมาหน้าทัพเรา เราจะตัดศีรษะเสียให้สิ้น เอาโลหิตเช่นอาวรุเสียทุกเล่ม” สมิงนครอินท์ก็มิฟังขึ้นยกไป

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรเห็นสมิงนครอินท์ไป จึงว่าแก่สมิงอุบากอง และสมิงอังวะมังศรีว่า “อ้ายสมิงนครอินท์ใจมันมทะลุ หัวดี สอนยาก เราว่ากล่าวมิฟังคำ ขึ้นยกไปก็จะแตกมาบัดนี้เป็นแท้ พวกเราเป็นผู้ใหญ่ครั้นจะละเสียก็มิได้ จะเสียเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไป ท่านทั้งสองจงยกหนุนไป ถ้าสมิงนครอินท์แตกลงมา อย่าให้เข้ารับ ถ้าเห็นธงเราโบกขวา ก็ให้สมิงอุบากองหลีกทัพเข้าชายป่าข้างขวา ถ้าเห็นธงเราโบกซ้าย ก็ให้สมิงอังวะมังศรีหลีกทัพเข้าชายป่าข้างซ้าย ให้สงบทแกล้วทหารไว้จงดีอย่าเพอรบพุ่ง ต่อเมื่อใดได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว จึงให้ระดมรบกระหนาบพร้อมกัน” สมิงอังวะมังศรีและสมิงอุบากองก็ยกไป ครั้นแล้วสมิงพ่อเพชรจึงสั่งให้สมิงชีพราย สมิงพ่อแก้ว สมิงพระตะเปิดเข้ารายซุ่มพลตามขอบชายป่า สมิงพ่อเพชรทัพหลวงก็ตั้งรับอยู่ที่ทางพม่าจะมา

ฝ่ายสมิงนครอินท์ยกขึ้นไปถึง ก็มิได้รั้งรอ ยกเข้าโจมตีพม่าไม่ทันรู้ตัว ก็แตกยับไปจนถึงหน้าทัพมังมหานรธา มังมหานรธาเห็นทัพแตกถอยมา ก็ยกเข้ายอทัพสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ด้านทานมิได้เห็นเหลือกำลังก็แตกเข้าไปในป่า ฝ่ายพม่าได้ที ต่างคนต่างตีลงมาปนละวณกันหาเป็นขบวนไม่ สมิงพ่อเพชรเห็นดังนั้น

ก็ให้โบกรงหลังช้าง สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง ก็หลีกทัพ
เข้าชายป่าตามสำคัญ ครั้นพม่ามาจะใกล้ถึงหน้าทัพ ก็ให้ตีฆ้อง
กลองตามสัญญาณ แล้วก็ยกทหารช้างม้าเข้าประดัดตีพม่าพร้อมกัน

ฝ่ายทัพสมิงอุบากอง สมิงอังวะมังศรี สมิงชีพราย สมิง
พ่อแก้ว สมิงพระตะเบิด ได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว
แลเห็นสมิงพ่อเพชรยกออกตี ก็ยกเข้าระดมกระหนาบพร้อมกัน
จนถึงตะลุมบอนเป็นสามารท กองทัพพม่าเสียขบวน ทานมิได้ก็แตก
ฝ่ายสมิงนครอินทร์ซึ่งแตกทัพแล้ว คุ่มพลทหารเข้าไปคอยอยู่ในป่า
ด้านทางนั้น ครั้นเห็นกองทัพพม่าแตกหนีขึ้นไปดั่งนั้น ก็ชวนกัน
ออกก้าวตีสกัดจับพม่าได้ผู้คนช้างม้าและเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
แล้วก็เร่งรีบหนีลงไป หวังจะนำของเข้าถวายก่อนจะได้ทูลแก้ตัวให้
พ้นผิด

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรกับนายทัพนายกองทั้งปวง ก็บุกรุกไล่
ติดตามพม่าขึ้นไป จับได้ผู้คนช้างม้าเป็นอันมาก ครั้นเวลาค่ำเห็น
พม่าหนีไปไกลแล้วก็ยกกลับมา ฝ่ายสมิงนครอินทร์เอาผู้คนช้างม้า
เครื่องศาสตราวุธซึ่งตีได้นั้น นำเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ก่อนนายทัพนายกองทั้งปวง กราบทูลซึ่งมีชัยชำนะ แต่ที่ปราชัย
แตกทัพนั้นมิได้ทูล สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟัง และ
ทอดพระเนตรเห็นดั่งนั้นก็ตีพระทัยนัก จึงพระราชทานรางวัลแก่
สมิงนครอินทร์เป็นอันมาก

ฝ่ายสมิงฟ่อเพชรยกทัพกลับมาถึง แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวโปรดพระราชทานรางวัลให้สมิงนครอินทร์เป็นอันมากตั้งนั้น
ก็มิได้ขึ้นไปเผ่ากราบทูลกิจราชการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
แจ้งว่าสมิงฟ่อเพชรกลับมาถึงแล้ว มิได้ขึ้นมาเฝ้า จึงมีพระราช
โองการตรัสสั่งให้หาสมิงฟ่อเพชรขึ้นมา ขณะเมื่อสมิงฟ่อเพชร
ขึ้นมาเฝ้านั้นเห็นสมิงนครอินทร์เฝ้าอยู่ ก็นึกเคืองมิได้แลดูหน้า
สมิงนครอินทร์ กราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว ก็
นั่งอยู่มิได้ทูลประการใด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสถามว่า
“ท่านไปตีทัพพม่าได้ชัยชนะกลับมาถึงแล้ว เหตุไฉนจึงมิได้ขึ้นมา
หาเราให้เราคอยอยู่ดังนี้? ท่านน้อยใจเราด้วยเหตุสิ่งใดหรือ?”

สมิงฟ่อเพชรจึงกราบทูลว่า “เดิมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส
ใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่คุมนายทัพนายกองทั้งปวงไปตี
ทัพพม่าก็ได้ชัยชนะแล้ว ครั้นกลับมาถึงแจ้งว่าอ้ายเดนตาย
พมามันมาเฝ้าแต่ผู้เดียว และทูลความขอบยกตัวมันก่อน พระองค์
ได้ทรงพระกรุณา ตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่ไปบัญชาการ
ต่างพระเนตรพระกรรณ พระองค์มาทรงเชื่อฟังแต่ถ้อยคำอ้ายคน
เดนตาย มิได้ตรัสถามข้าพระพุทธเจ้าก่อน ทรงพระราชทาน
บำเหน็จรางวัลเสียแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงมิได้ขึ้นมาเฝ้า”

สมิงนครอินทร์ได้ฟังสมิงฟ่อเพชรกราบทูลตั้งนั้นก็เถียงตอบ
ขึ้นว่า “ถึงข้าพเจ้าแตกก่อนก็จริง แต่พม่าเสียขบวนเพราะข้าพเจ้า
ท่านจึงได้ชัยชนะโดยง่าย ข้าพเจ้าแพ้แล้วก็คืนเอาชัยชนะได้

และข้าพเจ้าก็ได้ช้างม้าเครื่องศัสตราวุธมาทูลเกล้าฯ ถวายก่อน
นายทัพนายกองทั้งปวงอีก” สมิงพ่อเพชรได้ฟังดังนั้นก็โกรธ
เอามือชี้หน้าว่า “อ้ายหน้าด่านไม่มียางอายุช่างเจรจาได้ นี่หากว่า
ไม่แตกแหวกทัพกูลงมา ถ้าแหวกทัพกูลงมาแล้ว กูจะตัดศีรษะ
เสีย ที่ไหนจะขโมยเอาของมาทูลเกล้าฯ ถวายได้ก่อน” สมิง
นครอินท์ได้ฟังดังนั้นก็นิ่งอยู่มิได้ตอบเถียงต่อไปอีก สมิงพ่อเพชร
จึงทูลว่า “พลพ่ายกมาครั้งนี้มากกว่ามากนัก แต่แลเห็นพู่ทวน
บนหลังม้ายี่ดั่งว่าดอกพงดอกเลา เสี่ยงผีเท้ากระต๊อบเดือนพยับช้างม้า
ประดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร ผงคลีตรลบมิดเป็นควันไป
ข้าพเจ้าคิดปรึกษากันว่าจะแยกทัพรายพล ให้พม่าตกทุ่งเสียที่
เข้าในวงก่อนจึงจะระดมกันดี สมิงนครอินท์จะยกเข้าตีคิดหมายได้
ชัยชำนะตายเดียว ซึ่งจะแพ้หาเห็นไม่ ข้าพเจ้าห้ามปรามเป็น
หลายครั้ง สมิงนครอินท์ก็มีฟังขึ้นยกเข้าตีก็แตกแก่ข้าศึก นี่หาก
ข้าพเจ้ารับพม่าไว้หยุดจึงได้ชัยชำนะ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นว่า
สมิงนครอินท์ผิดอยู่ ฝ่ายพระองค์ก็ได้พระราชทานบำเหน็จแก่
สมิงนครอินท์ก่อนเกินไปแล้ว มิรู้ที่จะทำประการใด อนึ่งพระองค์
ก็ทรงพระเมตตาสมิงนครอินท์อยู่เป็นอันมาก จึงตรัสขอโทษ
สมิงนครอินท์แก่สมิงพ่อเพชรว่า “มันผิดแล้ว แต่ความชอบของมัน
ก็มี เราขอโทษมันครั้งหนึ่งเถิด” แล้วก็ทรงคาตโทษสมิงนครอินท์
ไว้หวังจะให้กลัวเกรงว่า “แต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้ามีฟังผู้ใหญ่ทัตทาน

ทำให้ผิดมาดังนี้ กูจะตัดศีรษะเสีย” แล้วพระราชทานบำเหน็จ แก่สมิงพ่อเพชรและนายทัพนายกองเป็นอันมาก โปรดให้ สมิงพ่อเพชรนั่งเหนือสุทนต์อยู่ภูเฝ้าที่เสด็จออก ครั้นแล้ว พระองค์ ก็เสด็จพระราชดำเนินกองทัพลูกกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคอยท่าคนผู้ถือหนังสือซึ่งไปเมือง เชียงใหม่นั้นหายไป กองทัพก็มีได้เห็นยกมา ทรงแคลงพระทัยนัก เห็นพันทกำหนดแล้ว พระองค์ก็ยกกองทัพหลวงตามทัพหน้าลงมา พอล่วงเข้าแดนกรุงหงสาวดี ก็พบกองทัพมังฆ้องมหาราชซึ่งแตกมา นั้นก็ทรงพระพิโรธนัก ฝ่ายมังฆ้องมหาราช และนายทัพนายกอง ทั้งปวงก็พากันเข้ามาเฝ้า สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธ เป็นกำลัง จึงตรัสว่า “กูให้ยกลงมารบกับห้าแสน คนแสนหนึ่งถึง สิบทัพ จะช่วยกันรับด้านทานทัพมอญไว้ทำกูก่อนก็มีได้ พากัน แตกมาสิ้น ทำให้ข้าศึกกำเริบได้ใจ กูจะให้มันอยู่เป็นเดนตายอ้าย มอญ นักแผ่นดินพม่าทำไมเล่า กูจะช่วยอ้ายมอญมันฆ่าเอง” จึง ตรัสสั่งให้เอามังฆ้องมหาราชแม่ทัพหน้าและนายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งแตกมานั้นไปฆ่าเสีย

ฝ่ายมังฆ้องนันทมิตรเสนาบดีผู้ใหญ่จึงกราบทูลว่า “อันธรรมดา สงครามย่อมมีแพ้แลชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนูซึ่ง ยิงสัตว์มิถูก และจะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมิชอบ ควรจะเก็บไว้ ยิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อเชือดเถื่อเอามังฆ้องได้ ด้วย การสงครามมอญกับพม่ายังติดพันกันอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะรับ

พระราชทานโทษนายทัพนายกองทั้งปวงไว้ ให้ทำราชการสงคราม แก่ตัวฉลองพระเดชพระคุณอีกครั้งหนึ่ง ถ้าแตกมาที่นี้ จึงค่อยโปรดให้ประหารชีวิตตามบทพระอัยการศึก” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังมั่งนันทมิตรทูลดังนั้น ก็คลายพระโกรธลง จึงพระราชทานโทษให้ แล้วจึงตรัสปรึกษาด้วยมั่งนันทมิตรเสนาบดีว่า “เมื่อทัพหน้าทำให้เสียฤกษ์แตกหนีมาสินดังนี้แล้ว ถึงเราจะยกลงไปก็เห็นจะเอาชัยชนะมิได้ เพราะมอญรู้ตัวเสียแล้ว เห็นจะรักษาเมืองไว้เป็นสามารถ เราคิดจะถอยทัพกลับไปเสียก่อน ปี่หน้าจึงยกลงมาใหม่ ท่านจะเห็นเป็นประการใด?” มั่งนันทมิตรก็เห็นด้วย

สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เลิกกองทัพเสด็จกลับไปกรุงรัตนบุรีอังวะ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวงให้แบ่งปันพลฝึกหัดทหารใหม่ ช่อมเพลงอาวุธให้ชำนาญในขบวนรบทุกตัวคน นายทัพนายกองทั้งปวงรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ แล้ว ก็ฝึกหัดทหารรบทั้งสิ้นให้ชำนาญในศิลปศาสตร์ต่างๆ ทหารม้าฝึกหัดให้ชำนาญในเพลงดาบ เพลงทวน เพลงง้าว อันซึ่รบกันบนหลังม้า และให้แคล่วคล่องในการควบขับ เชิงจะหนีกี่จะไล่ให้ว่องไว ทหารช้างก็ฝึกหัดให้ชำนาญในขบวนการชนช้างรบด้วยช้าง ทหารเดินเท้าก็ซ้อมหัดให้ชำนาญในอาวุธต่างๆ คือ ดาบ ดั้ง โล่ เขน หอกซัด แหวนหลาว เกาทัณฑ์ หน้าไม้ สรรพเครื่องอาวุธสำหรับรบครบทุกสิ่ง ทั้งทหารเก่าทหารใหม่ฝึกปรือให้แคล่วคล่อง ณ ท้องสนาม-หลวงทุกวัน

ครั้นรุ่งขึ้นปีใหม่ สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงพระดำริว่า “ครั้งก่อน เราให้ทัพหน้ายกไปแสนหนึ่งยังน้อยนัก จึงรับทัพมอญมิหยุด ครั้งนี้ เราจะยกไปให้มากกว่าเก่าหลายเท่า จะเหยียบแผ่นดินหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง” จึงให้เกณฑ์กองทัพบรรดาเมืองขึ้นแก่กรุงอังวะนั้นสิบเก้าเมือง ได้คนยี่สิบแสน ช้างสองหมื่น ม้าสิบแสน จะยกไปตีกรุงหงสาวดี

ฝ่ายนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีจึงเข้ามาราบทูลว่า “เมื่อพระองค์ยกไปครั้งก่อนนั้น หม่อมฉันป่วยอยู่มิได้ตามเสด็จ จึงต้องอยู่รักษาเมือง ครั้งนี้หม่อมฉันจะขอตามเสด็จฝ่าพระบาทด้วย แม้จุณเณรประการใด หม่อมฉันจะขอเอาชีวิตร่างกายตายแทนพระองค์สนองพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาบำรุงเลี้ยง หม่อมฉันให้เย็นเกล้าอยู่สุขทุกเช้าค่ำ” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ชอบพระทัย จึงตรัสว่า “ตามใจพระน้องเกิด” แล้วพระองค์ตรัสให้จัดกองทัพช้างโดยขบวนพยุห ให้เสนาบดีผู้ใหญ่สี่คนอยู่รักษาเมือง ครั้นจัดการบ้านเมืองและไพร่พลทั้งปวงเสร็จได้มหาพิชัยฤกษ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงพระคชาธารประดับเครื่องคชาภรณ์กลางช้างอันพิจิตร ประกอบด้วยพลช้างโคดแล่นโถมทัพตั้งกัน สารคำค่ายแทรกแซงล้อมวังพังคา เป็นชนิด เสด็จเคลื่อนพยุหโยธาทัพออกจากกรุงรัตนบุรีอังวะครั้งนั้นดูพิลึกมหัพการสะพร่งพร้อมด้วยทัพท้าวพระยาโยธาหาญแวดล้อมเป็นกันกอง ดูดาษไสวด้วยธงเทียวเขียวเหลืองขาวแดงทุกกองทัพ

ก็กักกองด้วยศัพทสำเนียงเสียงผีเท้าพลช้างพลม้าพลทจรถเดินเท้า
อันเดินโดยขบวนเป็นทิวแถวตามกัน เสียงสนั่นครั้นครั้นเปรียบ
ประดุจแผ่นดินพระธรณีจะทรุดถล่มลงผงคลีฟุ้งตลบไปในท้องอากาศ
เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกพลพยุหจตุรงค์ลงมาครั้งนั้นศักราช
๗๖๕ ปี* ตรัสสั่งให้เดินกองทัพทางคะแมช้างสัง แล้วมาลงเมืองตองอู

ขณะนั้น เจ้าเมืองเตยงซึ่งขึ้นแก่กรุงหงสาวดีแต่งทหารออก
ลาดตระเวนปลายด่าน ทหารกลับเข้ามาแจ้งว่ากองทัพพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้องยกมาจะตีกรุงหงสาวดีรีพลมากนัก เจ้าเมืองเตยงได้
แจ้งแล้วก็แต่งหนังสือให้ม้าเร็วรีบถือลงไปยังเสนาบดีกรุงหงสาวดี
ในหนังสือนั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าเมืองเตยงขอกราบถวาย
บังคมมายังฝ่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบ บัดนี้
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพหลวงลงมาจะตีพระนครหงสาวดีรีพล
มากเหลือที่จะประมาณ ได้ยกลงมาถึงตำบลนั้น วันนั้น เวลานั้น”
เสนาบดีเจ้าพนักงานก็นำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราช

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งเหตุแล้ว ก็ตรัสสั่งให้เกณฑ์
กองทัพโดยเร็ว ได้คนแปดแสน ช้างพลายมีฝีingasสองร้อย ช้าง
ซึ่งบรรทุกเครื่องหาร้อยเชือก กองทัพจัดพร้อมแล้ว สมเด็จพระ

* คือจุลศักราช ๗๖๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๔๔๖ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระ
อินทราชาธิราชที่ ๑

พระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จยกออกไปรับทัพพม่า ครั้นเสด็จพระราชดำเนินกองทัพถึงเมืองเตยง เจ้าเมืองเตยงรู้ ก็ออกมาเฝ้ากราบทูลเชิญเสด็จเข้าประทับพักพลในเมือง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสว่า “เราจะรีบยกไป ไม่เข้าไปแล้ว” จึงตรัสว่าเจ้าเมืองเตยงเป็นผู้ใหญ่ดีเอาใจใส่ราชการหมั่นระวังสอดแนมข้าศึก จึงโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคแก่พระยาเตยงและทหารทั้งปวงโดยสมควร แล้วตรัสแก่เจ้าเมืองเตยงและเสนาบดีทั้งปวงว่า “เราเป็นกษัตริย์อันประเสริฐเป็นใหญ่ในพระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งจะให้ข้าศึกพ่ายกล่งเข้ามาเหยียบแดนเรานั้นมิควร อุปมาดังไกรสรราชสีห์อันรักษาถ้ำแก้ว ถ้ำละให้พญาคมไกรสรหมูอื่นเข้าเลียบเที่ยวในถ้ำถื่นของตัวแล้ว ก็เลยสูญอำนาจตะเซะไป หาเป็นเกียรติยศไม่ เราจะออกไปต้านต่อไว้แต่นอกด่านก่อน อย่าให้พ่ายเข้ามาได้จึงจะควร” ตรัสแล้ว พระองค์ก็ยกไปให้หยุดทัพพักผ่อนกำลังพล ณ ประเทศแห่งหนึ่งชื่อตำบลเตรียม พอปลงทัพลงมิตันจะตั้งค่าย จึงสมิงพ่อเพชรกราบทูลว่า “กำลังสงครามครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ยังมีได้พินิจพิเคราะห์เหตุการณ์ต้นลึก ซึ่งพระองค์จะรีบยกไปโดยเร็วนั้นมิควร ข้าพระพุทธเจ้าจะขอแต่งผู้คนให้เล็ดลอดไปสืบดูกำลังข้าศึกก่อน” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ทรงเห็นด้วย

สมิงพ่อเพชรจึงแต่งสมิงนครอินท์คุมทหารมีฝีมือหกร้อยคนให้มักกริมานายทหารผู้หนึ่งคุมคนร้อยเศษไปด้วยสมิงนครอินท์

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า ถ้าพบกองทัพพระเจ้ามนเทียรทองแล้วให้เร่งกลับมา สมิงนครอินท์ก็กราบถวายบังคมลาออกมาแต่งตัวสวมเกราะขึ้นม้า ถืออาวุธแล้วก็ยกกองทัพไปตีหนึ่ง ถึงตำบลแม่น้ำเจียด พอพบไทยใหญ่กองทัพหน้าพระเจ้ามนเทียรทองยกมา เสียงช้างม้าผู้คนในกองทัพอื้ออึงเอิกเกริกประดุจดังเสียงคลื่นและระลอกในมหาสมุทร

ฝ่ายมักกรีมานแลเห็นแต่ไกล จึงว่าแก่สมิงนครอินท์ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่งมาว่า ถ้าพบกองทัพแล้วให้เร่งกลับไป บัดนี้ก็พบกองทัพยกมาแล้ว เราจะพากันกลับไปตามสั่ง” สมิงนครอินท์จึงว่า “เรายกมาบัดนี้ เห็นแต่กองทัพยกมา ยังไม่รู้กำลังศึกว่ามากมายประการใด จะรีบด่วนไปกราบทูลนั้นมิชอบ จำจะแอบดูให้รู้ตระหนักก่อน” สมิงนครอินท์จึงขึ้นต้นไม้แฝงกายดู เห็นช้างม้ารีพลพ่ายมาเป็นอันมาก เสียงอื้ออึงเอิกเกริกดุจเสียงพายุใหญ่จึงกลับลงมาพาทหารทั้งปวงเข้าชุมอยู่ริมทางมิให้ข้าศึกเห็น ครั้นพม่าออกเดินเห็นรีพลช้างม้าเนื่องกันมิได้ขาด ดุจสายน้ำไหลผกคลิตลบไปทั้งป่า เสียงฝีเท้าดังหนึ่งแผ่นดินจะถล่ม สมิงนครอินท์แฝงดูอยู่แต่เช้าจนเวลาบ่ายก็ไม่สิ้นพล จึงคิดว่า “พม่ายกมาครั้งนี้รีพลช้างม้ามากกว่ามากนัก ตัวเราก็เป็นทหาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้มาสอดแนมดูกำลังข้าศึก บัดนี้ พบข้าศึกแล้วจะกลับไปเปล่าก็มิชอบ จำจะยกเข้าโจมตีดูกำลังข้าศึกจะเห็นประการใด” สมิงนครอินท์ก็พาพลออกโจมตีตัดกลางทัพพระเจ้ามนเทียรทองขาดออก ฝ่ายพลพม่าตายลงประมาณร้อยหนึ่ง ก็แตก

ย่นลงไปจนถึงหน้าช้างพระที่นั่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินท์ ก็พาพลทหารเข้าป่าไป

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นดังนั้น สงสัยพระทัยนัก ทรงพระดำริว่ากองทัพพระเจ้าราชาธิราชมาตั้งชุมนุมอยู่ แล้วให้ทหารยกออกมาโจมตี ครั้นจะตั้งทัพลงที่นั่น ก็เป็นป่าเปล่า ไร้พลช้างม้า ไม่มีที่ที่จะอาศัย จึงให้ถอยทัพมาตั้งอยู่แนวแม่น้ำเจียดเป็นที่แหล่งน้ำหญ้า แล้วให้แต่งกองร้อยคอยเหตุไปสอดแนมดูทัพมอญว่าจะตั้งอยู่ตำบลใดให้ได้เนื้อความจงแน

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็พาพลรีบมาถึงตำบลเตรียมที่กองทัพตั้งอยู่นั้น เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลว่า “ข้าพเจ้ายกไปถึงตำบลแม่น้ำเจียด พบกองทัพพม่ายกมา ข้าพเจ้าแอบแฝงดูอยู่แต่เช้าจนบ่ายก็มีได้สิ้นสุดพล อันทัพพม่ายกมาครั้งนี้พลกำหนดด้วยพันหมื่นนั้นมิได้ จะนับด้วยแสนก็สุดประมาณ ดูมากกว่ามาก ข้าพระพุทธเจ้าจึงยกทหารเข้าโจมตีเห็นเหลือกำลังนักจึงถอยมา”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า “ทัพพม่ายกมาครั้งนี้ เป็นทัพกษัตริย์ใหญ่หลวงนัก แต่ทัพพม่ารบนัดแต่ที่แจ้ง ซึ่งเราจะรับทัพพม่าครั้งนี้ถ้ารับในป่า เห็นจะได้ชัยชนะ พม่าจะเสียที่แก่เราเป็นมั่นคง” สมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้ สมิงนครอินท์ทูลว่าประมาณมากนัก อันทัพพม่าอุปมาดังผึ้งหลวง ซึ่งพระองค์จะได้รับ

ในป่าเหินจะได้ชัยชำนะอยู่แต่รีพลจะลำบากล้มตายเป็นอันมาก เปรียบประดุจช้างสารชนกัน หญาแพรกก็แหลกละเอียดไป ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ทัพพม่าอยู่ป่า ฝ่ายเราอยู่บ้าน ให้ทัพพม่าลำบากข้างเดียว เราตั้งมั่นอยู่แต่ในแดนเมืองแล้ว ถ้าได้ท่วงที ก็จะออกรบ ถ้าไม่ได้ที ก็ตั้งมั่นสงบอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ถอยทัพไปตั้งมั่น ณ ตำบลแม่น้ำปันเกลาะ เพราะที่แม่น้ำปันเกลาะนั้นเป็นที่สำคัญอยู่ จะคิดหาอุบายถ่ายเทประการใด พม่าหารู้ไม่ ถ้าเป็นที่แล้ว มิต้องรบฆ่าด้วยศัสตราวุธ พวกก็จะตายไปเอง ทำไมกับรีพลมากถึงจะมากก็เหมือนน้อย เห็นจะได้ชัยชำนะโดยง่าย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วยจึงให้อำมาตย์มะสะมันคุมพระสนมกำนัลและเสบียงอาหารยกล่วงหน้าไปก่อน อำมาตย์มะสะมันจึงทูลว่า “ถ้าหากการสงครามไม่ พระองค์จงโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าชักพาสดรีไป ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ขัดรับสิ่ง ครั้งนี้มีการสงครามจวนจะได้รับพุ่งอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขออยู่ด้วยพระองค์ ถ้าข้าศึกยกมา ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาออกชนช้างด้วยข้าศึกตัวต่อตัว เอาชีวิตเป็นฉลองพระบาททองสนองพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้ามา” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังอำมาตย์มะสะมันทูลก็ชอบพระอัชฌาศัยยิ่งนัก จึงตรัสว่า “ท่านไม่ชอบใจไป อยากรจะอยู่ด้วยเราก็คตามเถิด” จึงสั่งสมิงอินทสีพีให้คุมพระสนมกำนัล และเสบียงอาหารต่างๆ ไปก่อน แล้วจึงมีพระราชกำหนดให้สมิงพ่อเพชร

สมิงอั้งวะมังศรี สมิงนครอินท์ สมิงอุปากอง สมิงพระราม ห้าทัพนี้
 รั้งหลังลงมา แต่บรรดาช้างซึ่งตกมันอยู่นั้นให้เดินเป็นระยะไกลกัน
 สุดเสียงแตร สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัสบัญชาการเสร็จแล้วก็
 ยกกองทัพล่วงลงมาถึงเมืองเสียง เมืองเตียง จึงตรัสสั่งสมิงชีพราย
 เจ้าเมืองเสียง และพระยาเตียง ให้รื้อค่ายคูประตูหอรบเสียทั้ง
 สองเมือง อย่าให้พม่าอาศัยได้ และกวาดเอาช้างม้าผู้คนเสบียง
 อาหารทั้งสองเมืองมาในกองทัพด้วย จึงแต่งให้กองสมิงพระตะเบิด
 ไปเที่ยวกวาดครอบรั้ว ช้างม้าเสบียงอาหารบรรดาหัวเมืองขึ้น
 และบ้านใหญ่บ้านน้อยทั้งปวงซึ่งอยู่ ณ ดันทางที่พม่าจะมานั้นให้
 ลั่นเชิงแล้ว พระองค์ก็ยกลงมาถึงแม่น้ำปันเกลาะ จึงสั่งให้เสนาบดี
 นายทัพนายกองทั้งปวงไปตั้งค่าย ณ ฟากตะวันตก แต่แม่น้ำ
 ปันเกลาะไปจนถึงแม่น้ำปันเตระ แล้ววัดปฏิมังกรายไปถึงแม่น้ำ
 ปะทะลาด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งค่าย ณ แม่น้ำปันเกลาะ
 แล้วให้ชักค่ายปีกกาถึงกัน

ฝ่ายพระเจ้ามนเทียรทองได้ตั้งค่ายมั่น ณ แม่น้ำเจียดได้ห้าวัน
 ทหารกองสอดแนมเข้ามาราบทูลว่า “บัดนี้กองทัพพระเจ้า
 ราชาธิราชซึ่งตั้งอยู่ ณ ตำบลเตรียบนั้นเลิกถอยไปตั้งอยู่ตำบล
 แม่น้ำปันเกลาะแล้ว” สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองได้แจ้งดังนั้น
 จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เราจะรีบยก
 ตามไปตั้งประชิด สงครามครั้งนี้จะได้ทำยุทธนาการกันโดยเร็ว”
 เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าฝรั้งมังฆ้องจึง

ให้ยกกองทัพลงมาตั้งตำบลวัดปฏิมังกรแนวแม่น้ำปันเกลาะทิศตะวันออก ตรงกันคนละฟากแม่น้ำแล้ว ให้นายทัพนายกองทั้งปวงตั้งค่ายรายไป แต่กองทัพมังนिरายตั้งตรงค่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สั่งให้ไทยกาเหล ไทยเมเหยง ทัพไทยใหญ่ซึ่งเป็นกองหน้านั้น ตั้งอยู่ ณ แนวฝั่งแม่น้ำปันเกลาะ แม่น้ำปันเกลาะนั้นแห้งอยู่กำหนดได้หกวันเจ็ดวันน้ำทะเลขึ้นวันหนึ่ง พายุและคลื่นพัดพามา น้ำก็ขึ้นเต็มฝั่ง แต่คลื่นลมร้ายนักด้วยเป็นลำแม่น้ำใหญ่ ถ้าลูกคลื่นซัดมาถูกเรือแพ ช่างม้าผู้คนก็ล้มจมน้ำตาย ขณะเมื่อกองทัพไทยใหญ่มาตั้งอยู่นั้น พวกไทยใหญ่หารู้ว่าน้ำทะเลขึ้นถึงไม่

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชว่า “ทัพพม่ายกมาครั้งนี้สมคะแนแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะคิดกลอุบายลงพม่าให้น้ำท่วมตาย ให้กองทัพยับเยินจงได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสถามว่า “ท่านจะคิดประการใด?” สมิงพ่อเพชรก็ทูลตามความคิดทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นชอบด้วย จึงให้สมิงชีพรายกับเจ้าเมืองเตียงสองนายเป็นแม่กองกำกับการ เกณฑ์ทหารชุดดลิ่งทำทางหนีน้ำทะเลที่จะรบด้วยข้าศึกไว้เป็นที่แอบที่บังม่นคงแล้ว ให้รายทหารลงไปได้ค่ายตามลำแม่น้ำที่น้ำจะขึ้นมานั้น กำหนดชั่วเสียงกลองเป็นระยะมาจนถึงค่ายเสร็จแล้ว ตรัสสั่งว่าถ้าเห็นน้ำทะเลขึ้นให้ทหารตีกลองเป็นสำคัญบอกต่อกันขึ้นมาแล้วมีพระราชกำหนดแก่นายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงว่า “เราจะยกลงไปรบเยาะพม่าในคลองน้ำ ถ้าได้ยินเสียง

ฆ้องกลองตีขึ้นอื้ออึงเมื่อใด ก็ให้ถอยขึ้นมานบนดลิ่งโดยเร็ว” ครั้นถึงวันกำหนดน้ำทะเลขึ้นมา นายทัพนายกองผู้รับสั่งก็จัดทหารออกไปวางที่ท่าไว้ทุกช่องทุกทางแล้ว กำชับทหารทั้งปวงว่าถ้าพม่าตามขึ้นมาจากรบด้านทานไว้อะไรให้ขึ้นได้ นายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็ยกไปคอยกระทำการตามรับสั่ง พวกกองล่อก็ยกไปรบล่อรับในแม่น้ำ นายทัพมอญกองล่อก็ให้ทหารร้องด่าทำทนายพวกกองทัพไทยใหญ่หวังจะยั่วให้โกรธ ทหารมอญร้องด่าว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายข้าพม่า มึงยกมาตีมอญแล้ว ทำไมจึงมุดหัวอยู่ในค่ายเล่า? ให้พวกมึงเร่อกมารบกับกู กูจะตัดศีรษะให้สิ้นบัดเดี๋ยวนี” กองทัพไทยใหญ่ได้ยินทหารมอญร้องด่าดังนั้น ก็โกรธเป็นกำลึง ไทยกาเหล ไทยเมหยัง แม่ทัพหน้าไทยใหญ่ทั้งสองนั้นก็เร่งจัดทแกล้วทหารรีพลช้างม้าจะยกลงมาตีกองทัพมอญ แต่กำลึงแค้น ให้ทหารหน้าค่ายร้องด่าตอบไปพลาง ทหารไทยใหญ่ร้องด่าว่า “อ้ายมอญ แต่ก่อนพวกมึงก็เป็นข้าพม่า แล้วไปเป็นข้าไทยน้อย อ้ายหน้าชื่อใจคดทรยศต่อเจ้า เจ้ากูรู้อยู่ในท้องพวกมึงมีเคียวเจ็ดเล่มมีเข็มเจ็ดอัน กูจะรบฟาดฟันผ่าอกเอาเคียวในท้องออกตัดคอพวกมึงเสียให้สิ้น” กองทัพมอญได้ยินดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารด่าตอบรุกเร้าไปว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายเดนตายพม่าพม่าให้พวกมึงเป็นกองหน้าเป็นทัพผี พวกมึงจะตายก่อนไม่ได้ฆ่ามอญ มอญจะแหวกท้องออกเอาเคียวเกี่ยวตัดศีรษะพวกมึงข้ามน้ำมาให้สิ้นประเดี๋ยวนี” กองทัพไทยใหญ่ได้ฟังก็โกรธยิ่งนัก พอจัดรีพลเสร็จก็ยกลงมาจะรบกับทัพมอญที่แม่น้ำนั้น ให้ทหารร้องด่าทำทนายตอบไปว่า “อ้ายมอญ อ้ายเสือผอมปากกล้ำ พวกกูไม่สู้

ฝีปากพวกมึงแล้ว ถึงมึงจะประดิษฐ์คำก็ไม่เจ็บเหมือนไม้ขว้าง กูจะเอาอาวุธออกขว้างพวกมึงให้เห็นฝีมือบัดนี้” กองทัพไทยใหญ่ก็เร่งพลทหารรุกเข้าเข้าไป ฝ่ายมอญทำเป็นแตกलोให้ไล่ ไทยใหญ่เห็นได้ที ก็เร่งทหารยกช้างม้าลงไล่มอญ มอญก็กลับรับรบยั่วเข้าไว้พอได้ยินเสียงกลองสัญญาณ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้ทหารที่รักษาค่ายอยู่นั้นตีฆ้องกลองโห่ร้องอื้ออึงขึ้นทุกค่าย มิให้กองทัพไทยใหญ่ได้ยินเสียงน้ำเสียงคลื่น ครั้นน้ำขึ้น มอญก็ถอยขึ้นมาบนดลิ่ง ไทยใหญ่มีรู้เล่ห์กล สำคัญว่าทัพมอญแตก ก็ไล่ติดตามทางขึ้นไป ทหารซึ่งวางอยู่นั้นก็รับรบประจัญไว้ ไทยใหญ่จะขึ้นดลิ่งก็ได้ จะหนีไปก็มีพัน ครั้นจะกลับข้ามมาก็ไม่ทัน ช้างม้ารีพลจมน้ำตายเป็นอันมาก กองทัพไทยใหญ่โกรธยิ่งนัก เอาดาบหอกฟันแทงน้ำและฟันแทงกันเองอื้ออึงอยู่ และที่ไทยใหญ่รบกันนั้น น้ำทะเลถอยลงจะใกล้แห่ง

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งสมิงจกกายให้คุมทหารไปฟันแทงฝีไทยใหญ่ที่ตายให้เป็นแผลอาวุธ แล้วลากขึ้นไว้บนดลิ่งให้พม่าสงสัยว่ามอญมีความรู้ แล้วตรัสกระซิบสมิงจกกายว่าถ้าผู้ใดพูดว่ามอญมิได้ฆ่าพม่าและไทยใหญ่ ไทยใหญ่จมน้ำตายเองก็ให้ฆ่าผู้นั้นเสีย อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงพูดต่อไปอีกได้ สมิงจกกายก็คุมทหารไปเที่ยวฟันศพพม่าไทยใหญ่แล้วลากขึ้นไว้ริมดลิ่งตามรับสั่ง ขณะนั้นชาวเมืองเตียงเมืองเสียงทั้งปวงซึ่งกวาดมานั้นรู้ว่าพม่าเสียทีแก่มอญ มอญฆ่าพม่าไทยใหญ่ตายเป็นอันมาก

ฝ่ายมอญทั้งปวงชวนกันไปดูผีไทยใหญ่ ซึ่งทหารกองทัพลากขึ้นถึงไว้นั้น มอญคนหนึ่งจึงว่ามอญมิได้ฆ่าไทยใหญ่ ไทยใหญ่น้ำท่วมตายเอง ทำไมจึงมาฟันแทงผีดังนี้หาต้องการไม่ สมิงจักกายได้ฟังมอญว่าดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารฟันมอญผู้นั้นเสีย ตัดเอาศีรษะเสียบไว้ แล้วให้ลากเอาตัวมอญที่ตายไปทิ้งไว้กับผีไทยใหญ่ด้วยกัน จึงประกาศแก่มอญชาวเมือง และทหารทั้งปวงว่าถ้าผู้ใดพูดดังนี้เราจะตัดศีรษะเสียบประจานไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งให้นายทัพนายกองปลุกศาลบวงสรวงเทพารักษ์ตามดลิ่งทุกหน้าค่าย ให้ประโคมฆ้องกลอง แตรสังข์เต้นรำทำเพลงถวายเทวดา และให้มีธงใหญ่ปักไว้หน้าค่ายทุกค่าย ถ้าน้ำขึ้นให้โบกธงขึ้นมา ถ้าน้ำลงให้โบกธงลง ให้พม่าทั้งปวงเห็นว่ามอญมีวิชาอาคมกระทำให้น้ำขึ้นน้ำลงได้ นายทัพนายกองก็ให้ปลุกศาลเทพารักษ์แล้ว ทำพิธีกรรมบวงสรวงตามรับสั่งทุกค่าย ครั้นเวลาน้ำขึ้นน้ำลงก็ให้ทหารโบกธงไปตามน้ำ ฝ่ายกองทัพพม่าและไทยใหญ่ไม่รู้อุบายสำคัญว่ามอญรู้มนต์คาถาเรียกน้ำขึ้นได้ลงได้ ทัพพม่า ไทยใหญ่ก็สะดุ้งตกใจกลัวมีอาจจะยกมารบมอญ ตั้งมั่นอยู่ในค่าย

ครั้นอยู่มา อำมาตย์ทินมนิกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้น ยกกองทัพขึ้นมามาตาม ครั้นถึงจึงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นอำมาตย์ทินมนิกรอดก็ดีพระทัยนัก จึงตรัสถามถึงราชการบ้านเมือง

อำมาตย์ทินมนิกรอดก็ทูลแจ้งทุกประการ ครั้นอำมาตย์ทินมนิกรอดออกจากเฝ้าแล้ว ก็เที่ยวพิจารณาดูค่ายทุกกองทัพ เห็นค่ายหลวงที่สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับมานั้นใกล้ตลิ่งน้ำ จึงเข้ามากกราบทูลว่า “ซึ่งสมิงพ่อเพชรดำริการสงครามให้ตั้งประชิดข้าศึกดังนี้ก็ดีอยู่ แต่เป็นประมาณ ถ้าขยับขยายค่ายเสียใหม่ตั้งให้ไกลตลิ่งขึ้นไปอีกสักเส้นหนึ่งหรือสามสิวาแล้ว จึงต้องตำราดียิ่งนัก เพราะทหารทั้งปวงจะได้หัดช้างม้าเดินรำทำเพลงอาวุธเล่นตามสบาย ให้เอิกเกริกรื่นเริงหน้าทัพ ฝ่ายพม่าเห็นจะได้เป็นที่กลัวเกรง เพราะทหารของพระองค์มีกำลังรื่นเริงพร้อมกันอยู่” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้ขยับขยายถอยค่ายตั้งใหม่ตามคำอำมาตย์ทินมนิกรอดกราบทูลนั้น แล้วให้ปราบที่หน้าค่ายเรียบราบเสมอจงทุกค่ายสำหรับฝึกหัดซ้อมทหารและช้างม้า

ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็เร่งให้จัดทำค่ายคู ประตูหอรบใหม่เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริว่า อำมาตย์ทินมนิกรอดนี้มีปัญญาหลักแหลมนัก ครั้นนี้เราจะให้ประมาณพลในกองทัพดู จะประมาณผิดหรือถูก จึงตรัสสั่งอำมาตย์ทินมนิกรอดให้ไปเลียบค่าย ดูพลทหารทั้งสิ้นว่าจะมากน้อยเท่าใด อำมาตย์ทินมนิกรอดก็กราบถวายบังคมลาออกไปเลียบค่าย ประมาณพลตามรับสั่ง ครั้นพิจารณาดูทั่วแล้ว ก็กลับเข้ามากกราบทูลว่า “พลของพระองค์ยกมาครั้งนี้ทั้งนายทัพนายกองทแกล้วทหารหมดด้วยกัน ข้าพพุทธเจ้าประมาณดูสิบแสนเศษ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ได้ทรงฟังยังแคลงพระทัยอยู่ พระองค์จะใคร่ชั้นสูตรให้รู้แน่ จึงสั่งให้จะเร่งไปเอาบัญญัติพลทุก กองทัพให้สิ้นทุกค่าย จะเร่งรีบรับสั่งแล้วก็ไปนำบัญญัติตรวจพลมา ได้เป็นสิบแสนกับสองพัน จึงเอาบัญญัติเข้ามาราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้วก็ดีพระทัยนัก จึงตรัสสรรเสริญว่า “อآمدย่ทินมนีกรอดนี่เลิศมนุษย์ มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณพลโยธาถูกมิได้ผิด ครั้งนี้เรามีความยินดียิ่งนัก อุปมาดังได้พระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามชุ่นหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ใจเราใสสว่างเปรียบประดุจได้ชัยชนะแล้ว” จึงโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคแก่อآمدย่ทินมนีกรอดเป็นอันมาก

ฝ่ายกองทัพพม่าซึ่งมาตั้งมั่นอยู่กับกองทัพมอญนั้นเสบียงก็ขัดสนเบาบางด้วยรู้พลมากนัก ทหารทั้งปวงอดข้าวปลาอาหารอดโรยถอยกำลังลง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียงอาหารที่บ้านใกล้เคียงก็ได้ ฝ่ายพม่าต้องไปเอาเสบียงถึงตำบลกองยี่ แดนพม่า ก็ไม่ทันกองทัพกิน ทหารรามัญกองสอดแนมรู้ดังนั้น ก็มาราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงทรงพระดำริว่า “ครั้งนี้กองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขาดเสบียงอาหารเพราะยกลงมาเหลือประมาณนักจนไม่มีข้าวให้กิน หมายแต่จะได้อะไรเสีย กระทบการเกินตัว อุปมาดังเรือใหญ่กว่าทะเล จะเซ่ใหญ่กว่าหนอง จะกลับกายว้ายเวียนไปก็ขัดขวาง เมื่อไพร่พล

อิดโรยระส่ำระสายลงดังนี้แล้ว เห็นจะย่อท้อใจอยู่ เราจะคิดตัดกำลัง
ศึกเสีย แล้วจะยกออกโจมตีให้ยับเยินจงได้” จึงตรัสสั่งสมิงอังวะ
มังศรีให้จัดกองทัพ เลือกทหารที่เข้มแข็งมีฝีมือให้ได้สามพัน ไป
คอยกั้วสกัดตีทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ตรัสสั่งว่า “ถ้า
เห็นกองทัพพม่าไม่ได้เสบียงอาหารมาอย่าเพอตี ถ้าพม่าได้เสบียง
อาหารมาเห็นเสียขบวนแล้ว จึงยกเข้าโจมตีให้แตกจงได้” สมิง
อังวะมังศรีรับรับสั่งแล้ว ก็ถวายบังคมลาออกมาจัดทัพสามทัพยก
ไปคอยตีพม่า

พอกองทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ได้แล้วก็หาบ
คอนกลับมา ฝ่ายกองทัพสมิงอังวะมังศรีเห็นพม่ายกมาเสียขบวน
ได้ทีแล้วก็ยกทหารเข้าโจมตีทัพพม่า พม่าสู้รบไม่เต็มกำลังก็แตกไป
กองทัพมอญฆ่าฟันพม่าตายประมาณห้าร้อย จับเป็นได้สี่ร้อยคน
ช้างพังพลายแปดช้าง ม้าสามสิบม้า กับเสบียงอาหาร นำเข้ามา
ถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ดีพระทัย
จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นบำเหน็จรางวัลแก่สมิง
อังวะมังศรี และโปรดสั่งให้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่ท้าวทหารเป็น
อันมาก

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียง
อาหาร กองทัพมอญก็คอยตีชิงเอาเสบียงอาหารไปทุกครั้ง ไพรพล
พม่าอดข้าวปลาอาหารอิดโรยลง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรง
พระราชดำริว่า “ถ้าจะขึ้นอยู่รบพุ่งด้านทานกองทัพมอญเข้าไป
กำลังฝ่ายเราถอยลงแล้วเห็นจะเสียท่วงที” จึงให้หามังอะปายะสุกรี

มังมหานรธา นายทัพนายกองทั้งปวงมาปรึกษาว่า “กองทัพบเร
ขัดสนแล้ว ท่านทั้งปวงจะคิดผ่อนปรนประการใด?”

มังอะปายะสุกรี มังมหานรธา จึงกราบทูลว่า “กองทัพบ
ยกมาครั้งนี้ร่ำพลมากนักถึงยี่สิบแสน เสบียงอาหารน้อยไม่พอจะ
แจกจ่าย ได้แต่ไพร่พลหาบคอนบรรทุกช้างม้ามากิน จะให้กอง
ลำเลียงคอยส่ง ก็ไม่ทันทั่วทั้งที่ด้วยเป็นทางไกล ครั้นขัดสนลงแล้ว
แต่งทัพให้ไปหาเสบียงอาหาร กองทัพมอญก็คอยก่าวสกัດดี
เสียทีมาเป็นหลายครั้ง ถ้าจะตั้งอยู่นานเห็นจะคับแค้นขัดสนนัก
ด้วยการสงครามย่อมมีเสบียงอาหารเป็นที่ตั้ง หนึ่งก็จวนวสันตฤดู
ถ้าฝนตกหนักลงมาเห็นไพร่พลจะลำบาก จะถอยไปก็ยาก จะสู้
ก็ไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอให้ถอยทัพกลับไปอย่าให้ทันไพร่พล
อุดรโยนนักจึงควร” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็เห็นด้วย จึงจัดทัพ
ให้มังมหานรธาคุมพลสามหมื่นอยู่รั้งหลัง มีพระราชกำหนดตรัส
กำชับว่า “ซึ่งเราจะล่าทัพไปครั้งนี้ ถ้ากองทัพมอญรู้จักจะติดตามตี
ท่านอย่าได้ประมาทจงด้านทานไว้ให้ได้ แม้นเรายกไปได้สามวัน
แล้ว จึงค่อยยกตามไป” พระเจ้ามนเทียรทองก็ยกทัพหลวงถอยไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้ามนเทียรทอง
ล่าทัพไปตั้งนั้น เห็นสมพระดำริแล้วก็ดีพระทัย จึงให้สมิงพ่อเพชร
ทัพหนึ่ง สมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สองทัพนี้ไปก่าวสกัດดีทัพพระเจ้า
มนเทียรทอง แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพเข้าล้อมค่ายมังมหานรธา
ฝ่ายกองทัพมังมหานรธาเห็นกองทัพมอญโอบล้อมเข้ามา อยู่มิได้

ก็ถอยทัพล่าไป สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ไล่ติดตามตีกองทัพมังมหานรธาไปจนปะทะทัพพระเจ้ามนเทียรทอง

ฝ่ายกองทัพสมเด็จพระเพทรี สมิงนครอินทร์ ทั้งสองทัพซึ่งไปชุมนุมคอยกั้วสกัดตีนั้นก็พร้อมกันทันเข้า จึงยกอ้อมตีกระหนาบทัพพระเจ้ามนเทียรทองพร้อมกันกับกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กองทัพพระเจ้ามนเทียรทองก็แตกยับเยินไป กองทัพมอญฆ่าพม่าตายเป็นอันมาก จับเป็นได้พันห้าร้อยคน อีกช้างม้าเครื่องศัสตราวุธก็มาก สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงจัดทัพอีกสองทัพ อำมาตย์มะสะมอญทัพหนึ่ง สมิงอุบากองทัพหนึ่ง บรรจบกับสมเด็จพระเพทรี สมิงนครอินทร์ สี่ทัพเป็นคนสี่หมื่น ให้ยกไปติดตามตีกองทัพพระเจ้ามนเทียรทองต่อไป แล้วพระองค์ก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จกลับยังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายกองทัพมอญทั้งสี่นายตามไปทันทัพมังมหานรธา ณ แม่น้ำกะปวงแดนเมืองตองอู นายทัพทั้งสี่ก็ยกทหารเข้าล้อมกองทัพพม่าไว้แน่นหนาเป็นสี่ด้าน มังมหานรธาก็ขับพลทหารออกสู้รบเป็นสามารบ ทหารมอญฆ่าพม่าล้มตายเป็นอันมาก มีอาจจะตีหักออกมาได้ มังมหานรธาขัดใจยิ่งนัก พาทหารถอยออกมา จึงคิดว่า “ครั้งนี้เราอัปจนตกอยู่ในที่ล้อม อุปมาดังติดกรงเหล็ก จะอยู่ก็ไม่ได้ จะหนีไปก็ไม่มีประตูออก จะต้องลองหักกรงเหล็กดูทีหนึ่ง” จึงกำชับทหารทั้งปวงว่า “พวกเราเข้าที่คับแค้น เปรียบประดุจหมากรุกจนแค้น เขากินเบียร์เม็ดมาไปเกือบหมดแล้ว ตัวเราเปรียบเหมือนขุน ทานทั้งปวงเหมือนเม็ดมาโคนเบียร์หรือยังเหลือ

อยู่น้อยนัก เราคิดจะนั่งกินแรงเม็ดมะโคนเบี้ยก็จะเสียลงไปทุกที เพราะข้าศึกเดินแถมตีมีกำลังนัก เราเป็นขุนจะออกรบกับขุนตัวต่อตัวให้สิ้นฝีมือ ถ้าพลาดพลั้งประการใด ท่านทั้งปวงจงคิดหนีแถมตากจนเอาตัวรอดเถิด” ว่าแล้วมังมหาราชก็แต่งตัวใส่เกราะขึ้นม้าโพกผ้าประเจียดแดงโมรีสะพายดาบซ้ายขวามือถือทวน คุมพลทหารออกหน้าจะตีหักออกด้านสมิงนครอินท์ล้อมอยู่นั้น

สมิงนครอินท์ก็ยกทหารหนุนเนื่องล้อมเข้ามาจึงประกาศทหารทั้งปวงว่า “อย่าให้ข้าศึกหนีได้ ถ้าออกด้านใด เราจะดัดศีรษะเสีย” สมิงนครอินท์ก็ขับม้าตรงเข้ามา มังมหาราชจึงถามว่า “นายทัพมอญคนนี้หรือชื่อสมิงนครอินท์? เขาชื่อว่าฝีมือเข้มแข็งนัก เมื่อปีก่อนนั้นก็ได้รับกับกองทัพเราที่ท้องทุ่งชายป่าแล้วแตกไป ซึ่งท่านล้อมเราไว้ถึงสี่ทัพสำคัญว่าเราจะรบรับหักออกไปไม่ได้หรือท่านอย่าเพ่อประมาท ครั้งนี้ตัวเราเปรียบประดุจเสือผอม ผอมแต่กาย เขี้ยวเล็บนั้นยังอ้วนอยู่ พอจะเคี้ยวขบตบสัตว์ให้ตายได้ ตัวท่านเหมือนหนึ่งกวางถึงพวกมากก็สู้เสือไม่ได้ ถ้าท่านรักชีวิตอยู่แล้ว จงเปิดทางให้เราไปโดยดี”

สมิงนครอินท์ได้ฟังก็โกรธ จึงทวาดด้วยเสียงอันดังว่า “ท่านรู้จักชื่อเราแล้วว่าเราเป็นคนดี เหตุไฉนไม่ลงจากม้าปู้ผ้าลงกราบขอชีวิตเราเล่า? ยังจะพูดอวดอ้างเปรียบเทียบให้เหลือตัว เหมือนหนึ่งเขียนรูปเสือให้วัวกลัวหาต้องการไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้เรามาคอยเอาศีรษะท่าน ท่านจงลงจากม้าก้มคอ

มารับคมดาบเราโดยดี จะได้ตายไปเมืองผีหาความสุขเสียโดยเร็ว” มังมหานรธาได้ฟังก็โกรธ จึงตอบว่า “เราก็เป็นทหารพระเจ้ากรุงรัตนบุรีอั้งวะ นับว่าชายผู้หนึ่ง ถ้าอับจนแล้วไม่เสียดายชีวิต ซึ่งจะยอมตายโดยง่ายนั้นหามิได้ ถ้าท่านจะต้องการศึกระเราแล้ว จงเอาศึกระท่านเข้ามารับเอาเราจึงจะให้” สมิงนครอินท์ได้ฟังก็โกรธนัก จึงขับม้าเข้ารบกับมังมหานรธาเป็นสามารภ

นายทัพทั้งสามก็ล้อมไว้สามด้านมั่นคง ดูมังมหานรธากับสมิงนครอินท์รบกันแคล่วคล่องว่องไวนัก สมิงนครอินท์ มังมหานรธารบกันด้วยเพลงทวนเป็นหลายสิบเพลงยังหาแพ้ชนะไม่ สมิงนครอินท์ไม่สู้ชำนาญเพลงทวนนัก ถนัดแต่เพลงดาบ พอรบกันสิ้นเพลงลงถอยม้าห่างออกไป สมิงนครอินท์จึงแกล้งว่า “ท่านนี้ชำนาญแต่อาวุธยาว อาวุธสั้นเห็นจะไม่ชำนาญ อาวุธสั้นนี้คนขลาดแล้วก็รบไม่ได้ ท่านก็มีฝีมือเข้มแข็งรบกันด้วยอาวุธสั้นเถิด” มังมหานรธาได้ฟังก็ถึงทวนเสีย ชักดาบออกสู้กันเป็นช้านาน มังมหานรธาเสียที สมิงนครอินท์ฟันด้วยดาบถูกที่สำคัญตักมาตายให้ทหารตัดเอาศึกระไว้ พลพม่าทั้งปวงเห็นนายตายก็แตกหนีทหารมอญไล่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก จับเป็นได้บ้าง หนีรอดไปได้สักส่วนหนึ่ง ตายสองส่วน กองทัพมอญก็ยกติดตามตีพม่าไปสุดแดน

ฝ่ายสมิงนครอินท์เอาศึกระมังมหานรธาแช่น้ำผึ้งไว้มิให้เน่าเปื่อย แล้วก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดีพร้อมกันทั้งสี่ทัพ

นายทัพทั้งสองจึงชวนกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลแจ้งกิจซึ่งไปตามตีพม่าทุกประการ สมิงนครอินท์จึงเอาศิระะมังมหานรธาที่ใส่ถุงผ้าผ้าฝั้นนั้นถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตีพระทัยนัก ขณะเมื่อสมิงนครอินท์ได้ศิระะมังมหานรธามาถวายนั้น เป็นฤกษ์กำปั่นเข้ามาค้าขาย ณ เมืองเสียงสิบล่ำ และค่าธรรมเนียมจังกอบกำปั่นนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชโปรดพระราชทานให้เจ้าสมิงนครอินท์สิ้น แต่ส่วยสาอากรซึ่งขึ้นแก่เจ้าเมืองเสียงนั้น ทรงพระราชทานแก่สมิงฟ่อเพชร อำมาตย์มะสะมอญนั้น โปรดให้กินเมืองมูวาน โปรดให้สมิงอุบากองกินเมืองกันพะอ

ขณะที่พระเจ้านนเทียรทองแดงไปนั้น ข้างจำลองนางมังคละเทวีพระอัศรมเหสี ซึ่งทรงไปนั้นตื่นเข้าป่า เอาไว้มืออยู่จำลองพลัดลง นางมังคละเทวีก็ตกข้างลงยืนอยู่ พอฉวยกายนายกองผู้หนึ่งซึ่งขึ้นข้างจำลองหนีกองทัพมอญมาต่อภายหลัง นางมังคละเทวีทอดพระเนตรเห็นก็เรียกว่า “ฉวยกายเอ๋ย ช่วยด้วย” ครั้นนางกายเห็นดังนั้น จึงพูดกับนายข้างว่า “บัดนี้มีจรัลราชมาถึงเราแล้ว ครั้นจะมีรับเอานางไปด้วย ถ้าผู้อื่นมาพบเข้ารับไป ก็จะเอาเนื้อความเข้าทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเราพบแล้วมีรับไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระพิโรธให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิตหมดทั้งโคตร ถ้าเรารับไปบัดนี้ก็จะตายแต่ตัวผู้เดียว”

นายข้างจึงตอบฉวยกายว่า “ซึ่งท่านมีรับนางพระยาเจ้าไปจะเป็นโทษถึงตายหมดทั้งโคตรหรือสามชั่วโคตรนั้นข้าพเจ้าเห็นด้วย แต่ซึ่งท่านว่ารับไปจะตายแต่ตัวผู้เดียวนั้น ข้าพเจ้าสงสัยนัก ธรรมดา

บุคคลทำคุณแก่ผู้อื่นร้อยพันคนก็ไม่เท่าพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระดำริถึงคุณแล้ว ก็จะทรงพระเมตตา ปลุกเลี้ยงให้ยศศักดิ์ทรัพย์สินเป็นอันมาก เหตุไฉนท่านจึงว่าดังนี้?” ฉางกายจึงตอบว่า “ซึ่งท่านพูดตั้งนั้นก็พอเชื่อฟัง แต่เห็นข้างใต้ไม่เห็นข้างเสีย ธรรมดาบุคคลทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกัตถัญญูรู้จักคุณแล้ว ก็จะโปรดให้มีสุขสมบูรณ์ ด้วยยศศักดิ์ทรัพย์สินหาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์อภักตัญญูไม่รู้จักคุณคนแล้ว ผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิรพิษ โกรธขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมผลาญชีวิตให้สิ้นสูญทั้งบุตรภรรยาญาติบิดามารดา หากคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเรารู้ว่าจะตายแต่ตัวนั้น เพราะรู้จักพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพาพระอัคมรเหสีไปถวาย คงจะทรงพระสงสัยเคลือบแคลงด้วยทางไกล หลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็จะทำให้เราเมื่อนั้น ซึ่งคำเราว่ามีได้ผิด ท่านคอยดูไปเถิด”

นายช้างได้ฟังก็เศร้าใจ จึงว่า “สุดแต่บุญกรรมจะให้ผลเป็นไป ซึ่งความชอบเราทำไว้ มนุษย์ไม่เล็งเห็น เทวดาอารักษ์ก็มองเห็นบ้าง ท่านจงไปรับเถิด” ครั้นนายช้างกับฉางกายพูดกันแล้วก็ไสช้างเข้าไป จึงพากันลงจากหลังช้างถวายบังคมแล้ว เชิญเสด็จนางมังคละเทวีขึ้นทรงช้างจำลองพาไป ครั้นเวลาค่ำลง ก็ทำห้างบนต้นไม้เชิญให้นางมังคละเทวีประทมบนห้าง ฉางกายกับนายช้างผูกช้างเสียมันคงแล้วก็ก่อไฟไว้โคนต้นไม้ นั้น เอาผ้าผูกเอวกันเข้า

แล้วก็นอนพิทักษ์รักษานางอยู่ ครั้นรุ่งเช้า นางกายก็ผูกข้างรับนางพาไป ค่ำลงก็รักษานางโดยสุจริต ดังนี้ทุกวัน

ฝ่ายพระเจ้ามนเทียรทองยกทัพไปตั้งกรุงรัตนบุรีอังวะแล้ว ก็ทรงพระวิตกถึงนางมังคละเทวีอัครมเหสีซึ่งพลัดไป อึ่งก็ไต่ทราบว่ามีมหานรธาตายในที่รบ สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทองก็ทรงพระโศกนัสสนัก ตรัสว่า “ครั้งหนึ่งเสียตะละเจ้าเปฬาราชธิดาไป แก่ข้าศึกแล้ว ครั้นนี้มาเสียพระอัครมเหสีไปอีกเล่า ทั้งมีมหานรธาก็ตายในที่รบด้วย” ทรงพระวิตกไม่สบายพระทัย

ฝ่ายนางกายพานางมังคละเทวีมาได้ยี่สิบวันก็ถึงกรุงอังวะมีคนเอาเนื้อความเข้าไปกราบทูล สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแจ้งว่านางกายได้พระอัครมเหสีมาก็ดีพระทัยนัก จึงให้เฒ่าแก่ชาวแม่พระสนมนางกำนัลออกไปรับนางมังคละเทวีขึ้นมายังพระราชมนเทียร นางมังคละเทวีก็เข้ามาราบถวายบังคมแทบฝ่าพระบาท พระเจ้ามนเทียรทอง พระเจ้ามนเทียรทองจึงตรัสถามนางมังคละเทวีว่าเมื่อนางกายพานามาช้านานกำหนดได้ยี่สิบวันจึงถึงเมืองอังวะและมากลางทางนางกายทำเป็นประการใดบ้าง นางมังคละเทวีจึงทูลว่า “เมื่อนางกายพาหม่อมฉันมานั้น เป็นฉันเข้ากับเจ้าอยู่ จะได้มีประมุขจิตหามิได้ ครั้นเวลาค่ำ ก็ทำห้างให้หม่อมฉันนอนบนต้นไม้ตัวนางกายกับนายช่างก่อกองไฟไว้ แล้วเอาผ้าผูกเอวทอดกันนอนทุกวันจนถึงเมืองอังวะ” พระเจ้ามนเทียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้เอาตัวนางกายกับนายช่างเข้ามาถามคนละครั้ง นางกายกับ

นายช้างก็ให้การต้องคำกันกับนางมังคละเทวีทูลนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็มีพระทัยโสมนัสนัก จึงโปรดพระราชทานเงินทองเสื้อผ้าแพรพรรณเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ฉางกายและนายช้างเป็นอันมาก ครั้นพระเจ้านมเทียรทองทอดพระเนตรเห็นลักษณะพระอัศรมเหสี ประกอบด้วยสิริโสภาคเป็นอันมาก มีพระทัยสงสยขึ้นขณะใด ก็ให้เอาฉางกายและนายช้างเข้ามาซักถามอีกเล่า ฉางกายและนายช้างก็ให้การยืนอยู่อย่างหนหลังมิได้ผิดเพี้ยน พระเจ้านมเทียรทองก็พระราชทานรางวัลอยู่เนืองๆ ทุกครั้ง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้านมเทียรทองเสด็จไปหานางมังคละเทวีที่ห้องพระดำเนิน นางมังคละเทวีก็ยกพานพระศรีมาตั้งแล้ว จึงหยิบกรรไกรคืบหมาก กรรไกรหนึบนิ้วพระหัตถ์นางมังคละเทวี นางมังคละเทวีก็ตกพระทัยร้องขึ้นว่า “ฉางกายเอ๋ย ช่วยด้วย” พระเจ้านมเทียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้แคลงพระทัย จึงทรงพระดำริว่า นางมังคละเทวีนี้ เห็นจะมีจิตปฏิพัทธ์ผูกพันกับฉางกาย จึงออกชื่อดังนี้ ชะรอยจะมีจิตเสนาหาชานานอยู่ในสันดานมิได้ลืมนิจงออกชื่อให้ช่วยกันฉะนี้ ทรงพระดำริแล้วก็มีพระทัยหึงซึ่งเคียด จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากที่พระอัศรมเหสี แล้วให้เอาตัวฉางกายไปฆ่าเสีย

ขณะเมื่อเพชฌฆาตจะเอาฉางกายไปฆ่าฉางกายมิได้ครันคร้าม ยึดแล้วจึงว่า “เราทำนายตัวเราแล้วมิได้ผิด” เพชฌฆาตถามว่า “ท่านทำนายตัวไว้อย่างไร” ฉางกายก็เล่าให้ฟังตั้งแต่พบ

พระอัศรมเหสี และได้พูดกับนายข้างจนพานางมาถึงเมือง
ทุกประการ เพชฌฆาตได้ฟังก็สังเวชใจ พอนายข้างรู้เดินร้องไห้
ตามมาเยี่ยม ฉางกายเห็นจึงว่า “ท่านจะร้องไห้ไปไย เราได้พูดกับ
ท่านแต่แรกแล้วว่ามัจจุราชมาถึง ซึ่งเราจะตายครั้งนี้หาเสียดาย
ชีวิตไม่ เพราะได้ฝากความดีความชอบไว้แก่เทวดาฟ้าดินแล้ว แต่
เราจะขอสิ่งหนึ่ง ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไป
ภายหน้า จงระมัดระวังผิด อย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง
ก็ให้รู้จักน้ำใจเจ้านายเสียก่อน ว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์
ทำราชการ และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้
เสียสัตย์ จะทำคุณ ก็ให้เห็นคุณแล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษ
แล้ว อย่ากระทำ เช่นอย่างตัวเราฉะนี้” พอนางกายสั่งสอนนายข้าง
แล้ว เพชฌฆาตก็พาตัวไปฆ่าเสียตามรับสั่ง

เมื่อพระเจ้ามนเทียรทองยกลงมาตีมอญแล้วกลับแตกขึ้นไป
ครั้งนั้นไม่สบายพระทัยเลย หมายถึงยกลงมาตีกรุงหงสาวดีแก่แค่น
อีกให้จงได้ ทรงพระดำริว่า “กองทัพเรายกไปทำศึกกับมอญสอง
ครั้งแล้ว ก็ไม่สมคะเน เสียทแกล้วทหารเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก
ซึ่งแตกพ่ายขึ้นมากครั้งนี้ เพราะเหตุว่าศึกเราสู้รบนัก ประการหนึ่ง
หัวเมืองรายทางแคว้นแคว้นกรุงหงสาวดีเล่า ก็ยังบริบูรณ์มั่งคั่งดีอยู่
ครั้นรู้ว่าเรายกไปเห็นจะรับมิได้ ก็อพยพครอบครัวกวาดเสบียง
อาหารเสียสิ้น ฝ่ายกองทัพเราจึงขัดสน ไม่มีที่อาศัย ต้องมาเอา
เสบียงถึงเมืองอังวะก็มีทัน ครั้นจะทำสงครามขับเคี่ยวไปก็มีได้ จึง

ต้องล่าทัพถอยมา ไซ้จะเสียทีโดยฝีมือท้าวท้าวที่เดียวก็หาไม่ได้
ครั้งนี้จำจะดศึกใหญ่ไว้ก่อน จะแต่งกองทัพให้จุกลงไปตีบ้านเมือง
รายทางให้ผู้คนระส่ำระสายไว้ อย่าให้ตั้งท่ามาหากันได้ ให้ถอย
กำลังลงแล้วจึงจะเตรียมเสบียงอาหารให้พร้อม ยกทัพใหญ่ลงไป
ทำแก้มืองหงสาวดีอีกเห็นจะได้โดยสะดวก” ครั้นทรงพระดำริแล้ว
ก็ตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวง เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงแต่งให้สังขยาเป็นนายทัพ ถือพล
สามหมื่นยกลงมา สังขยานายทัพรับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ยก
กองทัพมาถึงปลายแดนเมืองหงสาวดี แล้วก็แยกกันออกเที่ยวจับ
ครอบครัวมอญ ให้ทหารตัดฟันต้นหมากต้นมะพร้าวสิ่งของมีผลเสีย
เป็นอันมาก กองทัพพม่าก็ตั้งมั่นอยู่ตำบลงอนโต กิตติศัพท์แจ้งเข้า
ไปถึงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่ง
ให้สมิงนครอินท์ถือพลหมื่นหนึ่งยกทัพบกทัพเรือไปตีสังขยา
สมิงนครอินท์รับรับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ออกมาจัดช้างม้ารีพล
ทัพบกทัพเรือ สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธพร้อมเสร็จ ครั้นถึงกำหนด
จะยกกองทัพ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จลงไป ณ เรือขนาน
หน้าฉนวนดำหนักน้ำเพื่อจะส่งกองทัพ

ขณะนั้นสมิงนครอินท์ จึงแต่งตัวนุ่งผ้าสวมเสื้อหมวกให้
ต้องสีตามตำราพิชัยสงคราม ทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบ
วิทยาคมเสร็จแล้ว จึงเอาพานรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้มากราบ
ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

ทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินท์มาก็มียะทัยยินดีนัก จึงยกพระบาท
 วางลงในถาดทอง ให้สมิงนครอินท์วกน้ำชำระพระบาทใส่ศิระ
 แล้วก็ตรัสอวยพรสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลให้มีชัยชนะแก่ข้าศึก
 พระองค์จึงหยิบพระศรีในพานทองเครื่องเสวยคำหนึ่ง ส่งให้นาง
 อุตะละ ซึ่งเป็นนางห้ามขอบพระทัยเอาไปพระราชทานให้ต่อมือ
 สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ก็ยังไม่รับ ยกมือขึ้นถวายบังคม
 สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว จะเอาพานทองรับ นางอุตะละนั้น
 ก็ช่วยเขินประหม่าใจ ยังมีอาจะวางพระศรีลงในพานได้ ด้วยมี
 รับสั่งให้ส่งให้แก่มือสมิงนครอินท์ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
 ทอดพระเนตรเห็นก็แยมพระสรวล จึงโปรดพระราชทานอภัย
 ตรัสว่าให้สมิงนครอินท์รับต่อมือนางเถิด สมิงนครอินท์เกรง
 พระราชอาญา ขัดพระโองการมิได้ก็รับพระราชทานพระศรีต่อ
 มือนางอุตะละ แล้วจึงคิดว่า “แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส
 ใช้ให้ไปทำการสงครามครั้งใดจะได้ให้นางห้ามอันเป็นที่ขอบ
 พระอัชฌาย์เอามากมาพระราชทานให้ถึงมือเหมือนครั้งนี้หามิได้
 บัดนี้พระองค์ตรัสใช้นางอุตะละเอาพระศรีในพานทองเครื่องเสวย
 มาพระราชทานให้ถึงมือดังนี้ แกล้งจะยุให้เราตายเสียหรือ หรือ
 พระองค์จะทรงพระดำริประการใด คิดดูน่าสงสัยนัก อย่าเลย
 เราจะลองดูให้รู้ตระหนักแน่ ว่าพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะ
 รักข้าทหารมากหรือ หรือจะรักสตรีมาก” คิดแล้วก็กราบถวาย
 บังคมลาลงเรือ ครั้นถึง จึงบอกแก่ทหารบ่าวไพร่ทั้งปวงว่าถ้าถึง
 ฤกษ์ได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณ อย่าให้ออกเรือขนาน สมิง
 นครอินท์สั่งแล้วก็เอาผ้าคลุมศิระทำนอนป่วยอยู่ในเรือ

ครั้นถึงกำหนดฤกษ์ศุภนิมิตแล้ว ราชมนูจึงให้ลั่นฆ้อง
โบกธงสัญญาณตามอย่างธรรมเนียม ฝ่ายนายทัพนายกองบกเรือ
ทั้งปวงก็ยกไปตามฤกษ์ แต่เรือฉลากบางสมิงนครอินท์มิได้ออก
จากที่

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรไปตรวจกองทัพเห็นเรือทั้งปวง
ออกหมดแล้ว แต่เรือสมิงนครอินท์ยังจอดนิ่งอยู่ จึงร้องว่า “ได้
ศุภนิมิตดีแล้วเหตุใดสมิงนครอินท์ยังมียกไปเล่า?” ทหารที่เรือ
บอกว่าสมิงนครอินท์เป็นปัจจุบันโรคป่วยอยู่ สมิงพ่อเพชรได้ฟัง
ดังนั้นก็ตกใจสำคัญว่าป่วยจริง จึงถอยเรือขนานไปเทียบเรือขนาน
สมิงนครอินท์เข้า แล้วถามว่า “หลานเราป่วยเป็นโรคอันใด จึงมิได้
ยกไปตามฤกษ์?”

สมิงนครอินท์ได้ฟังสมิงพ่อเพชรถาม ลุกขึ้นคำนับบอกว่า
“ซึ่งข้าพเจ้าป่วยมิได้ยกไปทั้งนี้เพราะรบศึกในใจยังไม่ชำนาญ ก่อน
จะยกไปรบศึกภายนอกเห็นจะเอาชัยชำนาญมิได้” สมิงพ่อเพชรได้
ฟังดังนั้นจึงว่า “หลานเราแต่ทำสงครามมาเป็นหลายครั้งไม่เคย
เจราจาประหลาดดังนี้เลย เหตุผลเป็นประการใดจงแจ้งความให้เรา
รู้ด้วย” สมิงนครอินท์จึงบอกว่า “เมื่อเวลาเช้าข้าพเจ้าไปถวาย
บังคมลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหยิบหมากใน
พานพระศรีให้นางอูตะละเอามาพระราชทานถึงมือข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าก็เกรงอาชญาเมียอาจจะรับด้วยมือ และพระองค์ทรงโปรดให้
นางห้ามส่งหมากให้ถึงมือข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เห็นนางอูตะละพระ

สนมรูปงาม ก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางอุตะละยั้งนัก เพราะเหตุ
ฉะนี้ข้าพเจ้าจึงว่าศึกในใจยังรบไม่แตก”

สมิงพ่อเพชรได้ฟังก็ตกใจ จึงว่า “เป็นไฉนหลานเรามา
เจรจาดังนี้? ตัวท่านก็เป็นทหารฝีมืออันเลิศ ควรที่จะได้บำรุง
แผ่นดินสืบไป และเป็นบรรทัดแก่ข้าทหารอันจะมีมาภายหลัง เมื่อ
คิดทำการทุจริตอย่างนี้ ถึงตัวตายก็จะสาปสูญแต่กายอันซื้อกับ
ความชั่วมิได้สูญหาย จะปรากฏไปชั่วกัลปาวสานและหลานเราผู้จะ
เป็นบรรทัดทหารสืบไปมารักผิดเสียชอบมิได้ประพฤติดามราชวัตร
สืบประการสำหรับเสวกามาตย์ที่จะให้เจริญยศศักดิ์นั้น หาชอบไม่”
สมิงนครอินท์ตอบว่า “ซึ่งนำท่านว่าข้าพเจ้ามิได้ประพฤติดาม
ราชวัตร กระทำผิดจากเสวกธรรมเป็นประการใด? เชิญนำท่าน
จงกล่าวแจ้ง ข้าพเจ้าจะขอฟังจำไว้”

สมิงพ่อเพชรจึงว่า “ราชวัตรสืบประการนั้น ท่านผู้เป็น
โบราณบัณฑิตกล่าวไว้เป็นมงคลธรรมดียิ่ง ควรที่เสวกามาตย์จะ
ปฏิบัติตาม *นหิราชกุล* คือ ประพฤติวิชาคุณให้ปรากฏหนึ่ง *อดิสฺสูโร*
คือ แกล้วกล้าในสงคราม อาสาเจ้าอย่าได้คิดแก่ชีวิตหนึ่ง *อปฺปมตฺโต*
คือ อย่าได้ประมาทในราชกิจ อันพระเจ้าอยู่หัวดำรัสใช้หนึ่ง *สิลฺลญจ*
คือ ให้ประกอบไปด้วยศีลสัตย์ ชื่อต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหนึ่ง
สุกขตตมคฺโค คือ อย่าได้แต่งกายเดินโอ้อวดเล่นในทองฉนวนหนึ่ง
อนุกฺรฺมโต คือ อย่าให้มีจิตฟุ้งซ่านคิดประดิษฐ์ประดับกายให้งาม
เกินหน้าเพื่อนราชการ เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฟังสำรวม

อินทรียทั้งห้าหนึ่ง นสฺสปิย คือ อย่าทะนงว่าเจ้ารัก และขึ้นนั่ง
ร่วมอาสน์หนึ่ง นาดิทุเร คือ เฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่าไกลอย่า
ไกลนัก แต่พอได้ยินข้อรับสั่งหนึ่ง นหาปเส คือ ให้มีจิตสนิทเสนาหา
ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้จะบิดหน้าพระภูษาชุปสรอง และน้ำชำระ
พระบาทลงเหนือเศียรเกล้า ก็มีได้มีใจรังเกียจ แม้จะทรงพระพิโรธ
สักเท่าใดๆ ก็มีโกรธตอบหนึ่ง นาสฺสกริยาทิกิเพ คือ อย่าให้มีจิตใจ
ไฝฝืนประสงค์เจรจาเลียบเลียมเหลาะแหละ ประารถนาเพื่อจะ
คั่นเคยด้วยพระสนมอันเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
หนึ่ง และราชวัตรสำหรับเสวกามาตย์แห่งบาทมุสิกากรอันจะให้
มีเจริญสืบประการฉะนี้ ควรที่หลานเราจะพึงปฏิบัติตามจึงจะได้
ความสิริสวัสดิ์ประการหนึ่ง หลานเราผู้เป็นข้าทหารทำสงคราม
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐนั้น จงเอากตัญญู
ทำเป็นรากคำมูลกุศลธรรมทั้งปวงเป็นที่พึง จึงจะมีชัยชนะโดย
ง่าย นี่หลานเราคิดการกลีจิตให้ต้องปราชัยสี่ประการฉะนี้ ท่านจัก
ไปทำสงครามจักมีชัยชนะหรือ?”

สมิงนครอินทได้ฟังดังนั้น ก็ถามว่า “ซึ่งนำท่านเป็นผู้เฝ้า
ทหาร มากล่าวว่าหลานต้องปราชัยสี่ประการโดยลักษณะเนื้อความ
นั้นฉันใด?” สมิงพ่อเพชรจึงเฉลยว่า “อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของ
เรา นี้ เป็นบุรพการีมีคุณแก่ท่าน พระราชทานชุปเลี้ยงให้บริบูรณ์
ด้วยยศศักดิ์สมบัติเป็นอันมาก ดุจบุรุษอันเดินนำหน้าไปก่อน และ
ตัวท่านมิได้กตัญญูรู้คุณกตเวทิตดแทนพระคุณท่านฉะนี้ ชื่อว่า

หากตัญญูมิได้ ก็ต้องด้วยบทปราชัยเป็นประณม อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราก็ทรงพระคุณ พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคได้เลี้ยงชีวิต ดุจมือหยิบอาหารเข้าในปาก และท่านมาคิดประทุษร้ายต่อเจ้า จะปรารถนานางอุตะละอันเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์นั้นเปรียบเหมือนท่านเผาตัวท่านเสียเอง ได้ชื่อว่าจะต้องปราชัยคำรบสองประการหนึ่ง ถ้าได้นางอุตะละมาไว้ร่วมอภิรมย์สมคิดแล้ว ได้ชื่อว่าคุณประทุษร้ายต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้มีพระคุณก็ต้องปราชัยคำรบสามประการหนึ่ง ถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานนางอุตะละให้แก่หลานเราด้วยความจำพระทัย ฉะนั้นถึงจะเอาทรัพย์สินสมบัติในสกลชมพูทวีปมายกให้ ก็เห็นนางจะมีได้มีความยินดีแก่ท่าน คงจะคิดแค้นอยู่เป็นนิจ อุปมาเหมือนหนึ่งนกกับแร้ว ถ้าประมาทพลาดพลั้งลงเมื่อใด ก็ถึงแก่ความฉิบหายเมื่อนั้น ได้ชื่อว่าคุณต้องปราชัยคำรบสี่ประการ ซึ่งหลานเราจะทำสงครามสืบไปภายหน้ายังจะมีชัยชนะแหละหรือ?” สมิงนครอินท์ยกมือขึ้นคำนับสมิงพ่อเพชรแล้วจึงว่า “ซึ่งนำท่านให้โอวาทสั่งสอนโดยโบราณกิจดั่งนี้มีคุณเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าต้องบทปราชัยสี่ประการนั้นก็จริงอยู่ แต่จะได้บังเกิดขึ้นในสันดานของข้าพเจ้าก่อนนั้นหามิได้ ทั้งนี้ก็เป็นมูลเหตุมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้ต้องปราชัยสี่ประการเอง เพราะพระองค์ก็ทราบพระทัยอยู่ว่าสตรีย่อมเป็นที่ปฏิพัทธ์แก่บุรุษ พระองค์แสวงตรัสใช้ให้นางอุตะละเอามากมาพระราชทานให้ถึงมือข้าพเจ้า ฉะนั้นด้วยเป็นนิสัยโลกียจิตจะดับความปฏิพัทธ์นั้นยากนัก เปรียบประดุจดาบอันคมกล้า

สามารถจะสู้ข้าศึกได้ที่ลระร้อยละพันอยู่แล้ว และกระทำให้เป็นสนิมคร่ำคร่าหนาขึ้นเสียคมไปมีอาจจะยุทธนาการเอาชัยชนะได้ ก็เป็นปราชัยแก่ผู้ถือดาบนั้นเอง ถ้าเจ้าของอาวุธประกอบด้วย ความเพียร เอาดาบนั้นมาชำระขัดสีโซมน้ำมันให้หมดสนิมคมขึ้น แล้วเมื่อใด ก็สามารถจะต่อสู้ข้าศึกเอาชัยชนะได้เมื่อนั้น เหตุผลนี้เป็นเค้ามูลมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าจึงต้องปราชัยตั้งว่ามานั้น และนำท่านเป็นผู้เฒ่าก็เข้าใจอยู่ อันตัวข้าพเจ้าเปรียบประดุจบุคคหลนามยอก ก็ต้องเอาหนามแหลมมาบัง จึงจะเขี่ยได้ คัดเอาหนามที่ยอกออกได้ ขอนำท่านจงดำริดูเถิด” สมิงพ่อเพชร จึงตอบว่า “เรากล่าวเตือนสติห้ามปรามดังนี้ เพราะเมตตาทูลานเรา หลานเราก็มีพียง จะให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือ?” สมิงนครอินท์จึงว่า “ซึ่งข้าพเจ้าจะบังคับนำท่านทูลนั้นก็หาไม่ได้ ตามแต่นำท่านจะเห็นสมควร” สมิงพ่อเพชรได้ฟังสมิงนครอินท์ว่าดังนั้น ก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกราบทูลตามถ้อยคำสมิงนครอินท์ว่าทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ฟังก็ทรงพระสรวล จึงตรัสว่า “แม้สมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นพระสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็คือเป็นกษัตริย์ ไซ้จะไร้พระสนม เสนอนางอุตะละนั้นก็หาไม่ได้ แม้จะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอ้นงาม ให้อย่างกว่านางอุตะละนี้ ก็จะได้ตั้งความปรารถนา แต่จะหาข้าททหรร ฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินท์นี้หายากนัก ใจเรารักข้าททหรรมาก

กว่าสตรี” จึงตรัสสั่งสมิงพ่อเพชรว่า “สมิงนครอินทร์จะไปทำสงครามเอาชัยชนะศึก ซึ่งมีความปรารถนาจะใคร่ได้นางอุตะละ นั้นเราจะให้สำเร็จดังความปรารถนา สมิงพ่อเพชรจงพานางอุตะละ ไปให้แก่สมิงนครอินทร์เถิด” สมิงพ่อเพชรรับสั่งแล้ว ก็ออกมาให้จัดเรือผูกม่าน จึงเชิญนางอุตะละลงเรือม่าน สมิงพ่อเพชร ก็รีบมาบอกแก่สมิงนครอินทร์ก่อนว่า “ซึ่งทุกข์ของหลานเราเกิดมี ในใจนั้น บัดนี้ เราไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดพระราชทานนางอุตะละมาให้แก่หลานเรา เราก็คือพามาด้วยแล้ว”

สมิงนครอินทร์ได้ฟังดังนั้น ไหว้สมิงพ่อเพชรแล้ว ก็ยกมือขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช จึงร้องห้ามเรือม่านไว้แต่ไกล มิให้เข้ามาใกล้ ก็เอาธูปเทียนดอกไม้ขอขมานางอุตะละ แล้วแจ้งความตามที่ตนคิดลงพระทัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ จึงบ่ายหน้าไปต่อพระราชวัง กราบถวายบังคมลาแล้ว ก็พูดกับสมิงพ่อเพชรว่า “ครั้งนี้ศึกภายในชนะแล้ว ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรักข้าทหารยิ่งกว่าสตรี ข้าพเจ้าได้เห็นพระทัยโดยแท้ และซึ่งนำท่านช่วยเอาความทั้งนี้ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น คุณอยู่แก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก แต่มาถวายตัวเป็นข้าทหารช้านานแล้ว เพิ่งรู้จักพระทัยเจ้าวันนี้ นำท่านช่วยทูลตามคำข้าพเจ้าอีกด้วยเถิด อย่าว่าแต่มีข้าศึกเท่านั้นเลย ถึงมีมากสักเท่าใด ข้าพเจ้าจะรับอาสาสู้รบสนองพระเดชพระคุณจนสิ้นชีวิตมิได้คิดย่อท้อใจ” ว่าแล้วสมิงนครอินทร์คำนับลา สมิงพ่อเพชรก็ให้ลั่นฆ้องออกเรือยกไป

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็กลับพานางอุตะละเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลตามคำสมิงนครอินท์ว่าทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสสรรเสริญว่า “สมิงนครอินท์เป็นชายชาติทหารมีฝีมือน้ำใจสัตย์ซื่อยิ่งนัก”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็ยกทัพมาถึงตำบลไกล้งอนโต ที่พม่าตั้งอยู่นั้น จึงให้ประชุมพลพร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือแล้วปรึกษาแก่นายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เรายกมาครั้งนี้รู้พลข้างมาน้อยกว่าข้าศึกสองเท่าสามเท่า ครั้นจะยกเข้าหักประจัญหน้าจะเอาชัยชนะมิได้ จำจะทำกลอุบายให้ข้าศึกเห็นพลน้อยเป็นมาก ใครจะเห็นประการใด?” นายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วยว่า “สุดแต่ท่านจะคิดการ” สมิงนครอินท์จึงให้เอากะดิ่งผูกคอช้างม้าทั้งปวง บรรดาไพร่พลเดินนั้นให้มีหลอดเป่าทุกคน ครั้นเพลากลางคืนประมาณสองยามได้ฤกษ์แล้ว จึงให้ให้ร้องตีฆ้องเป่าหลอดทั้งทัพบกทัพเรือเข้าโจมตีทัพสังขยา แทะฟันพม่าตายลงประมาณสองพัน

ฝ่ายสังขยานายทัพนายกองทั้งปวงได้ยินเสียงกระดิ่งและหลอดฆ้องกลองเป็นอันมาก ก็สำคัญว่าพระเจ้าราชาธิราชยกกองทัพหลวงมาตี สังขยาและนายทัพนายกองทั้งปวงก็แตกกระจายพลัดพรายไป สมิงนครอินท์ให้เก็บได้ช้างม้าเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก ทั้งครว้มอญที่พม่าจับไว้นั้นก็ได้คืนสิ้น จึงยกติดตามพม่าต่อไปไม่ทันแล้วก็ยกทัพกลับมายังกรุงหงสาวดี จึงนำช้างม้า เครื่องศัสตราวุธเข้าถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลกิจจานุกิจซึ่งมีชัยชนะแก่สังขยาพม่านั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งกิตติพระทัย จึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่สมิงนครอินท์และนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงเป็นอันมาก ฝ่ายสังขยาและนายทัพนายกองม่านั้น ก็แตกกลับไปถึงกรุงอังวะแล้วจึงพากันเข้าเฝ้ากราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทุกประการ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้นสำคัญว่าศึกเหลือกำลัง ก็มีใต้อาโทษแก่สังขยาและนายทัพนายกอง จึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “เรายกไปตีเมืองหงสาวดีก็เสียทีมาเป็นหลายครั้งแล้ว ยังมิได้ชัยชนะมอญบ้างเลย จำจะตั้งความเพียรเอาชนะมอญให้ได้ และบัดนี้เราคิดจะยกลงไปกระทำแก่เมืองหงสาวดีอีกสักครั้งหนึ่ง แต่เมืองพะสิมซึ่งอำมาตย์ทินมนิกรอดอยู่นั้น ก็บริบูรณ์มั่งคั่งด้วยเสบียงอาหาร ช่างม้ารี้พลก็มาก ตัวอำมาตย์ทินมนิกรอดเล่าก็มีสติปัญญาอันลึกซึ้งองอาจในการสงคราม คอยยกมาช่วยกรุงหงสาวดี ครั้งนี้จะยกไปตีเมืองพะสิมเสียก่อน ถ้าได้เมืองพะสิมแล้วก็จะกวาดเสบียงอาหารไว้เป็นกำลังเรา จะได้ยกลงไปตีเมืองหงสาวดีเห็นจะได้โดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เกณฑ์กองทัพเมืองขึ้นทั้งสิบเก้าหัวเมืองได้พลยี่สิบห้าแสน ช่างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง พร้อมไปด้วยเครื่องศัสตราวุธ ให้เสนาบดีต่างพระทัยอยู่รักษาพระนคร ครั้นได้ฤกษ์ศุภนิมิตดีแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ยกทัพลงมาจะตีเมืองพะสิม

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนิกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้น แต่งคนแปลกปลอมผลัดเปลี่ยนไปฟังกิจราชการ ณ แดนเมืองอังวะอยู่เป็นนิจ

ครั้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกกองทัพลงมา คนซึ่งอำมาตย์ทินมนีกรอด
แต่งไปฟังกิจราชการนั้นรู้แล้วก็เร่งเอาเนื้อความลงมาแจ้งแก่
อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดแจ้งดังนั้นก็ให้ตกแต่ง
บ้านเมืองไว้เป็นสามารถ จึงแต่งหนังสือให้ม้าใช้ถือลงมายังเสนาบดี
ณ กรุงหงสาวดีให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ม้าใช้ก็ถือ
หนังสือเร่งรีบลงมายังกรุงหงสาวดี จึงเอาหนังสือเข้าไปส่งให้
เสนาบดีเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานก็นำหนังสือบอกอำมาตย์
ทินมนีกรอดขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราช จึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์อ่าน ในหนังสือนั้นว่า
“ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมนีกรอดขอกราบถวายบังคมมายัง
ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ ด้วยข้าพระพุทธเจ้าแต่ง
คนแปลกปลอมให้ขึ้นไปฟังกิจราชการ ณ กรุงรัตนบุรีอังวะ คน
กลับลงมาบอกว่า บัดนี้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ระเตรียมช้างม้ารีพล
ทแกล้วทหารยกกองทัพใหญ่ลงมาจะตีเมืองพะสิม ได้เมืองพะสิม
แล้วจะยกส่งลงมาตีกรุงหงสาวดีอีก ข้าพระพุทธเจ้าก็มีได้ประมาท
ตกแต่งบ้านเมืองไว้เป็นสามารถมั่นคง แต่กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้
เป็นศึกกษัตริย์มีกำลังใหญ่หลวงนัก ข้าพระพุทธเจ้าหนักใจอยู่ขอ
กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งในหนังสือแล้ว จึงให้หาสมิง
พ่อเพชรมาตรัสปรึกษาว่า “เราจะให้ผู้อื่นยกขึ้นไปช่วยอำมาตย์
ทินมนีกรอด หรือเราจะยกขึ้นไปเองจึงจะชอบ” สมิงพ่อเพชร จึง

กราบทูลว่า “เมืองพะสิมเป็นเมืองเอกผู้คนครอบครัวก็มาก ศักพม่ายกมาครั้งนี้เป็นศึกกษัตริย์เห็นเหลือกำลังอำมาตย์ทินมนีกรอดขอเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกทัพหลวงขึ้นไปช่วยอำมาตย์ทินมนีกรอดจึงจะได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เห็นด้วย จึงให้ตระเตรียมช้างม้ารีพลนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงพร้อมไว้

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพมาถึงเมืองพะสิม ก็สั่งให้ตั้งมั่นอยู่ริมแม่น้ำไกลเมืองทางประมาณร้อยเส้น จึงสั่งให้นายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงเข้าล้อมเมืองพะสิมไว้

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งรักษาอยู่ ณ เมืองพะสิมนั้นก็แต่งทแกล้วทหารขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินไว้มั่นคงเป็นสามารถ ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เมืองพะสิมอำมาตย์ทินมนีกรอดรักษามั่นคงอยู่ ครั้นจะหักเอาด้วยกำลังบัดนี้ ถึงได้ก็จะเสียไพร่พลเป็นอันมาก จำจะทำอุบายมีหนังสือเข้าไปล่อลวงให้อำมาตย์ทินมนีกรอดเชื่อในหนังสือแล้ว ก็ออกมามาหาเรา เห็นจะได้เมืองพะสิมโดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสสั่งให้แต่งหนังสือใช้คนผู้ฉลาดถือเข้าไป ผู้รับรับส่งถวายบังคมลาแล้ว ก็ถือหนังสือเข้าไป ณ เมืองพะสิม จึงแจ้งความแก่ทหารผู้รักษาประตูเมืองให้ไปแจ้งความแก่อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดได้แจ้งดังนั้น จึงให้

ทหารไปรับผู้ถือหนังสือเข้ามา ผู้ถือหนังสือเข้ามาถึง จึงคำนับส่งหนังสือให้อำมาตย์ทินมณีกรอด อำมาตย์ทินมณีกรอดก็รับมาฉีกฉีกออกอ่านในหนังสือนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง บอกมาถึงอำมาตย์ทินมณีกรอดให้แจ้ง ด้วยเรายกมาล้อมเมืองพะสมไว้ ครั้งนี้ก็อยู่ในเงื้อมมือเราถ่ายเดียว อนึ่งทางที่จะขึ้นมาแต่เมืองหงสาวดีนั้นแล้ว เราก็แต่งกองทัพลงไปคอยสกัดอยู่ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะยกมาช่วยก็มาไม่ได้ ครั้งนี้อย่าว่าแต่กองทัพมนุษย์เลย ถึงกองทัพเทวดาจะมาช่วยก็มีพันมือเรา และเมืองพะสมมีรีพลทกล้วทหารสักรยับมือหนึ่ง หรือจะต่อด้วยพลหมื่นแสนได้ อันพลทหารเรายกมาครั้งนี้มากกว่ามากนัก ถ้าจะถือดินคนละก้อนจะทิ้งเข้าไปถม เมืองพะสมก็จะเต็ม ถ้าจะหักเอาเมื่อใดก็จะได้เมื่อนั้น แต่เรามีความเมตตาอำมาตย์ทินมณีกรอดยิ่งนักเห็นว่าเป็นคนแก่สูงอายุอยู่ และจะลงตายอยู่ในเมืองพะสมนั้นหาต้องการไม่ ตัวท่านเป็นผู้ใหญ่มีปัญญา จงคิดคาดการณ์ดูเห็นว่าจะรับกองทัพเราได้ก็ตามอัชฌาสัย ถ้าเห็นจะสู้มิได้ ก็ให้เร่งออกมาหาเราโดยดี ถึงมาตรว่ากรุงรัตนบุรีจะกับเมืองหงสาวดีเป็นคู่เคี่ยวสงครามกันก็จริง แต่เราหาความพยายาบทแก่อำมาตย์ทินมณีกรอดมิได้ จะเลี้ยงไว้ดูจพระเจ้าราชาธิราชปลูกเลี้ยงท่าน”

ครั้นอำมาตย์ทินมณีกรอดแจ้งในหนังสือนั้นแล้วก็รู้เท่าถึงว่าเป็นความล่อลวง จึงแต่งหนังสือตอบส่งให้ผู้ถือหนังสือกลับออกไปถวายพระเจ้ามนเทียรทอง พระเจ้ามนเทียรทองจึงสั่งให้

อ่านออก ทรงฟังในหนังสือเห็นว่า “ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมนีกรอด
 ขอรบถวายบังคมมายัง ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนบุระ-
 อังวะได้ทราบ ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามา
 ทั้งนี้ พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหาร
 ทำสงครามมาจนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะ
 ทำสงครามยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ใครจะ
 ปราศจากความตายนั้นหามิได้ มาตราว่าข้าพระพุทธเจ้าจะถึงแก่
 ความมรณะในครั้งนี้จะสู่ตายอยู่ในเมืองพะสิมให้จงได้ ซึ่ง
 พระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหา
 ความชอบมิได้ ให้เสมอเจ้าของข้าพระพุทธเจ้าปลุกเลี้ยงนั้น
 อย่าพักมาลงขู่ข้าพระพุทธเจ้าเลยปวยการเสียเปล่า ซึ่งว่าเมือง
 พะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้วก็ขอเชิญพระองค์เร่งตีเสียให้ได้
 ก่อนเกิด จึงค่อยยกไปตีกรุงหงสาวดี”

ครั้นพระเจ้ามนเทียรทองได้แจ้งดังนั้น ก็ทรงเห็นว่า
 อำมาตย์ทินมนีกรอดรู้ในกลอุบายหาเชื่อไม่ จึงตรัสสั่งนายทัพ
 นายกองทั้งปวงให้เร่งรีบทำการ ซึ่งจะเอาเมืองพะสิมเป็นกวดขัน
 อำมาตย์ทินมนีกรอดก็ให้รักษามันคงอยู่จะหักเอามิได้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่ากองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
 ยกมาถึงเมืองพะสิมเข้าล้อมเมืองไว้ พระองค์ก็เร่งรีบยกกองทัพมา
 ครั้นถึงเมืองพะสิม จึงสั่งให้สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิง
 พระราม สามทัพนี้ให้เข้าตีกองทัพพม่าซึ่งล้อมเมืองพะสิมอยู่นั้น

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดรู้ว่ากองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเข้าตีทัพพม่า ก็ยกกองทัพตีชนาบแหกหักค่ายพม่าออกมา กองทัพพม่าด้านทานมิได้ก็แตกเลิกไปยังทัพหลวง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้ยกช้างม้ารพลหนุนมาตีทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม ทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด ได้รับพุ่งด้านทานเป็นสามารถ

ฝ่ายกองทัพหลวง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกหนุนเข้ามาใกล้ทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม และกองทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด และพม่านายทัพคนหนึ่งขี่ม้าไล่แหลมเข้ามา สมิงอังวะมังศรีก็ออกรับพม่า ฝ่ายนายทัพพม่าซึ่งขี่ม้านั้นได้ที่แทงด้วยทวน ถูกไหล่สมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีล้มลงนอนนิ่งอยู่ ทำอาการจุกหนึ่งตาย พม่าคิดว่าตายก็ขี่ม้าเข้ามา จะตัดเอาศีรษะสมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีถือดาบสองมือคอยที่อยู่ ครั้นพม่าเข้ามาใกล้ได้ที่ สมิงอังวะมังศรีก็ลุกขึ้นเอาดาบฟันแทงหน้าม้าพม่าขาดออกทั้งสองเท้า ม้าก็ทรุดลง สมิงอังวะมังศรีเข้าตัดเอาศีรษะพม่านายทัพซึ่งขี่ม้านั้นได้

พอสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงช้างพระที่นั่งยืนอยู่ทอดพระเนตรเห็นสมิงอังวะมังศรีเอาศีรษะพม่าเข้ามาถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชดีพระทัยนัก ก็เสด็จออกไปรับ ทอดพระเนตรเห็นรอยทวนที่ไหล่สมิงอังวะมังศรีโลหิตไหลยังไม่หยุด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จมาคัดโลหิตสมิงอังวะมังศรีด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วตรัสสรรเสริญว่า “ขณะเมื่อท่านตัดเอาศีรษะข้าศึกนั้น

เราเห็นนามดุจดั่งเทพยดาอันถือซึ่งเทพอาวุธลงมาบนเอาศิระพะมา” แล้วพระองค์จึงถอดเอาพระขำมรงค์เพชรกายอดออกจากนิ้วพระหัตถ์ พระราชทานทำขวัญให้แก่สมิงอังวะมังศรีในทันใดนั้น

ฝ่ายกองทัพพม่าทั้งปวง เห็นมอญตัดเอาศิระพะมานายทัพไปได้ ก็ยอหัวใจ กลับถอยเข้าค่าย ส่วนกองทัพพระเจ้าราชาธิราชก็ถอยมาตั้งคอยกันเมืองพะสิมอยู่ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก และทัพพม่ากับมอญได้รบพุ่งกันเป็นสามหลายครั้ง ไพรพลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก ยังมีได้แพ้ชนะกัน

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “แต่เราทำสงครามมากับพระเจ้าราชาธิราชเป็นหลายครั้งแล้ว ก็ยังหาได้ทวงที่ไม่ ไร้พลช้างม้าก็ล้มตายเป็นอันมาก ครั้งนี้จะเอาแต่เมืองพะสิมเล่าก็ยังไม่ได้ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชยกทัพใหญ่มาช่วยทันที บัดนี้ก็จวนวาระฤดูอยู่แล้ว ถึงมาตรว่าจะขึ้นขับเคี่ยวทำสงครามไป ก็เอาชนะชนะแก่กันมิได้ มีแต่เสียไร้พลทั้งสองฝ่าย ประการหนึ่งสมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร์ได้ความเดือดร้อนจะเป็นเวรติดไป เราคิดจะให้มิหนังสือไปถึงพระเจ้าราชาธิราช ให้บำรุงเป็นทางพระราชไมตรีโดยโบราณราชประเพณี ถ้าพระเจ้าราชาธิราชเห็นด้วย จึงกำหนดทำสัตยานุสัตย์ต่อกัน เสนาบดีทั้งปวงจะเห็นประการใด?” เสนาบดีนายทัพนายกองก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงให้จัดเครื่องราชบรรณาการสี่สิ่ง คือ ผ้าแดงโมรีสิบพับ ผ้าขาวกาสาสิบพับ สุทหนี่ห้าผืน เมี่ยงสิบกระหมวด จึงแต่งพระราชสารจัดขุนนางผู้หนึ่งชื่อมังอะปายะสุกรีให้เชิญพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณาการไป มังอะปายะสุกรีกราบถวายบังคมลา ถือพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการมากับไพร่สี่คน ครั้นถึงค่ายหลวงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงบอกแก่ทหารผู้รักษาประตูค่าย ทหารผู้รักษาประตูค่ายก็บอกส่งเข้าไปให้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงโปรดให้รับขุนนางพม่าเข้ามา

มังอะปายะสุกรีก็นำถวายบังคมหน้าพระที่นั่งทูลถวายพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์มาอ่าน ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงหงสาวดี มีพระราชอาณัติให้ไปเฝ้าในรามัญประเทศทั้งปวง ด้วยเราพี่น้องทั้งสองกระทำยุทธนาการสงครามกันมาหลายครั้ง ช่างม้ารังพลก็พลอยพินาศนิบหายล้มตายเป็นอันมาก ทั้งนี้ก็เพราะความปรารถนาต่างคนต่างจะแผ่พระราชอาณัติให้กว้างขวาง เมื่อพิเคราะห์ดูอย่าว่าแต่มอญจะแผ่อาณัติไปจนสุดแดนพม่า พม่าจะแผ่ราชอาณัติไปสุดแดนมอญเลย ถึงสมเด็จพระบรมจักรพัตราราชอันประกอบด้วยสัตพิภรต์นเจ็ดประการบริบูรณ์ไปด้วยไอศุริยสมบัติอันมีพระราชอาณัติให้ไปทั่วทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพัน

เป็นบรืวาร ทรงพระราชกฤษฎาณูปาทถึงเพียงนั้น ก็หาพ้นอำนาจ
 แห่งพระยามัจจุราชไม้ เมื่อเราพี่น้องกระทำสงครามแก่กันนี้พล
 ก็ล้มตายเป็นอันมากเวรานุเวรก็จะติดตามไปในอนาคต เพราะเรา
 ทั้งสองบัญชาการ หนึ่งสมณชีพราหมณ์อาณานิชาธิราชลูกคำ
 วาณิซทั้งสองพระนครก็ได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ไม่เป็นที่
 บำเพ็ญศีลบำเพ็ญทาน เมตตาทวาทนาเสียการกุศลธรรมเพราะมิได้
 ประพฤติตามโบราณราชประเพณี แต่ก่อนกรุงรัตนบุรีจะ
 กับกรุงหงสาวดีขาดทางพระราชไมตรีกันมา ครั้นนี้้องคิดจะใคร่
 ทำสัตยานุสัตย์ต่อสมเด็จพระเชษฐาธิราช บำรุงทางพระราชไมตรี
 ให้วัฒนาการมั่นคงสืบไปจุกาลก่อน พระเชษฐาอย่าได้มีพระพิโรธ
 รังเกียจในพระทัยเลย ถ้าเราเป็นราชสัมพันธ์มิตรกันแล้วเมื่อใด
 ไพรฟ้าทั้งสองพระนครก็จะถาวรเป็นสุขบำเพ็ญศีลทานสืบไป กุศล
 นั้นก็จะเจือมาในเราทั้งสอง บัดนี้จึงแต่งมังอะปายะสุกรินำเครื่อง
 ราชบรรณาการถือพระราชสารมาเจริญทางพระราชไมตรี ถ้า
 สมเด็จพระเจ้าพี่จะรับเป็นทางพระราชไมตรี หรือมิเป็นประการใด
 ขอให้แจ้งมาในผู้จ้ทูลราชสารด้วย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงทรง
 พระดำริว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่ทำสงครามกันมาก็หลายครั้ง
 จะเอาชัยชนะแก่เราได้ บัดนี้ยกลงมาตีเมืองพะสิมเล่าก็เสียที
 อยู่แล้ว ครั้นจะถอยทัพ ก็เกรงเราจะตามตี จึงจะมาทำสัจด้วยเรา
 ทั้งนี้เพราะความจนใจ” ครั้นทรงพระดำริแล้วก็ตีพระทัยว่า “ครั้งนี้

สมคะเนแล้วเราจะลงฆ่าพม่าเสียให้สิ้นเห็นจะได้เมืองอังวะโดยง่าย” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสด้วยมังอะปายะสุกรีว่า “ซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองน้องเราเห็นคุณและโทษฉะนี้ จะเป็นทางไมตรีต่อกันตามประเพณีนั้นเรามีความยินดีนัก” แล้วจึงสั่งให้แต่งพระราชสารจัดเครื่องราชบรรณาการตอบแทนไปมากกว่าของที่มังอะปายะสุกรีนำมาถวายนั้นสองเท่า ครั้นพระราชสารเสร็จแล้วก็สั่งให้มังอะปายะสุกรีนำไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังอะปายะสุกรีกิกราบถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ถือพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณาการกลับไปกับไพร่สี่คน จึงเชิญพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการตอบแทนเข้าถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์พนักงานอ่านถวายในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้าราชาธิราชขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ด้วยเราพี่น้องทำยุทธนาการสงครามต่อกันมาทั้งนี้ เพราะน้องเรายกกองทัพลงมากกระทำแก่แคว้นแคว้นขอบเขตตลุมเมืองหงสาวดี เราจึงยกขึ้นมาตอบแทนหวังจะป้องกันขอบเขตตลุมไว้มิให้เป็นอันตรายได้ และน้องเราเห็นสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทั้งสองฝ่าย ได้ความเดือดร้อนจึงจะขอทำสัจต่อกันนั้น เราก็มืดความยินดีนัก แต่ประเพณีกองทัพทำสงคราม เป็นต้นด้วยทแกล้วทหารมีมากจึงทำได้ บัดนี้เสนาบดีนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงได้รับพุงฆ่าฟันกันมาหลายครั้งเป็นที่ผูกพยาบาทกันอยู่ เราคิดจะให้เสนาบดี นายทัพนายกองทแกล้วทหารทำสัจให้สุจริตต่อกันแล้ว เราทั้งสองพี่น้องจึงกระทำ

สัตยานุสัถย์ร่วมเสวตฉัตรด้วยกันต่อภายหลังถ้านองเห็นด้วยแล้ว ถึงวันพฤหัสบดีได้ศุภฤกษ์แล้ว ขอเชิญพระน้องเสด็จมาพร้อมกัน ณ หาดทรายริมน้ำ จึงจะได้ทำสัจต่อกันทั้งสองฝ่ายให้สมัครสมาน สืบไป” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทราบในพระราชสารนั้นแล้ว ก็ดีพระทัย

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ครั้นส่งพระราชสารให้มังอะ-
 ปายะสุกรีนำไปแล้วจึงตรัสสั่งเสนาบดีให้ปลุกโรงราชพิธีที่จะกระทำ
 ณ หาดทรายริมแม่น้ำแล้ว ให้เอาเครื่องศัสตราวุธไปฝังซ่อนไว้ใน
 ใต้พื้น จึงตรัสสั่งกำชับท้าวท้าวท้าวทั้งปวงว่า ถ้าพม่ามาถึงพร้อม
 กันแล้วจงเอาอาวุธซึ่งไปฝังซ่อนไว้นั้นขึ้นใส่แทงพม่าเสียให้สิ้น
 เสนาบดีรับสั่งแล้วก็ออกมาจัดการเกณฑ์ท้าวท้าวท้าวทุกหมวดกอง
 ให้ปลุกโรงราชพิธีและฝังเครื่องศัสตราวุธไว้พร้อมเสร็จทุกประการ
 ครั้นถึงกำหนดวันนัดแล้ว เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายพม่าและรามัญ
 ก็ชี้ข้างมากกระทำสัตยานุสัถย์เป็นคู่ๆ กัน สมิงพ่อเพชรกับมังจ่อ-
 แกรงนรธาคู่กัน อำมาตย์ทินมนีกรอดกับมังอะปายะสุกรีคู่กัน
 สมิงพระตะเปิดกับมังพยุลงคู่กัน สมิงพระรามกับปลัดทวนนระ
 คู่กัน สมิงรอดสงครามกับมังนันทมิตรคู่กัน สมิงนครอินท์กับ
 มังมหาราชาคู่กัน สมิงอั้งวะมังศรีกับมังแคลงพลคู่กัน สมิงอุบากอง
 กับตุรงจ่อของคู่กัน สมิงสามกรายกับมังธูลักขยาคู่กัน สมิง
 สามปราบกับมังธนูเดชะคู่กัน สมิงสามเหล็กกับมังตุเรละจาคู่กัน
 สมิงนันทสุริยกับมังลัคอยาเรตังคู่กัน สมิงงอฝางกับมังเตื่อยนันทสุ
 คู่กัน และนายทัพนายกองฝ่ายพม่าและมอญเปรียบเป็นคู่กัน จะ

มากระทำสักกัน ณ โรงซึ่งปลูกไว้นั้น ยังมีทันมาถึง มังมหาราช ซึ่งเป็นคู่กันกับสมิงนครอินทน์นั้นคิดกริ่งใจว่า จะทำสัจด้วยกันครั้งนี้ ยังจะจริงหรือมิจริง คิดแล้วก็ชี้ข้างมาใกล้สมิงนครอินทน์จึงร้องถามว่า “สหายเอ๋ย ซึ่งจะทำสักกันครั้งนี้จะจริงหรือไม่จริง?” สมิงนครอินทน์จึงร้องตอบว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึก ใครบอกว่ามีสัจต่อกันที่ไหนบ้าง” มังมหาราชได้ฟังดังนั้น ก็รู้ว่าเป็นกลอุบายหาจริงไม่ จึงร้องบอกนายทัพนายกอง พม่าบรรดาที่มาให้รู้ทั่วกัน

ฝ่ายพม่าทั้งปวงได้ยินดังนั้นก็ร้องบอกกันต่อไปตามภาษาพม่า เสียงอื้ออึงคะนึงแล้วรีบหนีกลับเข้าค่ายสิ้น สมิงพ่อเพชรและเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลตั้งถ้อยคำสมิงนครอินทน์บอกแก่พม่า พม่ากลับไปสิ้นนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งดังนั้น ก็ทรงพระโกรธยิ่งนัก จึงให้หาตัวสมิงนครอินทน์เข้ามาตรัสว่า “ซึ่งกูคิดทำการตัดศึกพม่าครั้งนี้ ไหญ่หลวงนัก ถ้าสมณะแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็จะอยู่ในเงื้อมมือกูเป็นไฉนอ้ายสมิงนครอินทน์มึงไปไขกลอุบายของกูให้พม่ารู้ จึงเสียการ พม่าหนีกลับไปสิ้นฉะนี้ด้วยเหตุใด?” สมิงนครอินทน์จึงกราบทูลว่า “ซึ่งจะทำการแก้พม่านั้น ฝ่ายทแกล้วทหารมอญก็มีฝีมือกว่าทหารพม่าเป็นอันมาก และจะเอาชัยชำนะก็จะได้อยู่ แต่จะมาลวงล้างฆ่าพม่าเสียดังนี้ เปรียบประดุจฆ่าสตรีเหมือนกัน

จะเสียพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปชั่วกาลปาวสาน ข้าพระพุทธเจ้ากระทำได้หวังจะรักษาพระเกียรติยศให้ปรากฏไว้”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสว่า “ซึ่งมึงเห็นว่ามีฝีมือจะเอาชัยชนะแก่พม่าได้ และจะลงฆ่าพม่ามากลัวจะเสียพระเกียรติยศไปนั้น เหตุใดจึงมิได้ว่ากล่าวแต่เดิมที? ทำไมมาว่าเมื่อภายหลัง ทำให้พม่าหนีรอดไปได้ฉะนี้? ก็เสียพระเกียรติยศไปเหมือนกัน อ้ายข่านอกเจ้า อ้ายปาวขายนาย สาธุศิษย์ผู้ครูจะเลี้ยงไว้ได้หรือ?” จึงสั่งให้เอาสมิงนครอินท์ไปฆ่าเสีย สมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลว่า “ซึ่งพระองค์จะให้ประหารชีวิตสมิงนครอินท์เสีย นั้น ก็ควรอยู่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าจะขออุปมาถวาย ธรรมดาบุคคละมีรูปมิได้งามมาแต่เดิมแล้ว ถึงจะแต่งบำรุงด้วยเครื่องลูบไล้ทาบทาสักเท่าใดๆ ก็ไม่สามารถจะแต่งให้งามขึ้นได้ ธรรมดาบุคคละมีเสียงมิได้เพราะ ถึงจะกินยาเสียงสักเท่าใด เสียงนั้นก็มิอาจจะเพราะขึ้นได้ ดังบุคคละที่มีเสียงเพราะเสนาะมาแต่เดิมนั้น อันบุคคละเป็นทหารเอกมีฝีมือเข้มแข็งเล่า ถ้าวาสนาบุญญาธิการมิได้อบรมมาแต่ก่อนแล้ว ก็หาเป็นทหารเอกได้ไม่ ซึ่งสมิงนครอินท์ไปบอกกลอุบายแก่ข้าศึกโทษถึงตายนั้น แต่ผิดครั้งเดียวข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานชีวิตไว้ ให้ทำราชการแก้ตัวสนองพระเดชพระคุณครั้งหนึ่งก่อน”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้น จึงตรัสว่า “สมิงนครอินท์มันจะทำการแก้ตัวให้รอดชีวิตว่าจะเอาชัยชนะโดยฝีมือนั้นจะทำเป็นประการใด?” สมิงนครอินท์จึง

กราบทูลว่า “บัดนี้ข้างพลายประกายมาศมีน้ำมันคลังอยู่
ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาขึ้นไปชนด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเมื่อเสด็จ
ออกมาเลียบค่ายนั้น เห็นจะเอาชัยชำนะถวายได้” สมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบ จึงสั่งให้ผูกพลายประกายมาศให้
สมิงนครอินท์ขึ้นขี่ทอดพระเนตร สมิงนครอินท์รับสั่งถวายบังคม
แล้ว ก็ออกไปขึ้นขี่พลายประกายมาศ จึงสั่งให้คนเข้าพานเข้าดู
พลายประกายมาศก็ไล่คนซึ่งพานนั้นเป็นสามารภ สมิงนครอินท์ก็
ทรมานเอาไว้อยู่แล้ว สมิงนครอินท์ก็ลงจากช้างเข้ามาถวายบังคม
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริ
ว่า พลายประกายมาศมีน้ำมันไล่คนอยู่ดังนี้ และสมิงนครอินท์
รักษาไว้หยุดได้นั้นเห็นจะทำการได้สมคะเนจึงสั่งให้จาริกพระนาม
ของพระองค์ลงในแผ่นทองแล้วพระราชทานให้สมิงนครอินท์คาด
เป็นประเจียด แล้วพระราชทานเครื่องสูงปักกลองชนะและเครื่องทรง
กษัตริย์สำหรับศึก ซึ่งจะไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นถ้วน
ทุกสิ่ง สมิงนครอินท์จึงทูลว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้น ข้า-
พระพุทธเจ้ายังไม่รู้จักพระองค์ถนัดกลัวจะผิดตัวเสียท่วงทีไป ขอ
ได้ทรงโปรดให้ผู้ที่รู้จักชื่อกข้าพระพุทธเจ้าก่อน” สมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราชจึงให้หามังศรีธาตุดูเข้ามาตรัสว่า “สมิงนครอินท์จะออก
ไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ยังไม่รู้จักสำคัญถนัด ให้มังศรีธาตุดู
ไปชี้พระองค์ให้ ถ้าสำเร็จการศึกษาแล้ว เมืองอังวะเราจะยกให้
มังศรีธาตุดู” มังศรีธาตุดูรับรับสั่งแล้ว ก็ถวายบังคมลามากับสมิง
นครอินท์ ตรวจเตรียมทแกล้วทหารทั้งปวงไว้พร้อมแล้ว ให้ม้าใช้
ไปคอยอยู่ สั่งว่าถ้าเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกมาให้เร่งมาบอก

ครั้นเวลาเช้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงพระคชาธารเสด็จมาตรวจค่าย ฝ่ายม้าใช้เห็นแล้วจึงรีบเอาเนื้อความมาบอกสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ก็ให้ตกแต่งเครื่องคชาธารสำหรับกษัตริย์ ตัวนั้นก็แต่งเครื่องทรงอย่างกษัตริย์เสร็จแล้ว มือถือของ้าวขึ้นขี่พลายประกายมาศ มังศรีธาตุเป็นควาญ พร้อมด้วยโยธาทวยหารเครื่องสูงทั้งปวงแล้วก็ยกตรงออกไป มังศรีธาตุจึงชี้พระหัตถ์บอกช้างพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องซึ่งมีเสวตฉัตรขาวให้แก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์หมายสำคัญเสวตฉัตรได้มั่นคงแล้ว ก็ขับช้างตรงเข้าไปจะต่อด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินท์ใส่เครื่องสำหรับกษัตริย์ขับช้างเข้ามาดั่งนั้น สำคัญว่าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกมา ก็ไล่ช้างพระที่นั่งออกมารับจะชนช้างด้วยสมิงนครอินท์

ฝ่ายมังศรีธาตุทอดพระเนตรเห็นดั่งนั้น ก็ทรงดำริในพระทัยว่า “พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้ จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่ นายทหารหาควรวัว ไม่ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะ ก็จะดูหน้าเสนาบดีฉันใด? จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเถิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้ว สู่เสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ” มังศรีธาตุ

ทรงพระดำริแล้ว จึงร้องบอกเป็นนัยไปแก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า “เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนัง? ดังนี้ เห็นควรแหละหรือ?” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟัง มังศรีธาตุร้องมาดั่งนั้น ก็ทราบว่ามีผู้เฒ่าปลอมเป็นกษัตริย์มิใช่ พระเจ้าราชาธิราชก็เกี่ยวช้างพระที่นั่งบาคหนีเข้าไปปนกับช้างตั้งช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาไล่ติดตามไป มังศรีธาตุเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพันทเพราะเสด็จฉัตรเป็นสำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า “ผ้าขาวในเมืองอังวะไม่มีอีกละหรือ” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินดังนั้นก็ให้หักเสด็จฉัตรทิ้งเสีย ขับช้างพระที่นั่งปนกันไปด้วยพลช้างทั้งปวง สมิงนครอินท์หมายสำคัญมิได้ ก็กลับเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตามซึ่งได้ทำการ และมังศรีธาตุร้องบอกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธตรัสว่า “เดิมมังศรีธาตุมาบอกกับเราว่าพี่ชายเป็นศัตรูกัน เราก็ทำนุบำรุงไว้หวังจะช่วยคิดเอาสมบัติในเมืองอังวะให้ บัดนี้มังศรีธาตุกลับใจไปเข้ากับพ็อนเป็นศัตรูเราและศัตรูตัวอีก หาซื้อสัตย์ต่อเราผู้มีคุณไม่ คนสองใจเช่นนี้จะเลี้ยงไว้มิได้ นานไปจะเป็นศัตรูคิดร้ายต่อเรา” จึงสั่งให้เอามังศรีธาตุไปฆ่าเสีย ทหารทั้งปวงก็คุมเอามังศรีธาตุไปฆ่าเสียตามรับสั่ง ครั้นแล้วสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกลับทรงพระอาลัยดำริว่า “มังศรีธาตุผู้ตายครั้งนี้เพราะรักชาติตระกูลกลัวพี่จะตายด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาตุ

เป็นลูกกษัตริย์ มีขัตติยมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิตหายากนัก” แล้วมีพระราชดำรัสว่า “สมิงนครอินทร์ไปทำการไม่สำเร็จก็มีพันโทษยังหาแก้ตัวได้ไม่ทีนี้จะคิดประการใดเล่า?” สมิงนครอินทร์จึงทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทำการแก้ตัว ปลอมเข้าไปให้ถึงพระเจ้านมเทียรทอง จะฆ่าเสียให้จงได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ให้ไปทำตามสมิงนครอินทร์ทูลนั้น สมิงนครอินทร์ถวายเป็นมงคลออกมาที่อยู่ จัดทหารฝีมือที่ร่วมใจกันได้หกคน จึงให้เอาหญ้ามัดเป็นพ่อนเอาดาบซ่อนเข้าไปในพ่อนหญ้าแล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่มดูหนึ่งไพร่พม่าตะพุ่นหญ้าช้าง

ครั้นเวลาใกล้ค่ำ สมิงนครอินทร์กับทหารร่วมใจหกคนก็หาพ่อนหญ้าเฝ้าจากภาษาพม่า ปลอมกันกับตะพุ่นซึ่งส่งหญ้าช้างเข้าไปในค่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นเวลาค่ำ ก็ลอบตัดค่ายพม่าออกเป็นช่องจึงวางทหารสองคนไว้แล้วสั่งว่า “เราจะเข้าไปทำการข้างใน ถ้าได้ยินเสียงอื้ออึงขึ้นบนพลับพลาในค่ายเป็นอลหม่านก็ให้ร้องขานขึ้นไปเป็นสำคัญ เราจึงจะได้ออกมาทันทั่วทั้งที่” แล้วก็พาคนสี่คนมาถึงโรงช้างวางไว้สองคนสั่งว่า “ถ้าได้ยินเสียงคนร่ำวายขึ้นให้ตัดแหล่งช้างแล้ว ให้เอาดาบฟันแทงช้างให้ช้างตื่นอลหม่านขึ้นจงได้” แล้วพาคนสองคนมาวางไว้หน้าโรงใหญ่แห่งหนึ่งจึงสั่งว่า “ถ้าได้ยินเสียงอื้ออึงขึ้น พม่าตัวนายก็จะวิ่งออกมา ท่านจงตัดเอาศีรษะให้จงได้” ครั้นวางคนสั่งไว้เสร็จแล้ว สมิงนครอินทร์ก็ไปบนพลับพลาภาวนาอาคมแฝงตัวแอบอยู่จนเวลาสามยาม พอได้ทั่วทั้งที่

จึงยอมเข้าไปในที่ซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องบรรทมนั้น เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องบรรทมหลับสนิท นางพนักงานข้างในรักษาพระองค์อยู่ สมิงนครอินท์จึงคิดว่า “ครั้งนี้ชีวิตพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอยู่ในเงื้อมมือเรา เราจะฆ่าเสียบัดนี้ก็จะได้ แต่ตัวเราดำคักดีเป็นเพียงทหาร จะมาล้างชีวิตพระมหากษัตริย์เสียจะนี้หาควรไม่เราจะเอาแต่พระแสงซึ่งวางไว้ข้างที่พระบรรทมกับพานพระศรีไปเป็นสำคัญ” คิดดังนั้นแล้วสมิงนครอินท์ก็ย่องจู่เข้าฉวยเอาพระแสงและพานพระศรีข้างที่พระบรรทมได้ นางข้างในเห็นก็ร้องขึ้นว่ามอญเข้ามา สมิงนครอินท์ก็ตัดเอาศีรษะนางอย่างานได้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ตื่นตกพระทัย และพม่าทั้งปวงอื้ออึงขึ้นทันใด ทหารสมิงนครอินท์ซึ่งอยู่ ณ โรงช้างนั้นก็ตัดแหล่ช้างไล่ฟันช้างตื่นออกมา จักกายวังไต้ยिनก็ตกใจร้องถามวิ่งออกมา ทหารสมิงนครอินท์ก็ตัดเอาศีรษะจักกายวังนั้นได้ พม่าทั้งปวงตื่นอื้ออึงเป็นอลหม่าน และทหารสองคนซึ่งอยู่ที่ช่องค่ายนั้นก็ร้องขานขึ้น สมิงนครอินท์และทหารสี่คนไต้ยिनสำคัญแล้ว ก็วิ่งออกมาหาช่องค่ายตามสังเกตกัน ครั้นออกมาได้นอกค่ายพร้อมกันแล้วก็พากันมาถึงค่าย พอเวลารุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก สมิงนครอินท์ก็เอาพระแสงพานพระศรีและศีรษะทั้งสองซึ่งได้มานั้น เข้าถวายแล้วกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไปทำการครั้งนี้ก็ได้สมคะเนและข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า เราเป็นแต่ทหารยังจะทำการสงครามยืดยาวไปอยู่ ซึ่งจะล้างชีวิตพระมหากษัตริย์เสียนั้นเห็นไม่ควร ข้าพระพุทธเจ้าจึงเอาแต่พานพระศรีกับพระแสงข้างที่กับศีรษะนางนักสนมมาถวายเป็นสำคัญ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นยังแคลงพระทัยอยู่ จึงให้หาตะละเจ้าเปฟ้าผู้เป็นพระราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องออกมาจะให้ดู ตะละเจ้าเปฟ้ามาเฝ้าแลเห็นพานพระศรีกับพระแสงข้างที่ ก็จำได้ถนัด แลไปเห็นศิระชะจักกายวัง ยังมีทันพิจารณา สำคัญว่า พระเศียรสมเด็จพระบิดาก็ทรงพระกันแสงรัก ต่อพิจารณาดู จึงรู้ว่าจักกายวังและศิระนางนักษณม ตะละเจ้าเปฟ้าจึงทูลว่า “พานพระศรีและพระแสงองค์นี้พระราชบิดาเคยวางไว้ข้างที่บรรทมมิได้ขาด ศิระนางนักษณมคนนี้เป็นพนังงานนวดพระบาทอยู่ข้างที่ศิระหนึ่งนั่นคือศิระชะจักกายวังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น ก็ตีพระทัยจึงตรัสว่า “ครั้งนี้สมิงนครอินท์ไปทำการสมคะเนแก้ตัวได้” แล้วสั่งให้แต่งพระราชสารส่งพระแสงและพานพระศรีคืนไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้าราชาธิราชแจ้งความมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ทราบ ด้วยสมิงนครอินท์ทำการอหังการองอาจเข้าไปในค่าย และขึ้นไปบนพระตำหนักหลวงล่องขึ้นไปถึงข้างในซึ่งน้องเราบรรทมอยู่นั้น ลักเอาพระแสงและพานพระศรีซึ่งวางอยู่ข้างที่ แล้วดัดศิระนางนักษณมกับจักกายวังมานั้น ทำให้น้องเราเสียพระเกียรติยศให้สะดุ้งตกพระทัยนั้นหาควรไม่ เราจึงเอาพระแสงและพานพระศรีส่งคืนมาให้น้องเรา ซึ่งสมิงนครอินท์ทำผิดครั้งนี้ อย่าให้น้องเราน้อยพระทัยแก่สมิงนครอินท์นั้นเลย” ครั้นแต่งพระราชสารแล้วก็ให้ขุนนางถือพระราชสารนำพระแสงและพานพระศรีไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้งในพระราชสารแล้วทอดพระเนตรเห็นพระแสงและพานพระศรีกัทธวงพระโทมนัส จึงดำริในพระทัยว่า “สมิงนครอินท์ทำการถึงเพียงนี้แล้วให้ชีวิตเราคงอยู่นั้น มีคุณแก่เราเป็นอันมาก ทำไฉนจะได้เห็นตัวสมิงนครอินท์สักครั้งหนึ่ง?” จึงสั่งให้แต่งพระราชสารตอบมาถึงพระเจ้าราชาธิราช ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ประเสริฐ ด้วยพระเชษฐาธิราชได้มีพระราชสารมาถึงเราว่าสมิงนครอินท์ทำการองอาจล่วงเกินทั้งนี้เราหาหน่ายใจไม่ อันลักษณะทหารแล้วสุดแต่จะเอาชัยชนะถวายเป็นเจ้าของตนให้จงได้ ซึ่งนางนักสนมและจักษุกายวัง สมิงนครอินท์ตัดเอาศีรษะไปได้นั้นก็เป็เนวรานูเวรของเขาทั้งสองได้ทำมาแต่ก่อน แต่วาสนาสมิงนครอินท์กับเรานั้นต่างกัน จึงหาไมเวรจิตติดพันกันมาแต่ก่อนไม่ ซึ่งสมิงนครอินท์ล่วงเข้าไปในที่นั้น เราหาถือโทษไม่ อย่าให้พระเชษฐาธิราชสำคัญพระทัยว่าเราจะขัดเคืองสมิงนครอินท์นั้นเลย และบัดนี้เราให้พานทองคำประดับพลอยสำหรับรองขันน้ำใบหนึ่งมาแก่พระเชษฐาให้พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ แล้วเราจะขอตัวสมิงนครอินท์ด้วย”

ครั้นแต่งเสร็จแล้ว ก็ให้เสนapatiถือพระราชสารและนำของซึ่งประทานให้แก่สมิงนครอินท์นั้น เสนapatiก็นำพระราชสารและสิ่งของมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในพระราชสารแล้ว จึงให้หาสมิงนครอินท์มาเฝ้า ก็ทรง

พระราชทานสิ่งของซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองให้มานั้น แล้วตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้ามนเทียรทองจะใคร่รู้จักเห็นตัวท่าน ท่านจงไปให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเกิดแต่คิดรักษาตัวจงดี อย่าให้มีอันตรายได้” สมิงนครอินท์รับรับสั่งถวายบังคมลาแล้ว จึงทูลว่า “ซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะใคร่ทอดพระเนตรตัวข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ไปดูหน้าทหารพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอยู่ ขอพระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย”

สมิงนครอินท์จึงสั่งให้เสนาบดีผู้ถือพระราชสารนั้นว่า “ท่านจงกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวของท่านเถิดว่า เวลาพຼ່ງนี้เข้าเราจะไปเฝ้าที่ฉนวนตรงค่ายหน้าเรือขนานพระที่นั่ง แต่ใจเราอยากจะไปเฝ้า ณ ค่ายบนบกให้ทอดพระเนตรเห็นตัวชัดทีเดียว แต่เกรงจะไม่มีรับสั่งโปรด ครั้นจะจຸ່ລຸ່ລຸ່งเข้าไป ก็จะเป็นที่ขัดเคือง พระอัยยิมาและผิอดอย่างธรรมเนียมท้าวทหารที่ดีแต่ก่อน ถ้ามีรับสั่งโปรดแล้ว เราจะเข้าไปเฝ้า ณ พลับพลาในค่าย”

เสนาบดีผู้ถือราชสารได้ฟังดังนั้น ก็ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กลับไปกราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องตามที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสและคำสมิงนครอินท์สั่งให้มาทูลนั้นทุกประการ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ดีพระทัย จึงตรัสว่า “ซึ่งสมิงนครอินท์จะมาเฝ้าเราถึงในค่ายที่อยู่ นั้น เราชอบใจนัก” แล้วทรงพระดำริว่า “จะคอยดูสมิงนครอินท์สักหน่อย จะองอาจกล้าหาญมาเฝ้าเราถึงที่อยู่จริงหรือ หรือจะคิดกลอุบายบิดพลิ้วไปประการใด พຼ່ງนี้ก็คงรู้”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชออกมา ณ ค่ายที่อยู่ของตัวแล้ว จึงคิดว่า “พຽ່ງนี้เราจะไปให้พระเจ้ามนเทียรทองทอดพระเนตรนั้น ครั้นจะนั่งไปในเรือลอยอยู่กลางน้ำ พระเจ้ามนเทียรทองและเสนาบดีทั้งปวงก็จะคิดเห็นว่าเกรงกลัวอยู่ ซึ่งเราจะย่อท้อกลัวสติปัญญาฝีมือทหารพຽ່ງนั้นหาไม่ได้ เกรงแต่พระเจ้ามนเทียรทองจะไม่โปรดให้ไปเฝ้าถึงพลับพลาแม้เป็นดังนั้น เราจะคิดอ่านว่ากล่าวไปเฝ้าให้ถึงที่เสด็จออกในท่ามกลางเสนาข้าทหารทั้งปวงจงได้ ถึงพระเจ้ามนเทียรทองและทแกล้วทหารทั้งปวงจะทำร้ายประการใด เราคงจะสู้รบจนสิ้นชีวิต จะสำแดงความกล้าให้ปรากฏเป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ทแกล้วทหารสืบไปภายหน้า แต่ตัวเราเปรียบตั้งอาศิรพิษ จำจะซ่อนรักษาเชื้อขงตัวไปด้วย” คิดแล้วจึงให้ช่างเอาเสื้ออย่างดีสองตัวมาแหะริมไหล่ข้างหน้าทั้งซ้ายขวา แต่พอสอดดาบลงได้แล้วก็ใส่เสื้อซ่อนเข้าทั้งสองตัวเป็นสี่ชั้น เอาดาบสอดลงตามแผลเสื้อที่แหะไว้ นั้นจึงเอาผ้าชมพูขลิบทองโพกศีรษะไว้ชายผ้าให้ยาวปกไหล่ทั้งสองข้างมิดแผลแล้ว ลองกำกราบดูเห็นแนบเนียนดีมิได้ขัดขวาง จึงถอดเสื้อออกให้ช่างเย็บตรึงฝักดาบกับเสื้อเข้าไว้ให้มันคง

ครั้นเวลาเช้า สมิงนครอินท์ก็อาบน้ำชำระกาย เสพโภชนาหารแล้ว ก็แต่งตัวนุ่งผ้าใส่เสื้อโพกผ้าซึ่งจัดไว้ นั้น และทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบวิธยาคม ใส่แหวนประดับพลอยเนาวรัตน์เก้ายอดทั้งสองก้อย แต่งเครื่องครบตามยศศักดิ์ นายทหารเอกแล้ว นมัสการคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงคุณบิดา

มารดา พระมหากษัตริย์ และเทวดาทั้งปวงเสร็จแล้ว ก็เข้ามาราบถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสอำนวยการให้ว่า “ไปจงตีเถิด อย่าได้มีอันตราย” สมิงนครอินทร์รับพระพรใส่เกล้าแล้ว ก็ถวายบังคมลา มาลงเรือฉลากบาง บรรจุกุहारร่วมใจที่กล้าแข็งเจ็ดสิบคน มีเครื่องอาวุธครบมือพร้อม จึงให้พลทหารตีกรรเชียงขึ้นไปถึงหน้าค่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแล้ว ก็ลอยล่ายู่กลางน้ำ ขุนนางพม่าซึ่งรับสั่งให้คอยดูอยู่นั้น ครั้นเห็นสมิงนครอินทร์มาแล้ว ก็เอาเนื้อความเข้ากราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้ง ก็ตีพระทัยนัก จึงเสด็จออกพร้อมด้วยเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก จึงตรัสสั่งขุนนางฝ่ายทหารผู้หนึ่ง ให้ลงมาเชิญสมิงนครอินทร์ขึ้นไปเฝ้า สมิงนครอินทร์ได้ฟังก็ดีใจมิได้ครั้นคร้าม ดูท่าทางที่จะหนี ที่จะไล่เสร็จแล้ว จึงสั่งทหารทั้งปวงว่า “ถ้าเราขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่มีอันตราย ก็แล้วไป แม้นเกิดเหตุการณ์ไฉนเสียงเราร้องเรียกแล้ว จงขึ้นไปช่วยให้ทันที ท่านทั้งปวงอย่าประมาท จงเตรียมตัวไว้ให้พร้อม” สั่งแล้วสมิงนครอินทร์ก็เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็โปรดให้สมิงนครอินทร์นั่งที่เสมอ มังหนทมิตร แล้วทอดพระเนตรดูสมิงนครอินทร์ ตรัสว่า “สมิงนครอินทร์นี้รูปร่างสมควรเป็นทหาร มีลักษณะสัตย์ซื่อหาผู้เสมอเป็นอันยาก” จึงทรงพระดำริว่า “เราจะลองสมิงนครอินทร์ดูให้เห็นว่าน้ำใจจะ

องอาจกล้าหาญจริงหรือ หรือจะสะทกสะท้านประการใด” จึงตรัสว่า “ตัวท่านเป็นทหารเอกอยู่ในพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราช ก็ทำสงครามกับเราเป็นมหายุทธนาการใหญ่หลวง ท่านเป็นราชพาหนะเปรียบดังพระยาช้างสารมีฝีเท้า เรานี้อุปมาดังพระยาราชสีห์ อันเป็นเจ้าฝูงสัตว์ทั้งสิ้น บัดนี้ ท่านตกเข้ามาในเงื้อมมือเราก็เปรียบประดุจช้างสารอันหาฝีเท้ามิได้ เราจะให้จับฆ่าเสียจะคิดประการใด”

สมิงนครอินทได้ฟังพระเจ้ามนเทียรทองตรัสสั่งดังนั้น จะได้สะดุ้งตกใจหามิได้ จึงทูลว่า “ซึ่งพระองค์ตรัสมานี้ก็ควรอยู่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อทำสงครามเป็นเสนายุทธโยธายุทธ ก็ทำอาการดังพระยาช้างสารมีฝีเท้าเป็นอาวุธ ถ้าอาสาพระมหากษัตริย์จะเอายช้านะแก้ตัวแล้ว ก็ละทำนองพระยาช้างสารนั้นเสีย ทำอาการดุจดั่งเสืออันจับสัตว์กินเป็นภักษา ย่อมซ่อนเล็บซ่อนเขี้ยวของตัวไว้มิให้สัตว์ทั้งปวงสงสัย ซึ่งพระองค์ตรัสว่าจะให้ฆ่าข้าพระพุทธเจ้าเสีย นั้น เป็นความมองอาจ เพราะยังไม่เห็นกำลังเสือตัวประเสริฐ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าทำใจใหญ่ถือตัวว่าอาจหาญแล้ว จะปลงพระชนม์พระองค์เสียบัดนี้ก็จะได้”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้น ก็แยมพระสรวล จะได้ทรงพระโกรธหามิได้ จึงตรัสว่า “ซึ่งท่านอวดอ้างว่าจะฆ่าเราได้ นั่นคือ จะทำประการใด?” สมิงนครอินทจึงกราบถวายบังคมแล้วก็นั่งตั้งตัวตรงขึ้น สองมือไขว้ชกดาบออกจากเสื้อทั้งสองเล่ม พระเจ้า

ฝรั่งมังฆ้องและเสนาบดีทั้งปวงเห็นดังนั้นก็ตกตะลึงไป สมิงนครอินท์เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องตกพระทัยพระพักตร์เผือดไป จึงวางดาบลงกราบถวายบังคม แล้วทูลว่า “พระองค์อย่าทรงสะดุ้งตกพระทัยเลย ข้าพระพุทธเจ้าเป็นทหารจะคิดล้างชีวิตพระองค์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ทรงแผ่นดินนั้นหาไม่ได้ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าคิดร้ายต่อพระองค์แล้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้าลอบเข้ามาถึงที่พระบรรทมนั้นก็จะทำอันตรายแก่พระองค์เสีย นี่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้คิด”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ตีพระทัย จึงตรัสสรรเสริญสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดได้สมิงนครอินท์ไว้ดูจ้ะได้ดวงแก้วอันหาค่ามิได้” แล้วทอดพระขำมรงค์บัลลังก์อันมีราคากับเครื่องม้าทองคำสำหรับหนึ่ง พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ได้รับพระราชทานแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาลงเรือพร้อมด้วยทหารกลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลความซึ่งเข้าไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และได้รับพระราชทานสิ่งของทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็มีพระทัยชื่นชมยินดีด้วยเจ้าสมิงนครอินท์ยิ่งนัก

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นสมิงนครอินท์กลับไปแล้วจึงตรัสแก่เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ครั้งนี้ศึกเราก็เสียที่แก่มอญ ด้วยนายทัพนายกองมิได้ระวังตรวจตราละให้ข้าศึกปลอมมาถึงตัวเราได้ฉะนี้ ครั้นจะมีเอาโทษนายทัพนายกองทั้งปวงบัดนี้เล่า

มันจะล่าทัพไป ที่ไหนจะเป็นขบวนป้องกันทัพมอญได้ แต่ตั้ง
ปรกติดูอยู่นี้ยังให้ข้าศึกลอบเข้ามาทำร้ายได้ บัดนี้โทษคนทั้งปวง
ก็ถึงตายอยู่แล้ว เสนาบดีนายทัพนายกองจะคิดประการใด?”
เสนาบดีนายทัพนายกองจึงกราบทูลว่า “ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง
นี้ประมาทให้ข้าศึกแปลกปลอมเข้ามาได้นั้น โทษข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งปวงถึงตายอยู่แล้ว แต่จะขอทำการแก้ตัวครั้งหนึ่งก่อน ถ้า
พระองค์จะล่าทัพไป ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาป้องกันพระองค์ไป
มิให้เป็นอันตรายประการใดได้”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็พระราชทานโทษให้ จึงตรัสสั่งนายทัพ
นายกองทั้งปวงว่า “ให้จัดแจงพลทหารตระเตรียมไว้พร้อมแล้วทำ
ให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงกองทัพมอญดูหนึ่งจะเข้าหักค่ายปล้นค่าย
แล้วให้ผูกยุบหุ่นถือเครื่องศัสตราวุธประจำด้านไว้ทุกค่าย ครั้นเวลา
พลค่ำ ก็ให้กองกองเพลิงรายเป็นสำคัญถึงเวลาประมาณยามเศษ
เราจะยกล่าทัพไป” เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวง ก็มาจัดแจง
พลทหารกระทำตามรับสั่งทุกประการ ครั้นถึงเวลายามเศษ
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ล่าทัพไป

ฝ่ายกองทัพพระเจ้าราชาธิราชมิได้รู้กล คิดว่าพม่าจะเข้า
หักค่าย จึงให้ทหารทั้งปวงตระเตรียมตรวจดรรักษามั่นอยู่
หาสังเกตว่าพม่าจะล่าทัพไปไม่ ครั้นเพลาค่ำ สมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้ามนเทียรทองยกพลทหารล่าทัพไปแล้ว
จึงสั่งสมิงอั้งวะมังศรี สมิงพระตะเบิด สมิงสามเหล็ก สมิงสามพราย

สมิงอุบากอง ห้านายยกทหารติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไป
แล้วพระองค์ก็ยกพลทหารกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายสมิงพระตะเป็ดและนายทัพนายกองมอญทั้งปวง ก็ติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไปจนสุดแดนก็มีได้ทัน จับได้แต่ผู้คนช้างม้าซึ่งเลื่อยล้าอยู่นั้น แล้วยกกลับมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ณ กรุงหงสาวดี

คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม

หงสาวดี เมืองหงสาวดี หรือพะโค (Pegu) แต่เดิมเป็นชื่อเมืองปัจจุบันเป็นชื่อแคว้นหงสาวดี (Hanthawady) อยู่เหนือเมืองย่างกุ้ง เมืองหลวงของพม่า

รัตนบุระอังวะ ปัจจุบันคือเมืองอังวะ (Inwa) อยู่ทางภาคเหนือของพม่า ริมฝั่งแม่น้ำอิรวดี (Irrawadi)

ชื่อประเทศและชาติที่กล่าวถึงในเรื่องนี้

มอญ เชื่อกันว่ามอญเป็นพวกแรกที่อพยพลงมาจากทางเหนือมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินโดจีน แถบลุ่มปากน้ำอิรวดี ต่อมาชาวอินเดียพวกหนึ่งเข้าปกครองมอญ คนมอญเลื่อมใสในรุ่นต่อมาเลยมีผิวคล้ำ

พม่า เป็นชาติเก่าแก่รองจากมอญ เป็นเชื้อสายธิเบตอพยพอยู่แถบแม่น้ำพรหมบุตร ต่อมาตั้งราชธานีแรกขึ้นทางเหนือของแม่น้ำอิรวดี ชื่อ “ตะไก้” หรือ “พุกามเก่า”

มอญกับพม่าได้ทำสงครามชิงอำนาจกันอยู่จนถึงสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ซึ่งมีทหารเอกลนามว่า บุเรงนอง จึงได้ช่วยชนมอญ และพระเจ้าตะเบงชเวตี้นี้ได้มารบพุ่งกับไทยเป็นครั้งแรก จนไทยกับพม่ามีสงครามติดพันกันเป็นเวลานาน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๙ สมัยพระเจ้าธีบอ พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และเพ็งได้อิสรภาพคืนเมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ไทยใหญ่ ทฤษฎีที่ว่าด้วยกำเนิดของชนชาติไทยทฤษฎีหนึ่งกล่าวว่า เมื่อประมาณห้าพันปีมาแล้ว ชนชาติไทยมีหลักแหล่งอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศจีนปัจจุบันนี้ มีความเจริญ ความเสื่อมอยู่หลายคราว ต่อมาชนชาติไทยอพยพลงมาจากทางใต้ การอพยพนั้นลงมาเป็นคราวๆ พวกหนึ่งไปทางพม่าเหนือ ได้แก่ พวกไทยใหญ่ ไทยยอง ไทยเขิน พวกที่มาทางอินเดีย อัสสัม คือ ไทยอาหม ไทยคำตี้ ไทยอีกพวกหนึ่งลงมาจากทางใต้ ได้แก่ พวกที่เป็นบรรพบุรุษของคนไทยในประเทศไทยปัจจุบัน

ไทยในประเทศจีนยังมีอีกมาก ได้แก่ ไทยไท่ ไทยดำ ในประเทศจีนขณะนี้มิวัฐไทยอิสระเรียก Thai Autonomous State เป็นพวกสิบสองปันนา สิบสองจุไทย คือไทยลื้อ ไทยเขิน

ไทยในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ไทยเหนือ (ไทยยวน) ได้ลงมาเป็นไทยน้อย คือ ไทยปัจจุบันนี้ ทางอีสานมีไทยกว่ายี่สิบเผ่า

ไทยใหญ่เคยมีอำนาจอยู่พักหนึ่ง หลังจากพม่าซึ่งครองพுகามเสื่อมลงเพราะแพ้สงครามพุกามมโกลราว พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๒๔ พอพม่าอ่อนกำลังลงไทยใหญ่ก็แข็งขึ้นแบ่งแยกอำนาจจากพม่าได้ และได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองสำคัญของพม่า ครั้นเมื่อพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) มีอำนาจครองเมืองเมะตะมะในความอุปการะของพระร่วงกรุงสุโขทัย (คือพ่อขุนรามคำแหง) ไทยใหญ่ก็ค่อยเสื่อมอำนาจลง

มอญรบกับพม่าเรื่อยมาจนแพ้พระเจ้าตะเบงชเวตี้
ระหว่างนี้ไทยใหญ่ยังเป็นเอกราช พอถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนองพม่า
ก็ปราบไทยใหญ่ได้ ไทยใหญ่จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เมื่อ พ.ศ.
๒๑๐๐

ไทยใหญ่ปัจจุบันนี้ อยู่ในดินแดนที่เรียก “เงี้ยว” หรือ
“ชาน”

เชียงใหม่ สมัยพระเจ้าขุนรามคำแหงครองสุโขทัย ยังมีแคว้นไทย
ที่สำคัญอีก ๓ แคว้น คือ แคว้นหริภุญชัย (ลำพูน) แคว้น
เงินยาง (เชียงใหม่) และแคว้นพะเยา เมื่อพญาเมงราย (ครอง
เมืองเงินยาง) ตีแคว้นหริภุญชัยได้ คิดจะสร้างเมืองใหม่ พ่อขุน-
รามคำแหงช่วยเลือกสถานที่สร้างเมือง แล้วให้ชื่อ “เชียงใหม่”
สมัยราชาริราช เชียงใหม่ตกอยู่ในอำนาจพม่า ต่อมาเชียงใหม่
เป็นอิสระบ้าง ขึ้นกับไทยบ้าง ขึ้นกับพม่าบ้าง แล้วแต่เหตุการณ์
ครั้นถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เชียงใหม่จึงตกอยู่กับไทยอย่าง
สมบูรณ์จนทุกวันนี้

บุคคลสำคัญในเรื่อง

ฝ่ายมอญ

พระเจ้าราชาธิราช พระนามเดิมคือมังสूरมะณีจักร แต่คนทั้งหลายเรียกว่าพระยาน้อย เป็นโอรสพระเจ้าช้างเผือก หรือพระเจ้าอยู่เมื่อขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่าพระเจ้าสีหราชาธิราช แต่มักเรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีความสามารถในการบริหาร ทรงมีนิสัยเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้แสดงความสามารถของตนออกมาให้ได้เป็นอย่างดีที่สุด อันเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองอย่างยิ่ง มีพระสติปัญญาลึกซึ้งเฉียบแหลม สามารถเป็นประธานในการแสดงความคิดเห็นที่สำคัญ แล้วสรุปผลได้ดีที่สุดเสมอ และทรงมีพระทัยเข้มแข็งมั่นคง

พระเจ้าราชาธิราชทรงพระปรีชาสามารถในการสงครามมาก แม้จะมีกำลังกองทัพน้อยกว่าพม่าแต่ก็อาศัยอุบายเอาชนะพม่าได้เสมอ มีพระนิสัยโปรดทหารมากกว่าสตรี เห็นได้จากตอนสมิงนครอินท์หลงพระทัยทำเป็นรักนางอุตะละ พระองค์ก็ประทานให้โดยมีเหตุผลว่า “แม้สมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นพระสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็เป็นกษัตริย์ไช้จะไร้พระสนมเสมอนางอุตะละนั้นก็หามิได้ แม้จะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอ่อนงามให้ยิ่งกว่านางอุตะละนี้ก็จะได้ดังความ

ปรารถนา แต่จะหาข้าททการฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินทนั้นหา
ยากนัก ใจเรารักข้าททการมากกว่าสตรี”

พระนิสสัยไม่ทรงถือพระองค์ประทานความสนิทสนมแก่ททการ
เช่น ทรงคัดโลหิตที่ไหลสุมังอ้งวะมังศรีซึ่งถูกอาวุธเข้าศึก ในการ
ปกครองก็ทรงมีความหนักแน่นและรักษาความยุติธรรม ใครทำดี
ก็ประทานรางวัล ใครทำผิดก็ลงโทษ มิได้ทรงถือพระอารมณ์
เป็นใหญ่

นอกจากพระนิสสัยสำคัญๆ อันเหมาะสมกับความเป็น
กษัตริย์ผู้ทรงททพิทธราชธรรมแล้วยังมีพระนิสสัยรักศิลปะ ดังตอนที่
ตรัสใช้สมิงอฝางให้ไปปราบปรามเมืองตะแคงให้รามีละขึ้นครอง
และตรัสสั่งให้สมิงอฝางนำช่างผู้มีฝีมือรู้จักแกะ ปั้น เขียน และ
สลัก กลึง มาด้วย สมิงอฝางก็ได้นำช่างผู้มีฝีมือหกร้อยคนไปถวาย
ตามพระประสงค์

ทรงมีนิสสัยรักสนุกดังตอนที่ทรงแต่งตั้งมะสะลุมให้เป็น
สมิงนครอินทนั้น ทรงพระดำริว่ามะสะลุมมีความชอบอยู่ แต่ทำ
การห้าวหาญเกินไปมิได้ทูลขออาสาทก่อน เป็นคนเบาความคิด ทำ
ให้เสียขนบธรรมเนียม จึงมิได้ประทานรางวัลต่อหน้าคน ต่อมา
ทรงระลึกถึงความชอบของมะสะลุม จึงทรงปูนบำเหน็จรางวัล
มิให้รู้ตัวบ้าง ตรัสสั่งให้ปลูกตำหนักใหญ่มีเครื่องเรือนครบ พร้อม
ด้วยเครื่องยศพระราชทานแผ่นสุพรรณบัตร ตั้งเป็นสมิงนครอินท
กินเมืองตึกกล้า และประทานนางเกษราเป็นภรรยา แล้วทรงสั่ง

สมิงพัชชะว่า เมื่อพระองค์เสด็จจากเมืองนั้นแล้วให้เชิญมะสะลุมมาเลี้ยงอาหารในตำหนักใหญ่มอมเหล้าให้เมา แล้วให้ครองตำหนักนั้น

และในตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนี้ เมื่อสมิงนครอินท์ทูลลาจะไปรบตามรับสั่ง พระเจ้าราชาธิราชก็โปรดให้นางอุตะละนางห้าม นำพระศรีในพานเสวยไปประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจในพระประสงค์ จึงได้ลองพระทัยแสวงทำเป็นไข้ใจเพราะรักนางอุตะละ จนได้ทราบน้ำพระทัยพระองค์จึงยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น

อำมาตย์ทินมนีกรอด เมื่อพระเจ้าราชาธิราชยังมิได้ขึ้นครองราชสมบัติ ท่านผู้นี้เป็นอำมาตย์ทิน ครั้นเมื่อพระเจ้าราชาธิราชได้ครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา อำมาตย์ทินได้แสดงความซื่อตรง สม่าเสมอ จนเป็นที่ประจักษ์ต่อพระเจ้าราชาธิราช พระองค์จึงทรงแต่งตั้งเป็นอำมาตย์ทินมนีกรอด

อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้มีความสามารถและชำนาญในการสงครามมาก ทั้งมีสติปัญญาเฉียบแหลมลึกซึ้ง จนพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นประจักษ์ในคราวประมาณพลได้ถูกต้อง ถึงกับตรัสชมว่า “อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์ มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณพลโยธามีได้ผิด ครั้งนี้ เรามีความยินดียิ่งนัก อุปมาดังได้พระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามชุ่นหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ใจเราใสสว่าง เปรียบประดุจได้ชัยชนะแล้ว”

นอกจากมีความสามารถแล้ว ยังมีน้ำใจกล้าหาญ วาจา
คมคาย ดังตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคิดจะตัดกำลังมอญ โดยขอให้
อำมาตย์ทืมนนิกรอดกลัวแล้วเกลี้ยกล่อมให้อ่อนน้อมต่อพม่า แต่
อำมาตย์ทืมนนิกรอดได้ตอบพระราชสาส์น* นั้น มีใจความตอนหนึ่ง
ว่า “ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามาครั้งนี้
พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหาร
ทำสงครามจนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะทำ
สงครามยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ใครจะ
ปราศจากความตายนั้นหามิได้... ซึ่งพระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยง
ข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหาความชอบมิได้ให้เสมอเจ้าของ
ข้าพระพุทธเจ้าปลุกเลี้ยงนั้นอย่าพักมาลงดูข้าพระพุทธเจ้าเลย
ป่วยการเสียเปล่า ซึ่งว่าเมืองพะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้ว ก็
ขอเชิญพระองค์เร่งตีเสียให้ได้ก่อนเกิดจึงค่อยยกลงไปตีกรุง
หงสาวดี”

สมิงฟ่อเพชร เดิมชื่อฟ่อมอญ เมื่อพระยาน้อยยังมีได้ขึ้นครอง
ราชสมบัตินั้น ฟ่อมอญได้ช่วยเหลืออยู่มาก ครั้นพระยาน้อยได้
ครองราชสมบัติแล้วจึงทรงแต่งตั้งฟ่อมอญเป็นสมิงฟ่อเพชร

สมิงฟ่อเพชรเป็นเสมือนที่ปรึกษาที่มีความคิดลึกซึ้งและ
สำคัญที่สุดของฝ่ายมอญ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความ
สามารถในการสงครามอย่างยิ่ง มีสติปัญญาฉลาด ไหวพริบเฉียบแหลม

* ในเรื่องราวราชาราชฉบับที่พิมพ์นี้เขียนว่า พระราชสาส์น

สามารถหาวิธีเอาชัยชนะเข้าศึกได้ โดยมีให้ฝ่ายตนต้องใช้กำลังมาก
 ดั่งตอนที่ทูลแนะนำพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับทัพพม่า ที่แม่น้ำ
 ปันเกลาะ ใช้ธรรมชาติของแม่น้ำปันเกลาะฆ่าพลพม่าเสียมากมาย
 โดยไม่ต้องใช้อาวุธ และตอนที่สมิงนครอินท์ดื้อดึงขัดคำสั่งสมิง
 พ่อเพชรผู้เป็นแม่ทัพเข้าโจมตีทัพพม่าในเวลาอันไม่สมควรนั้น
 สมิงพ่อเพชรโกรธมาก แต่ก็สามารถควบคุมอารมณ์ไว้ได้ คิดการ
 แก้ไขจนได้ชัยชนะพม่า แสดงว่าสมิงพ่อเพชรมีความคิดสุขุม
 รอบคอบไม่เอาอารมณ์ของตนเป็นที่ตั้งจนเสียการ

สมิงพ่อเพชรเป็นคนมีคุณธรรมสูง ตอนที่สมิงนครอินท์รับ
 “ศึกในใจ” ไม่ชนะนั้น สมิงพ่อเพชรก็พยายามหาคติมาสั่งสอน
 ให้สมิงนครอินท์เห็นผิดและชอบ ตลอดชีวิตสมิงพ่อเพชร
 รับราชการด้วยความสัตย์ซื่อจงรักภักดี พระเจ้าราชาธิราชก็ทรง
 ตระหนักในคุณความดีของสมิงพ่อเพชร ดั่งเมื่อครั้งสมิงนครอินท์
 รู้ตัวว่าขัดคำสั่งแม่ทัพ เป็นความผิด จึงรีบเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
 เพื่อเอาความชอบเสียก่อน และได้รับพระราชทานรางวัลไปก่อน
 เมื่อสมิงพ่อเพชรทราบก็น้อยใจมีขึ้นเฝ้าตามระเบียบ พระเจ้า
 ราชาธิราชก็โปรดให้ไปตาม และตรัสถามว่าน้อยใจเรื่องอะไร จึง
 ทรงทราบความจริง

ระหว่างสมิงพ่อเพชรมีชีวิตอยู่นั้น ทางฝ่ายพม่าเกรง
 กองทัพมอญมาก เมื่อสมิงพ่อเพชรตายแล้ว มอญเคยเสียที่
 ฝ่ายพม่า จนเสียสมิงนครอินท์

สมิงนครอินท์ เดิมชื่อมะสะลุม ครั้งแรกที่สมัครเข้ารับราชการกับพระเจ้าราชาธิราชก็ได้แสดงความสามารถ แต่ห้าวหาญเกินสมควร ก่อนที่จะกระทำการอันใด มิได้ทูลอาสาเสียก่อน พระเจ้าราชาธิราชจึงมิได้ประทานรางวัล และเมื่อได้รับราชการจนได้เป็นสมิงนครอินท์แล้วก็มิละทิ้งนิสัยเดิม เป็นทหารเอกที่มีฝีมือสูงสุดในเพลงดาบคู่ เป็นนักรบที่ห้าวหาญไม่กลัวอันตราย ประกอบด้วยนิสัยใจร้อนและดื้อดึง เชื่อในความสามารถของตนเองจนผู้ใหญ่ว่าห้ามไม่ฟัง เป็นสาเหตุให้สมิงพ่อเพชรโกรธมาก ถึงกับชี้หน้าด่าว่าต่อหน้าพระที่นั่ง

สมิงนครอินท์มีน้ำใจซื่อตรง และด้วยเหตุที่เป็นคนใจร้อนไม่สามารถเก็บความเคลือบแคลงสงสัยไว้ได้ ดังตอนที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละหยีบหมากในพานทองเครื่องเสวยประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์นั้น สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจพระประสงค์ของพระเจ้าราชาธิราช เมื่อไม่สามารถเก็บความสงสัยไว้ได้ จึงทำเป็นป่วยเพราะหลงรักนางอุตะละ เพื่อลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราช ครั้นตระหนักในน้ำพระทัยแล้วว่าทรงรักข้าทหารมากกว่าสตรี สมิงนครอินท์ก็ยิ่งรู้สึกจงรักภักดีในพระเจ้าแผ่นดินของตนยิ่งขึ้น

แม้ว่าเป็นคนใจร้อน แต่ก็เป็นคนมีไหวพริบ สามารถพูดลวงให้มังมหานรธารบด้วยอาวุธสั้น จนสามารถฆ่ามังมหานรธาได้

สมิงนครอินท์เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง ดังตอนที่มอญทำอุบายลวงฆ่าพม่าทั้งกองทัพในคราวทำสังคายนัน เมื่อมังมหานรธาถามขึ้นว่า การทำสังคายนันั้นจริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็ตอบตรงๆ ว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใครบอกว่ามีสังคายนันที่ไหนบ้าง” พม่าจึงหนีรอดไปได้ เพราะสมิงนครอินท์เห็นว่าการเอาชนะพมานั้นไม่ยาก ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีลวงลวงดังนั้น อันเป็นการชนะอย่างไม่มีเกียรติ

การที่สมิงนครอินท์ลอบเข้าไปถึงที่บรรทมของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง แล้วไม่ปลงพระชนม์เสีย นั้น ก็แสดงนิสัยดีว่าเป็นคนรู้ที่ดำที่สุจริตฐานะของตนว่าไม่ควรจะปลงพระชนม์กษัตริย์

เนื่องจากขาดความรอบคอบ สมิงนครอินท์จึงแพ้ความคิด มังรายกะยอจะว่าโอรสพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจนถูกจับได้ แล้วตายเพราะความบอบช้ำ และไม่ยอมรับประทานอาหาร เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบก็ทรงอาลัยเสียดายนัก ทรงถือว่าสมิงนครอินท์เคยมีคุณต่อพระองค์และต่อกองทัพพม่า ได้ตรัสดีเตียนพระโอรสเป็นอันมาก

สมิงอฝาง สมิงอฝางเป็นตัวอย่างที่ดีของข้าราชการ เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ปกครองเมืองเตียง ก็เอาใจใส่ดูแลให้ชาวด่านออกลาดตระเวนปลายด่าน จนชาวด่านจับทูตพม่าสิบสองคนผู้ถือพระราชสาส์นไปขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ได้ อันเป็นประโยชน์ทางการสงครามแก่ฝ่ายมอญเป็นอันมาก

ด้วยเหตุที่สมิงอฝางเป็นคนมีความรับผิดชอบสูง ต่อมาก็ได้รับราชการหน้าที่สำคัญคือ เมื่อนรามิละหนีพม่าออกจากเมืองตะแคง ไปทูลขอความช่วยเหลือต่อพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสใช้สมิงอฝางไปตีเมืองตะแคงจากพม่า ตีได้แล้วให้จัดการให้รามิละขึ้นครองเมืองตะแคง และจัดการบ้านเมืองให้จนราบคาบ และยังได้นำช่างฝีมือหกร้อยคนไปถวายพระเจ้าราชาธิราชตามพระประสงค์

ช่างพลายประกายมาศ หนังสือราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมิได้กล่าวถึงบทบาทของช่างพลายประกายมาศมากนัก แต่มีตอนหนึ่งที่ช่างพลายประกายมาศได้แสดงบทบาทอันน่าประทับใจอย่างยิ่ง คือเมื่อสมิงนครอินท์ถึงแก่กรรมแล้ว พมามีได้เกรงมอญดังเช่นเคย ในการสงครามคราวหนึ่ง สมิงพระรามขี่พลายประกายมาศเข้ารบกับพม่า พลายประกายมาศตกหล่มถอนตัวไม่ขึ้น พม่าจึงจับสมิงพระรามได้ แล้วให้เอาเชือกผูกพลายประกายมาศจากหล่มก็ผูกไม่ขึ้น สมิงพระรามจึงแนะนำให้เอาช่างพลายเข้าล่องา พลายประกายมาศโกรธก็ถีบโจนจากหล่มได้ แล้วจึงตกอยู่กับพม่า

ครั้นถึงการรบอีกคราวหนึ่ง พระเจ้าราชาธิราชทรงเกรงว่า ถ้าพม่าใช้พลายประกายมาศออกรบพระองค์จะเสียที่จึงตรัสให้นายช่างที่เคยเลี้ยงพลายประกายมาศให้ปลอมตัวเข้าไปในกองทัพพม่า เอาตะปูดึงเท้าพลายประกายมาศเสียอย่าให้พม่าเอาออกรบได้ ต่อไปนี้จะตัดข้อความจากหนังสือลงไว้ เพื่อให้เห็นความฉลาดของพลายประกายมาศอย่างชัดเจน

“นายช่างก็ถวายบังคมลาออกมาที่อยู่แล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่มผ้าแปลงเพศพม่าหาบฟ่อนหญ้าช้างเอาตะปูซ่อนเอาไว้ในฟ่อนหญ้าได้กล้วยสองหวีใส่หั่วคานหาบไป ครั้นเวลาสนธยาก็หาบฟ่อนหญ้าตามพวกตะพุ่นช้างเข้าไป นอนอยู่ริมโรงช้างพลายประกายมาศ ครั้นเวลาเที่ยงคืนดึกสงัดเสียงคนแล้ว นายช่างก็ลอบเข้าไปจะเอาตะปูตริ่งเท้าช้างประกายมาศ

ฝ่ายพลายประกายมาศได้กลิ่นความขำขังดังนั้นก็จำกลิ่นได้ จึงเอาจริงจับควักถอดนายช่างเข้าแล้วคำรนน้ำตาตก นายช่างเห็นดังนั้นก็เอากล้วยสองหวีส่งให้กิน พลายประกายมาศกินแต่หวีหนึ่ง หวีหนึ่งไม่กินนิ่งอยู่ นายช่างป้อนเป็นหลายครั้ง แล้วก็มิอำปากออกรับ นายช่างจึงถามว่า พ่อไม่กินกล้วยหวีนี้เพราะเหตุใด จะฝากไปให้แก่น้องหรือ พลายประกายมาศได้ยินนายช่างว่าก็รู้ความแต่พูดมิได้จึงพยักเอา นายช่างเห็นดังนั้นก็ยิ่งมีความเสนหาร้องให้รักกัน แล้วนายช่างจึงบอกว่า เวลาพຼ່ງนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราจะเสด็จออกชนช้างด้วยมังรายกะยอฉะวา ช้างพม่าทั้งปวงนั้นพระองค์มิได้กลัว มาเกรงอยู่แต่พ่อช้างเดียว จึงตรัสสั่งให้ข้าเอาตะปูมาตริ่งเท้าพ่อเสีย บัดนี้ข้ามีจิตสงสารทำพ่อไม่ได้แล้ว พ่อจงเอ็นดูข้า อย่าให้ข้าตายเลย เวลาพຼ່ງนี้พม่าจะขี่พ่อออกไปชนด้วยพระเจ้าอยู่หัวของเรา ๆ มีพระคุณได้ชุบเลี้ยงเรามา พ่ออย่าไปจงทำอาละวาดสะบัดหมอกความขุญลงเสียแล้วไล่แทงช้างตั้ง ช้างกันทั้งปวงให้อลหม่านขึ้น อย่าให้พร้อมมูลกันได้ แล้วพ่อจงหนีไปป่ากะเลียวนั้นเถิด

พลายประกายมาศได้ฟังดังนั้น น้ำตาตกลงแล้วก็พยับคอรับเอา นายช้างจึงสั่งอีกว่า ถ้าพ่อมิทำตังว่านี้ตัวข้าแลน้องกับมารดาของพ่อก็จะพากันตายสิ้น พลายประกายมาศร้องให้รักกันกับนายช้าง แล้วนายช้างก็กลับมา พอเวลารุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก นายช้างก็เข้าเฝ้าทูลทูลกิจการซึ่งได้ว่ากับพลายประกายมาศนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธมีพระสีหนาทตรัสว่า อ้ายไพร่ ขาดิหญาแพรกปัญญาสกุล พ่อมึงเป็นช้างหรือมึงจึงรู้จักภาษาพูดนัดแนะกันได้ตังนั้น อ้ายสู้รู้ว่าเจ้า ใช้อย่างนี้ไปทำอย่างหนึ่ง มึงดีกว่ากู กูจะเลี้ยงมึงได้หรือ ครั้นกูจะให้ฆ่ามึงเสียก็ยังมีเวลาผดอยู่ คนทั้งปวงจะติเตียนว่าใจเร็วด่วนได้ จึงสั่งให้อ่านายช้างไปจำไว้ แล้วตรัสว่า ถ้าพม่าซึ่งพลายประกายมาศออกมาชนช้างด้วยกู กูจะตัดศีรษะเสียให้สิ้นทั้งโคตร นายทัพนายกองก็คุมตัวนายช้างไปจำไว้ตามสั่ง”

ครั้นถึงเวลารบ มังนันทะสุกข์ขึ้นช้างพลายประกายมาศตามเสด็จมังรายกะยอจะวาวอกรบ ต่อไปนี้เป็นข้อความในหนังสือแสดงว่าพลายประกายมาศทำตามสัญญาที่ได้ให้กับนายช้างไว้

“ฝ่ายพลายประกายมาศถอดทรงออกจากเท้าแล้ว พอเดินมาได้หน่อยหนึ่งก็สลัดมังนันทะสุแลความท้อลงเสีย แล้วก็อาละวาดไล่แทงช้างแลรีพลในกองทัพพม่าทั้งปวงเป็นอลหม่านวุ่นวาย แลช้างพม่าทั้งปวงก็ตื่นกันขึ้น นายทัพนายกองฝ่ายพม่า

ก็เข้ารุมกันจับพลายประกายมาศ แหวงด้วยทวน ยิ่งด้วยเกาทัณฑ์ เจ็บปวดเป็นสาหัส พลายประกายมาศก็รับชีวิตความแค้นด้วยปลายงาแลงวง ถีบจุดถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก นายทัพนายกองทั้งปวงสาละวนจับพลายประกายมาศอยู่ ก็หาไปทัน มังรายกะยอจะว่าไม่ พลายประกายมาศต้องอาวุธเจ็บปวดเป็นสาหัส ก็วิ่งตรงไปเข้าป่ากะเลียวตามความทุกข์ขังสังไว้้นั้น”

ในการรบทัพ มอญชนะ จับได้มังรายกะยอจะว่าซึ่งตกจาก ข้างบันพระองค์หัก ตลอดเวลารบพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตร ไม่เห็นพลายประกายมาศ จึงเมื่อเสด็จเข้าค่ายแล้ว

“ก็ให้ทอดความทุกข์ออกจากจำ จึงตรัสว่า มิ่งไปเอาพลายประกายมาศมาตามสังไว้้นั้น ถ้าได้มาเหมือนคำมิ่งแล้วก็จะเลี้ยงให้ถึงขนาด นายช้างรับรับสังแล้วก็เอาอ้อยมัดหนึ่งแบกตรงไปป่ากะเลียว ซึ่งสังให้พลายประกายมาศไปอยู่นั้น ก็พบพลายประกายมาศ คำนม้นฟังอยู่มิได้ปรกติ นายช้างเห็นดังนั้นจะเข้าใกล้ก็ได้ จึงร้องเรียกไปแต่ไกลว่า พ่อช่วยข้าครั้งนี้อุดจากความตายแล้ว อย่าเมามันฟังไปนักเลย บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราตรัสใช้ให้ออกมารับแล้ว มาไปหาแม่แลน้องของพ่อเถิด พลายประกายมาศได้ยินเสียง นายช้างเรียกดังนั้นก็ยืนบึงนั่งฟังอยู่ นายช้างร้องเรียกเป็นหลายครั้งแล้ว พลายประกายมาศจำเสียงได้ถนัดแลเห็นตัว ก็ยืนปรบหูเป็นปรกติลง นายช้างก็เดินตรงเข้าไปหาจนถึงตัว แล้วยืนอ้อยให้กิน แลเห็นพลายประกายมาศต้องอาวุธบาดเจ็บเป็นสาหัส เห็นดังนั้นก็ร้องให้รักกัน แล้วก็พาพลายประกายมาศมา

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชครั้นแจ้งว่า นายช้างได้พลาย
 ปรกาศมานั้นก็ดีพระทัยนัก จึงทรงฉลองพระบาทเสด็จออกไป
 ไปถึงนอกค่าย พลายปรกาศมาศเห็นดังนั้นก็คุกเข่าลงทั้งสี่เท้า
 ยกวงขึ้นจบ แล้วก็กอดเอาฝ่าพระบาท น้ำตาตกคำรณอยู่
 สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นพลายปรกาศมาศ
 ต้องอาวูธบาดเจ็บก็มีพระทัยสงสาร จึงยกพระหัตถ์ขึ้นปรามาส
 เนื้อระพองข้างแล้วน้ำพระเนตรตก ตรัสประโลมด้วยวาจาอัน
 อ่อนหวานต่างๆ จึงสั่งหมอประโพนแลแพทย์โอสถทั้งปวงให้เอา
 ยาไปรักษาใส่ต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วตรัสกำชับว่า ถ้ามันพลาย
 ปรกาศมาเป็นอันตรายจะฆ่าเสียให้สิ้นทั้งโคตร แล้วก็
 พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายช้างเป็นอันมาก ส่วนบุตร
 ภรรยา นายช้างพระราชทานบ้านส่วยให้บ้านหนึ่งด้วย แล้วพระองค์
 ก็เสด็จกลับมายังพลับพลาในค่ายนั้น นายช้างแลหมอประโพนก็พา
 พลายปรกาศไปรักษา ณ โรงเดิม ซึ่งเคยอยู่แต่ก่อน”

ฝ่ายพม่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (พระเจ้ามนเทียรทอง) พระนามเดิมคือ มังสุเหนียด เป็นโอรสพระเจ้าฝรั่งมังศรีธนะวา ได้รับราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา

จากเรื่องนี้อ่านนี้เห็นพระนิสัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่าไม่สุรอบคอบ การกระทำที่แสดงนิสัยนี้ เช่น การที่ส่งทูตสิบสองคนถือราชสาส์นไปขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ก็ถูกมอญจับได้ การจัดทัพไปรบกับมอญ จะเอาชนะโดยใช้ไพร่พลมากเห็นแต่ทางได้มิได้ทรงคิดเตรียมการให้รอบคอบว่า ใช้ไพร่พลมากก็ต้องมีอาหารมาก ฉะนั้นการทຸ່ມเทกำลังทหารของพม่าจึงเกิดผลเสียและแพ้สงคราม การที่ให้ราชบุตรกับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงซึ่งกำลังแข็งเมือง ก็แสดงความไม่รอบคอบ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีพระทัยฉุนเฉียว มักตัดสินใจตามอารมณ์ เช่น ทรงพระพิโรธที่ราชธิดากับราชบุตรเขยถูกจับก็ทรงเห็นว่าเป็นเพราะมัวไปปราบเมืองไทยใหญ่ช้าอยู่ จึงให้ฆ่าเจ้าเมืองไทยใหญ่กับขุนนางที่เป็นขบถเสียสิ้น ตอนที่นางกายนพางมังคะเทวีออกจากป่าด้วยความสุจริต พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เกิดอารมณ์หลายคราว ขณะเกิดอารมณ์ดีก็ประทานรางวัลเมื่อเกิดอารมณ์เหิงหวงจัดขึ้นก็เลยให้ฆ่านางกายนพางมังคะเทวีเสีย

เมื่อเปรียบพระอัยยาศัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกับพระเจ้าราชาธิราชแล้วก็เห็นได้ว่า พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องรักสตรีมากกว่าทหาร ตอนนางกายถูกนำไปประหารชีวิต คำที่นางกายส่งนายช้างก็แสดงความน้อยใจในพระนิสัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

แม้ว่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะมีพระนิสัยดังกล่าว แต่ส่วนที่แสดงความดีก็ยังมี เช่น เมื่อมหาดเล็กผู้เชิญพระแสงกราบทูลว่าไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงเพราะน่ากลัวอันตราย พระองค์ก็ทรงเห็นด้วยมิได้ทรงพระพิโรธมหาดเล็กว่าบังอาจคิดเตียนการกระทำของพระองค์แล้วยังทรงแต่งตั้งมหาดเล็กคนนั้น ให้เป็นมังมหาราชอีกด้วย คราวที่มังมหานรธาคุมทัพใหญ่เป็นทัพหน้าไปตีเมืองหงสาวดี แต่ถูกทัพสมิงพ่อเพชรตีแตกก่อนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเสด็จยกทัพไปถึงนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธมาก จะให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตรทูลว่า “อันธรรมดาสงครามย่อมมีแพ้แลชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนู ซึ่งยิงสัตว์มิถูก จะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมิชอบ ควรจะเก็บไว้อิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อ เชือดเถื่อเอามังสะจงได้...” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็พระราชทานโทษให้มิได้ทรงถือโทษมิฉะนั้นในทางที่ผิด

มังศรีธาดู มังศรีธาดูเป็นอนุชาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขึ้นครองราชสมบัติ มังศรีธาดูได้ทำการชิงราชสมบัติแต่ไม่สำเร็จจึงหนีโทษไปสวามิภักดิ์อยู่กับพระเจ้าราชาธิราช

เมื่อสมิงนครอินท์ได้รับรับสั่งให้ปลอมเป็นพระเจ้าราชาธิราชไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุต้องรับหน้าที่ไปซื้อองค์พระเชษฐา และมีข้อแลกเปลี่ยนว่า ถ้าสมิงนครอินท์ทำการสำเร็จ มังศรีธาตุจะได้รับราชสมบัติเมืองอังวะ มังศรีธาตุก็ทำหน้าที่สนองพระคุณพระเจ้าราชาธิราช โดยซื้อองค์พระเชษฐาให้สมิงนครอินท์ทราบ แต่แล้วก็ได้คิดว่า

“พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่นายทหารหาควรรไม่ ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะก็จะดูหน้าเสนาบดีฉันใด จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเกิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้วสู้เสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ”

มังศรีธาตุทรงพระดำริแล้วจึงร้องบอกเป็นนัยไปแก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนังดังนี้ควรแหละหรือ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงฟังมังศรีธาตุร้องมาตั้งนั้น ก็ทราบว่ามีผู้อื่นแต่งปลอมเป็นกษัตริย์ มิใช่พระเจ้าราชาธิราช ก็เกี่ยวช้างพระที่นั่งบากหนึ่เข้าไปปนกับช้างตั้งช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาไล่ติดตามไป มังศรีธาตุเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพันทเพราะเสวตฉัตรเป็นสำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า ผ้าขาวในเมืองอังวะไม่มีอีกละหรือ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินดังนั้นก็ให้หัก

เศวตฉัตรทิ้งเสีย ขั้วข้างพระที่นั่งปนกันไปด้วยพลข้างทั้งปวง
สมิงนครอินท์หมายสำคัญมิได้ ก็กลับเข้ามาราบทูลสมเด็จพระเจ้า
พระเจ้านครราชสีมาซึ่งได้ทำการ และมังศรีธาดูร้องบอกพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้องนั้นทุกประการ”

การกระทำของมังศรีธาดูครั้งนั้นแสดงว่า เห็นแก่ศักดิ์ตระกูล
มากกว่าเห็นแก่ราชสมบัติ แล้วตนเองก็ถูกประหารชีวิต เมื่อ
มังศรีธาดูถูกประหารแล้ว พระเจ้านครราชสีมา ก็กลับทรงพระอาลัย
ดำริว่า

“มังศรีธาดูผู้ตายครั้งนี้เพราะรักษาดีตระกูล กลัวที่จะตาย
ด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาดูเป็นลูกกษัตริย์
มีขัตติยมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิต หายากนัก”

มังมหานรธา เดิมเป็นมหาดเล็กเชิญพระแสงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
เป็นผู้มีความคิดสุขุมรอบคอบ จึงทูลเตือนพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า
ไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงซึ่งเคยเป็นกบฏ
กล้าทูลทัดทาน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงเห็นความหวังดีและ
เห็นชอบด้วย ตรัสต่อว่าเสนาบดีว่า

“เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ให้ยศศักดิ์สูงการบริวารเป็นอันมาก
หวังจะให้เป็นที่ตาเป็นใจช่วยดูแลผิดชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วนั่งเสีย
มิได้ทัดทาน แต่มหาดเล็กเป็นผู้น้อยยังเห็นผิดมาว่าดังนี้” จึงทรง
แต่งตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหานรธา และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็น
ดังคำกราบทูลนั้น

ตอนที่พม่าเห็นว่าจะรบสู้มอญไม่ได้จึงหาวิธีปลดปล่อยโดย
ขอทำสัจกับมอญ พระเจ้าราชาธิราชทรงสั่งให้ทำอุบายลวงฆ่าพม่า
ทั้งกองทัพ บังเอิญมังมหานรธาได้คู่กับสมิงนครอินท์ ด้วยความ
รอบคอบของมังมหานรธา จึงถามสมิงนครอินท์ว่า การทำสัจนั้น
จริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง จึงตอบว่า
“อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใครบอกว่า
มีสัจต่อกันที่ไหนบ้าง” ผลจากความรอบคอบของมังมหานรธา
ช่วยให้พม่ารอดตายทั้งกองทัพ

มังมหานรธา เป็นทหารเอกของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เป็นคนมี
ความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ มีความกล้าหาญ และมีฝีมือในการรบ
มีข้อเสียคือขาดความเฉลียวใจ เมื่อสมิงนครอินท์ไม่สามารถ
เอาชนะมังมหานรธาด้วยอาวุธทวนได้ จึงทำด้วยโวหารให้
มังมหานรธาเกิดมานะว่า “...อาวุธสั้นนี้คนขลาดแล้วก็รบไม่ได้”
ข้อความนี้ทำให้มังมหานรธาขาดความยั้งคิด ยอมรบด้วยดาบซึ่ง
ตนไม่ถนัด แต่สมิงนครอินท์ถนัด จึงเสียทีถูกสมิงนครอินท์ฆ่าตาย

มังนันทมิตร เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เนื้อความ
ตอนหนึ่งในเรื่องแสดงให้เห็นว่า มังนันทมิตรมีความคิดรอบคอบ
และมีศิลปะในการพูดดี ก็คือตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธ
มังมหานรธาที่ไปแพ้พวกมอญมา จึงมีรับสั่งให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตร
ได้ทูลเตือนพระสติเป็นการเปรียบเทียบ ขอบพระทานอภัยมังมหานรธา
ไว้ให้ได้มีโอกาสแก้ตัว อันจะเป็นประโยชน์แก่ราชการสืบไป
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงเห็นด้วย

ฉางกาย ฉางกายเป็นตัวละครที่มีบทบาทน้อย แต่บทบาทของฉางกายทำให้ผู้อ่านรู้สึกสะเทือนอารมณ์ อันเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของวรรณคดี และบทบาทของฉางกายนี้ชี้ลักษณะนิสัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เห็นชัดยิ่งขึ้น

ฉางกายเป็นนายกองทหารมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทั้งยังมีน้ำใจกล้าหาญไม่สะทกสะท้านต่อความตาย

ที่ว่าฉางกายมีความเฉลียวฉลาดนั้นคือ ขณะที่ฉางกายขึ้นช้างจำลองไปกับนายช้าง พบนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีอยู่ในป่า พอนางร้องเรียกให้ฉางกายช่วย ฉางกายก็คิดได้ทันทีว่า ถ้าช่วยตนก็จะถูกประหารชีวิตคนเดียว ถ้าไม่ช่วยจะถูกประหารชีวิตหมดทั้งโคตร และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็นจริงดังที่ฉางกายกล่าวกับนายช้าง

ที่ว่าฉางกายมีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น คือฉางกายรู้อยู่ว่า พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีน้ำพระทัยไม่หนักแน่น ไม่เป็นที่อุ้มใจของข้าราชการ เห็นได้จากคำที่ฉางกายกล่าวให้นายช้างฟังว่า “ธรรมดาบุคลลทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกตัญญูรู้คุณแล้ว ก็จะโปรดให้มีสุขสมบูรณ์ด้วยยศศักดิ์ ทรัพย์สินหาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์อวดกตัญญูไม่รู้คุณคนแล้ว ผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิรพิษ โกรธขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมผลาญชีวิตให้สิ้นสูญทั้งบุตร ภรรยา ญาติ บิดามารดา หากคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเราว่าจะตายแต่ตัวนั้นเพราะรู้จักพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพา

พระอัศรมเหสีไปถวาย คงจะทรงพระสงสัยเคลือบแคลง ด้วยทางไกลหลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็ให้ฆ่าเราเมื่อนั้น ซึ่งคำเรว่ามิได้ผิดคอยดูไปเกิด”

ทั้งที่ฉางกายทราบพระอัธยาศัยพระเจ้าแผ่นดินตน และเชื่อว่าตนจะได้รับการตอบแทนอย่างร้ายแรงดังนั้น ฉางกายก็มีได้ทอดยที่จะทำความดี ตกลงใจรับนางมังคละเทวีไป และปฏิบัติต่อนางด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดทาง เป็นเวลาถึงยี่สิบวัน

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปตามที่ฉางกายคาดไว้ คือพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ประหารชีวิตเสีย นั้น ด้วยความมีใจหนักแน่นมั่นคง และกล้าหาญ ฉางกายมิได้แสดงความทุกข์โศก สะทกสะท้านหรือแค่นใจในความยุติธรรมที่ตนได้รับ แต่ควบคุมสติได้มั่นคงเล่าความให้เพชฌฆาตฟัง และเมื่อนายข้างร้องให้ตามมาเยี่ยม ฉางกายก็ยังคงเป็นผู้ปลอบและให้โอวาทแก่นายข้าง ข้อความในโอวาทแสดงถึงความน้อยใจอย่างลึกซึ้ง แต่ก็มีสติใช้ถ้อยคำมิให้เป็นการกล่าวร้ายเจ้านาย แต่กล่าวเป็นเชิงลงโทษความไม่รอบคอบของตนเอง คือ กล่าวว่ “ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไปภายหน้า จงระมัดระวังผิดอย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง ก็ให้รู้จักน้ำใจเจ้านายเสียก่อนว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์ทำราชการ และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้เสียสัตย์ จะทำคุณก็ให้เห็นคุณแล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษแล้ว อย่ากระทำเช่นอย่างตัวเราฉะนี้”

คำนำหน้านามมอญและพม่า

สมิง เป็นตำแหน่งบรรดาศักดิ์ของมอญเช่น มะสะลุม เมื่อแสดงความสามารถก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงนครอินท์ สมิงเป็นบรรดาศักดิ์ของมอญชั้นรองจากพระยา เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ บรรดาศักดิ์ของมอญมีชั้นพระยา เช่น พระยานครอินท์ พระยาพระราม พระยาอุดมราชา และชั้นรองลงมาก็มีชั้นสมิง เช่น สมิงพ่อเพชร สมิงนครอินท์ เป็นต้น ส่วนบรรดาศักดิ์ของไทย มีหลายชั้นกว่า คือมีชั้น พระยา พระ หลวง และขุน

มัง ในหนังสือของไทยมีคำนำหน้านามของพม่าว่า “มัง” เช่น มังมหานรธา มังรายกะยอฉะวา ที่จริงภาษาพม่าไม่มีคำว่า “มัง” มีแต่ “มิน” ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง แปลว่าพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการชั้นสูง (คงคล้ายกับคำพระยาของไทย ซึ่งเคยหมายความถึงพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง และต่อมาก็กลายเป็นคำนำหน้าข้าราชการชั้นสูง) ฉะนั้นคำ “มัง” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำ “มิน” ในภาษาพม่า

ศัพท์

หน้า ๑

ฐานา	ก่อสร้าง ตั้งขึ้น
ขอบขันฑเสมา	เขตแดน เขตแดนส่วนหนึ่ง ๆ
ระลำระสาย	กระจัดพลัดพราย ทุรนทุราย เสียกระบวน
ตะแกง	ชื่อเมืองขึ้นของพม่า
ไทยใหญ่	ไทยสาขาหนึ่งที่บางทฤษฎีเชื่อว่าอพยพมาจากประเทศจีน เมืองไทยใหญ่อยู่ทางเหนือของพม่า (คนไทยภาคเหนือมักเรียกไทยใหญ่ว่าเงี้ยว) ดินแดนไทยใหญ่คือชานสเดท (Shan State)
กบฏ	(บางที่เขียนเป็นขบถ) การประทุษร้ายต่อทางอาณาจักร ความทรยศ
หงสาวดี	(บางคราวเรียกพะโค) เมืองหลวงของมอญที่เรียกหงสาวดีเพราะตามตำนานกล่าวว่าก่อนสร้างเมืองนี้มีหงส์คู่หนึ่งเล่นน้ำอยู่ตรงที่จะสร้างเมือง
กระหนาบ	ประชิดเข้าไปทั้งสองข้าง
พระราชบริหาร	กล่าวแก่ ดำรัสสั่ง

หน้า ๒

บรรณาการ	สิ่งที่ส่งไปให้ด้วยความเคารพ หรือด้วยไมตรี
ลักษณะพระราชสาร	แปลเอาความว่าหนังสือหรือจดหมาย

กรุงรัตนบุรีอังวะ เมืองหลวงของพม่า
พระมหाराชเจ้าเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เดิมเมืองเชียงใหม่
เป็นอิสระมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง บัดนี้
เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย

มลาว ลาว
สวรรคต ไปสู่สวรรคต ตาย (ใช้สำหรับกษัตริย์)
เมืองขึ้น เมืองที่ยอมอ่อนน้อม
มอญ เป็นชาติเก่าแก่ในพม่า ซึ่งอพยพมาจาก
ทางเหนือมาอยู่ในอินโดจีนแถบปากน้ำอิรวดี
จิตตอง และสาละวิน
สูญ ว้างเปล่า หายสิ้นไป

หน้า ๓

กัลปาวสาน กัลป กัป คือ ระยะเวลาอันนานเหลือเกิน
ซึ่งโบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่ง อวสาน
แปลว่า ที่จบ ที่สุด กัลปาวสานแปลเอาความ
ว่า เวลาอันนานคู่กับโลก
ทูต ผู้นำข้อความไปแจ้งทั้งสองฝ่าย ผู้รับใช้ไป
เจรจาแทน
จำทูล ถือ (พระราชสาร)
สมิงงอฝาง สมิง แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองผู้
ปกครอง ตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายมอญ
สมิงงอฝาง เป็นเจ้าเมืองเตียง

กินเมือง	ครอบครองเมือง
ลาดตระเวน	เที่ยวตรวจ
ด่าน	แดน ทาง ที่สำหรับกักตรวจตราคอยระวัง เหตุและป้องกันชายแดน
ทรงพระดำริ	คิด
กิตติศัพท์	เสียงเล่าลือ
แคลง	ระวาง สงสัย เอียง ไม่ตรง
กำชับ	สั่งเน้นให้แน่
พระราชทาน	ให้

หน้า ๔

สกัด	กั้น ขวาง
สรรพ	ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด
ศัสตรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง
พะลิบ	ชื่อเมืองในประเทศพม่า เดิมนั้นเรียกปะสิน (Bassein)
สรรพาวุธ	อาวุธทั้งหมด
นรามิละ	บุตรเจ้าเมืองตะแคง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ยกทัพไปปราบเมืองตะแคงนั้น นรามิละไป ทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชก็ทรงส่งกองทัพไปช่วย จนเมืองตะแคงพ้นจากอำนาจพม่า
มัง	เป็นคำนำหน้าชื่อผู้เป็นใหญ่ฝ่ายพม่า

มั่งก่ามูนี่	ราชบุตรเขยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ตะละเจ้าเปฟ้า	ราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
บริจาริกา	หญิงรับใช้ บาทบริจาริกา แปลว่าเมีย
อพยพ	ย้ายครอบครัวจากถิ่นหนึ่งไปอยู่อีกถิ่นหนึ่ง

หน้า ๕

อุปโลก	ใช้สอย เสพ
บริโลก	กิน เสพ ใช้
สมิงยาะ	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราช เป็นแม่ทัพ คู่กับสมิงงอผางไปช่วยเมืองตะแคง
สมิงสามແທລ	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราชเป็นเกียกกาย ไปช่วยเมืองตะแคง
สมิงโลกนารายณ์	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราชเป็นเกียกกาย ไปช่วยเมืองตะแคง
เกียกกาย	กองเสบียง (เป็นส่วนหนึ่งในกองทัพ) หัวหน้าแห่งกองเสบียงนั้น
เศวตฉัตร	ฉัตรขาว ใช้เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็น พระเจ้าแผ่นดิน
ทรางทวย	ชื่อเมือง นรามิลละพาครอบครัวนีทัพ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไปอยู่เมืองทรางทวย
พระราชโองการ	คำสั่งพระเจ้าแผ่นดิน
เสนาบดี	แม่ทัพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

หน้า ๖

ทัพนหน้า	กองทัพที่ยกไปก่อน
ทัพลวง	กองทัพที่มีแม่ทัพใหญ่ เช่น กษัตริย์ เป็นต้น ควบคุม
นมัสการ	การไหว้
พระธาตุกะเนาะเตา	บางฉบับเรียกกะเหมาะเตาแต่ที่ถูกต้องคือ กะเนาะเตา

หน้า ๗

ปัจจุบันโรค	โรคร้ายที่เกิดขึ้นในทันทีทันใด
พิราลัย	ตาย (ใช้สำหรับเจ้าประเทศราชและสมเด็จพระเจ้า- เจ้าพระยา)
ต่างหูทองคำ นั้งเมือง	บางฉบับว่าตั้งทองคำแต่ที่ถูกต้องต่างหูทองคำ ครองเมือง
ช่างฝีมือรู้จัก แคะ บั่น เขียน และสลักกลึง	แคะ เปลี่ยนว่า สลัก แคะออก บั่น เปลี่ยนว่า เอาของอ่อนเช่นขี้ผึ้ง ดินเหนียว ทำให้เป็นรูปขึ้น เขียน เปลี่ยนว่า วาด ชิดให้เป็นตัวหนังสือ หรือเลข ชิดให้เป็นเส้นหรือรูปต่างๆ สลัก เปลี่ยนว่า ทำให้เป็นลวดลายหรือเป็นร่อง โดยวิธีใช้สิ่วเจาะ กลึง เปลี่ยนว่า ทำให้กลมด้วยเครื่องมือ

หน้า ๘

พระธรรมเทศนา	}	เรื่องชาดกกกล่าวว่าพระยาโปริสาท ชอบกิน
เรื่องพระยา		เนื้อมนุษย์ พระยาสุดโตโสเม ซึ่งเป็นพระ
สุดโตโสเม กับ		โพธิสัตว์ได้ไปแสดงธรรมเทศนาให้ฟัง จน
พระยาโปริสาท		พระยาโปริสาทเลิกกินเนื้อมนุษย์
มหาดเล็ก		ข้าราชการในพระราชสำนัก มีหน้าที่รับใช้
		พระเจ้าแผ่นดิน
พระแสง		อาวุธ ศัสตรา เครื่องมีคม
อุปมา		การอ้างเอามาเปรียบเทียบ
ข้างเดือน		ข้างป่า
จำลอง		ที่นั่งบนหลังช้าง
อาละวาด		ทำเกะกะระราน พาลหาเรื่องรังควาน
ศฤงคาร		สิ่งให้เกิดความรัก
บริวาร		ผู้แวดล้อม ผู้รับใช้ หรือ ผู้ห้อมล้อมติดตาม
เป็นตาเป็นใจ		ช่วยดูแล ช่วยคิดการ
ประเจียด		ผ้าลงเลขยันต์ ถือกันว่าเป็นเครื่องป้องกัน
		อันตรายได้ ใช้เป็นผ้าผูกคอหรือผูกต้นแขน

หน้า ๙

ทรงพระพิโรธ	โกรธ
พะเนินเหล็ก	ก้อนใหญ่
ขนดหาง	โคนหางงู

พระยานาคราช พญา
 จองจำ ไส้ตรวนหรือเครื่องพันธนาการขังไว้ในคุก
 ในตาราง

หน้า ๑๐

ชานพระนคร แดนเมือง
 พะวา ดันไม้ชนิดหนึ่งเนื้อเหนียว
 ทวน อาวุธอย่างหนึ่งคล้ายหอก มีพู่
 พู่จามรี พู่ แปลว่าปุยขนสัตว์หรือไหม เป็นต้น ที่
 รวมเข้าเป็นกลุ่มกลมใช้เป็นเครื่องประดับ
 จามรี (จามจรี จมร) ชื่อเนื้อทรายมีขน
 ละเอียด หางยาวเป็นพู่เป็นสัตว์บดเอื้อง
 อยู่ในจำพวกแกะ ชื่อตันไม้ซึ่งมีเกสร ดอก
 เป็นฝอยคล้ายขนจามจรี
 เลา ดันไม้จำพวกอ้อ ดอกสีขาวมอๆ
 แขน หน่ยขนาดสูงบางชนิดในสกุลพงและอ้อย
 มักขึ้นเป็นพวงตามชายแม่น้ำและที่ต่ำ
 น้ำท่วมได้
 ผงคลี ฝุ่นละเอียด ละออง
 ตรลบ หกหลังกมา กลับย้อนหลัง พุง

หน้า ๑๑

ไกรสร สิงโต

ราชสีห์ พญาสิงโต เรียกสิงโตสามัญที่เขียนรูปอย่าง
แบบไทย สัตว์ในนิยายถือว่ามีคุณร้าย
และมีกำลังมาก

หักไฟหัวลม รีบดับไฟก่อนที่ลมจะพัดให้ไฟไหม้มากขึ้น
คือรีบโจมตีทัพข้าศึกก่อนที่ทหารฝ่ายตนจะ
ท้อถอย

น้ำเซียวลองขวางเรือ น้ำกำลังไหลแรงแต่ก็พายเรือข้ามไป คือ
ถึงแม้ทราบว่าทัพข้าศึกมีกำลังมากก็จะลอง
โจมตีดู

บัญชาการ
ต่างพระเนตร
พระกรรณ } สั่งการงานแทนพระเจ้าแผ่นดิน

หน้า ๑๒

เช่น สั่งเวร เอาอาหารให้ผีกิน
ปนละวน ปน แปลว่า คละกัน ประสมกัน
ละวน แปลว่า ก้อง อื้ออึง สับสน

หน้า ๑๓

ประดั่ง คับคั่ง ยัดเยียดกันเข้าไป
ตะลุมบอน รบถึงตัว ประจัญบานกันด้วยอาวุธสั้น
ปราชัย ความพ่ายแพ้

หน้า ๑๔

ข้าพระพุทธเจ้า

ข้าพเจ้า (คำกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหรือ
เจ้านายชั้นสูง)

บำเหน็จ

รางวัล ค่าเหนื่อย ค่าความชอบเป็นพิเศษ

รางวัล

สิ่งของที่ให้โดยความชอบ

หน้า ๑๕

พง

ชื่อต้นหญ้าชนิดหนึ่งใบและต้นคล้ายอ้อแซม

หน้า ๑๖

สุทนต์

ผ้าสำหรับปูอาสนะหรือที่นอน มีลายปัก
ตามขอบ

ยี่งู

ที่นอน พูก

พระองค์ทรง

พระพิโรธ...

...เอามั่งสะ

จงได้

ไม่ควรฆ่าทหารที่ไปรบแพ่งกลับมาควรให้โอกาส
เขาได้ทำการแก้ตัวอาจได้ชัยชนะ

หน้า ๑๗

ฤกษ์

ศิลปศาสตร์

คราวหรือเวลาซึ่งเหมาะเป็นชัยมงคล

ตำราว่าด้วยวิชาความรู้ มี ๑๘ ประการ เช่น
ตำราการคำนวณ ตำรายิงธนู ฯลฯ

ดาบ	มียาวชนิดหนึ่งใช้ในการสู้รบ
ง้าว	คัสตราวุธคล้ายดาบ มีด้ามยาว
ดั่ง	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปเป็นกาบ กล้วย
โล่	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปกลม
เขน	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้า
หอกขัด	หอกด้ามสั้นสำหรับใช้พุ่งหรือขัดไป
แหลน	เหล็กกลมยาวปลายแหลมสำหรับใช้แทง
หลาว	ไม้ที่เสียมแหลมเป็นอาวุธสำหรับแทง
เกาทัณฑ์	ธนู
หน้าไม้	เครื่องยิงสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีคันทำเป็นราง ยิงด้วยลูกธนู

หน้า ๑๘

ราบเป็นหน้ากลอง	ปราบให้ราบคาบไม่ให้มีกำลังเหลือไว้ต่อต้าน ได้
มังคละเทวี	อัครมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ภายหลังถูก ถอดจากตำแหน่ง เพราะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สงสัยว่าพระนางผูกพันกับฉางกายฉันทูสาว ในคราวที่ฉางกายช่วยพาพระนางออกจาก ป่าสู่เมืองอังวะ
พระอัครมเหสี	พระมเหสีเอกของพระเจ้าแผ่นดิน

พยุห	กระบวน หมู่ กองทัพ
มหาพิชัยฤกษ์	พิชัยแปลว่าความชนะ แปลเอาความว่า ได้เวลาอันเหมาะที่ได้ชัยชนะใหญ่
คชาธาร	ช้างทรง ช้างพระที่นั่ง
คชาภรณ์	เครื่องประดับช้าง
พิจิตร	ต่าง ๆ หลายหลาก งาม น่าดู
ช้างโคดแล่น	มีหน้าที่ขับไล่
โจมทัพ	ช้างโจมทัพมีหน้าที่เข้าโจมตี
ดั่งกัน	ช้างดั่งกันมีหน้าที่ล้อมป้องกันภายนอก
สารคำค่าย	ช้างคำค่าย มีหน้าที่คำจุนรักษาค่าย
แทรกแซง	ช้างแทรก ช้างแซง มีหน้าที่สอดแทรกคอย ระวังช่วยเหลือ
ล้อมวัง	ช้างล้อมวัง มีหน้าที่คำจุนรักษาค่ายเหมือน ช้างคำค่าย
พังคา	ช้างพังคา มีหน้าที่ทำลายค่าย
มโหฬาร	มโหฬาร ยิ่งใหญ่ กว้างใหญ่
โยธาหาญ	พลรบ ทหาร
กันกง	ล้อมวง กันรอบ

หน้า ๑๕

พระธรณี

กะแมช้างสัง

คองอุ

แผ่นดิน

ชื่อตำบล

ชื่อเมืองอยู่เหนือเมืองหงสาวดี

หน้า ๒๐

สอคนแหม

ถ้าแก้ว

พยัคฆ์

อำนาจตบะเดชะ

เตรียม

ปลงทัพ

ลอบเข้าไปสืบความลับ

ที่อยู่อันประเสริฐของพญาราชสีห์

เสือโคร่ง

ตบะ แปลว่า พิธีข่มกิเลสโดยทรมานตัว

เดชะ แปลว่า อำนาจ อำนาจตบะเดชะ

แปลเอาความว่า อำนาจ

ชื่อดำบล

ปลง แปลว่า เอลง ปลงทัพ แปลว่า หยุด

เดินทัพ

หน้า ๒๑

เกราะ

เงียด

ตระหนัก

เครื่องหุ้มสำหรับป้องกันอันตราย

ชื่อแม่น้ำ

แน่ ชัดแจ้ง

หน้า ๒๓

ข้างสารชนกัน...

...ละเอียดยไป

}

พระมหากษัตริย์ทำสงครามกันผู้น้อยก็ได้รับ
อันตรายและเสียหายยับเยินไปด้วย

บันเกลาะ ชื่อแม่น้ำซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือแห้งอยู่
หกเจ็ดวันน้ำทะเลขึ้นวันหนึ่งเวลาน้ำขึ้น
พายุและคลื่นแรงมากอาจพาให้เรือแพช้างม้า
ผู้คนจมน้ำตายได้และน้ำเต็มฝั่งอยู่ไม่นาน
ก็แห้งลงอีก สมิงพ่อเพชรจึงล่อให้พม่า
ลงรบในแม่น้ำนี้ พม่าไม่รู้ทันก็เสียชีวิตลง
เป็นอันมาก

อัชฌาสัย นิสัยใจคอ ความประสงค์ ความนิยม
สนม เจ้าจอม
กำนัล ของที่ให้กับด้วยความนับถือ นางพนักงาน
ผู้รับใช้

หน้า ๒๔
ยุทธนาการ อาการรบกัน

หน้า ๒๕
ไทยกาเหล ชื่อไทยพวกหนึ่ง
ไทยเมหยัง ชื่อไทยพวกหนึ่ง
ไทยน้อย ไทยที่อยู่ในประเทศไทยบัดนี้

หน้า ๒๖
ประดิษฐ์ ดั้งขึ้น จัดทำขึ้น คิดทำขึ้น สร้างขึ้น แต่งขึ้น
สัญญาณ เครื่องหมาย

หน้า ๒๘

ประจัน	ประกาศความชั่ว
บวง	บูชา
สรวง	ฟ้า สวรรค์ เทวดา บน เช่น บูชา
ประโคม	โหม ทำเพลงดนตรีให้ครึกครื้นกระทั่ง แดรสังข์หรือมโหระทึก
เทพารักษ์	เทวดาผู้พิทักษ์รักษา
พลีกรรม	การบูชา พิธีบูชา
มนต์	คำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวด คำสำหรับ เสกเป่า
กาถา	เวทมนตร์ที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์

หน้า ๒๙

เอิกเกริก	อ้ออึ้งใหญ่ ครึกครื้น สนุกสนาน
เลียบ	ไปตามริม ไปตามขอบ

หน้า ๓๐

จะเร่ง	เข้าใจว่าเป็นชื่อตำแหน่งข้าราชการ ตำแหน่งหนึ่ง
สรรเสริญ	พุดยกย่อง ชมเชย
กองยี่	ชื่อตำบล

เรือใหญ่ กว่าทะเล... ...ก็ขัดขวาง	}	พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพใหญ่จนเกินที่จะ บำรุงให้กองทัพเข้มแข็งได้ จึงยากที่จะได้ ชัยชนะ
---	---	---

หน้า ๓๑

หาบ	เอาของห้อยปลายคานสองข้างแล้วแบก กลางคานพาไป
คอน	ใช้ปลายไม้ข้างหนึ่งคานสิ่งของไว้
พัง	ข้างตัวเมีย
พลาย	ข้างตัวผู้
ปุ่น (บำเหน็จ)	ให้ (รางวัล)

หน้า ๓๒

วสันตฤดู	ฤดูใบไม้ผลิ (ราวเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม)
----------	--

หน้า ๓๓

หมากรุก	การเล่นชนิดหนึ่ง เดินบนกระดานสี่เหลี่ยม มี ๖๔ ตา
---------	---

หน้า ๓๕

เพลง (อาวุธ)	กระบวนวิธีรำดาบ รำทวน
--------------	-----------------------

หน้า ๓๖

กำปั่น	เรือเดินทะเลแบบของชาวตะวันตก
--------	------------------------------

(๕๘)

จังกอบ	ภาษีอากรของเทศบาล ภาษีผ่านด่าน ภาษีปากเรือ
ส่วย	ของที่เรียกเก็บจากพื้นเมือง ส่งเป็น ภาคหลวงตามวิธีเรียกเก็บภาษีอากรใน สมัยโบราณ
อากร	ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสิ่ง ที่เกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อการค้า
นายช่าง โคตร	ตำแหน่งทางราชการ เช่น นายม้านัน วงศ์ สกุล เผ่าพันธุ์ เหว้า
หน้า ๓๓ อาศิริพิษ ประทม	ผู้มีพิษในเขี้ยว คือ บรรทม นอน
หน้า ๓๔ พิทักษ์ สุจริต โทมณัส ประทุษจิต	ดูแลคุ้มครอง ประพฤติชอบตามครองธรรม ความเสียใจ ความเป็นทุกข์ใจ จิตร้าย จิตโกรธ
หน้า ๓๕ โสมนัส สิริโสภาค	ความสุขใจ ความปลาบปลื้ม ความเบิกบาน งามดี

พานพระศรี
ปฏิพัทธ์
ชะรอย
เส่นหา
สันดาน
เพชฌฆาต

พานหมาก
เนื่องกัน ผูกพัน รักใคร่
เห็นจะ ที่จะ น่าจะ บางที
ความรัก
อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด
เจ้าหน้าที่ประหารชีวิตนักโทษที่ต้องโทษ
ถึงตาย

หน้า ๔๐

สังเวช
ประมาท
สวามิภักดิ์

ความสลด
มัวเมา เลินเล่อ เผลอ สิมสดี
ยอมตนหรือมอบตนอยู่ได้อำนาจ

หน้า ๔๑

สังขยา
งอนโต
เรือขนาน
หน้าจนวน
ดำหนักน้ำ
ดำราพิชัยสงคราม

ชื่อทหารของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ชื่อตำบล
ชื่อเรือชนิดหนึ่ง
หน้าทำน้ำซึ่งเป็นที่ขึ้นและลงเรือของ
พระเจ้าแผ่นดิน
ดำราว่าด้วยกลยุทธ์ ดำราว่าด้วยวิธีการ
เอาชนะในสงคราม

หน้า ๔๒

สิริสวัสดิ์พัฒน-
มงคล

สิริ แปลว่า ศรี มิ่ง สง่า แสงความสุขไส
ความสว่าง ความงาม ความดี ความน่ารัก
ความเจริญ ความร่ำรวย ลาก ความสำเร็จ
มงคล ความเป็นใหญ่

สวัสดิ์ แปลว่า ความดี ความงาม ความ
เจริญรุ่งเรือง

พัฒน แปลว่า ความเจริญ

มงคล แปลว่า สิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความ
เจริญ

อุตะละ

นางสนมคนโปรดของพระเจ้าราชาธิราช

พระราชอาชญา

โทษที่ได้รับจากพระเจ้าแผ่นดิน

ห้าม

หญิงที่เป็นเมียเจ้านายใช้นางห้ามถ้ามี
ศักดิ์เป็นหม่อมเรียกว่าหม่อมห้าม

แถมพระสรวล

ยิ้ม

หน้า ๔๓

ศุภนิมิต

นิมิตดี ลางดี

เรือฉลากบาง

เรือรบชนิดหนึ่งของสมัยก่อน

หน้า ๔๔

เป็นบรรทัดแก่ }
ข้าทหาร

เป็นตัวอย่างแก่ทหาร

วัตร

กิจพึงกระทำ หน้าที่ ธรรมเนียม ความ
ประพฤติ การปฏิบัติ

เสวกามาตย์

เสวกและอำมาตย์ เสวก แปลว่า ข้าราชการ
ในราชสำนัก

บัณฑิต

อำมาตย์ แปลว่า ข้าราชการ ข้าเฝ้าที่ปรึกษา
ผู้มีปัญญา นักปราชญ์

ศีล

ข้อปฏิบัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจา
ทางศาสนา

สัตย์

คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน

โอ

อวด

ท้องถนน

ทางเดินสำหรับฝ้ายในชั่งกันด้วยผ้าหรือม่าน
เป็นต้น

หน้า ๔๕

อินทรี

ร่างกาย กำลังกาย ความรู้สึก ประสาท
หน้าที่

ทะนง

ถือดี

อาสน์

ที่นั่ง

พระภูษาชุบสรง

ผ้าผัดอาบน้ำ

เลียบเลียม	ทาบทาม
เหลาะเหละ	เหลวไหล เลอะเทอะ ไม่นั่นอน
บาทมูลิกการ	หมूंคนที่อยู่แทบบาทมูล คือข้าราชการใน พระองค์
กลีจิต	คิดร้าย
เฉลย	แก้ความ พุดแก้ พุดตอบ ตอบคำ ทักท้วง
บุรพการี	(บุพการี) ผู้ที่ทำอุปการะมาก่อนได้แก่ บิดา มารดา เป็นต้น

หน้า ๔๖

ประณม	ที่แรก เบื้องต้น
ภิรมย์	อภิรมย์ รื่นเร่ยิ่ง ดีใจยิ่ง ยินดียิ่ง
สกล	ทั่ว ทั้งหมด
ชมพูทวีป	ชื่อประเทศอินเดีย
นิจ	เที่ยง ยั่งยืน เสมอ
เร็ว	เครื่องสำหรับดักสัตว์ชนิดหนึ่ง มีปวงติดกับ ปลายไม้เอาโคนปักไว้ที่ดิน
โอวาท	คำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน
มูล	โคน ราก เค้า ต้น ที่ตั้ง เดิม
วิสัย	ขอบ เขต แดน ลักษณะที่เป็นอยู่
โลกีย	เกี่ยวกับโลก ธรรมดาโลก

หน้า ๔๗

โชนน้ำมัน

ทาน้ำมัน

หน้า ๔๘

ขอขมา

ขอโทษ

หน้า ๔๙

ประจัญ

กระดิ่ง

สู้รบ ต่อสู้ ด้านทาน

กระดิ่งสำหรับแขวน โดยมากแขวนที่คอวัว
และชายคาโบสถ์

หลุด

กิจจานุกิจ

ของกลมยาวที่มีรูตลอด
การงานทั่วไป

หน้า ๕๑

อาลักษณ์

ผู้ทำหน้าที่ทางหนังสือในราชสำนัก

หน้า ๕๖

ธำมรงค์

ทำขวัญ

วรุษฤดู

มาตรว่า

สมณชีพราหมณ์

แหวน

ชดใช้

ฤดูฝน

สักว่า ถึงว่า

พระภิกษุและผู้นับถือ ผู้รักษาศีลทั่วไป

หน้า ๕๗

ผ้าแดงโมรี

ผ้าขาวกาสา

เมี่ยง

ไพร่

รามัญ

พินาศ

พิเคราะห์

บรมจักรพัทธราช

สัตพิชรัตน์

ไอศุริยสมบัติ

ทวีปทั้งสี่

ผ้าชนิดหนึ่ง

ผ้าชนิดหนึ่ง (ทมิฬและมลายูว่าผ้าดิบผ้าหยาบ)

ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งใช้ใบอม เช่นเดียวกับ
การที่คนไทยรับประทานหมากและพลู

ชาวเมือง

มอญ

ความฉิบหาย

ไคร้ครวญ

จักรพรรดิ พระราชาธิราช

แก้วต่างๆ เจ็ดประการ คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว
ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว จักรแก้ว
(อาวุธ) และแก้วมณี

สมบัติแห่งพระราชาธิบดี

ในคัมภีร์ไตรภูมิกล่าวว่าทวีปมี ๔ คือ ๑. ชมพู
ทวีป (ทวีปทางใต้) ๒. อมรโคยานทวีป
(ทวีปทางตะวันตก) ๓. อุตระกुरुทวีป (ทวีป
ฝ่ายเหนือถือว่าเป็นแดนอันสุขสมบูรณ์)
๔. บพวิเทหทวีป (ทวีปทางตะวันออก)

หน้า ๕๘

กฤษณานุภาพ

กฤษฎา + อานุภาพ ความยิ่งใหญ่ที่ทำแล้ว

พระยามัจจุราช	เจ้าแห่งความตาย
อนาคต	เวลาภายหลัง
วาณิช	พ่อค้า
กุศล	สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ บุญ ฉลาด
สัตยานุสัย	คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน
พระเชษฐาธิราช	พระ + เชษฐา + ธิราช เชษฐา แปลว่า พี่ อิทธิราช แปลว่า เจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
วัฒนา	ความเจริญ ความมั่งคั่ง
สัมพันธ	การผูกพัน ความเกี่ยวข้อง

หน้า ๕๕	
สมคะเน	เหมาะแก่ที่คาด ตรงกับที่คิดไว้

หน้า ๖๐	
สมัคร	เข้าพวก เข้าด้วย เต็มใจ
สโมสร	ร่วมชุมนุมกัน

หน้า ๖๑	
กริ่งใจ	นึกแคลงใจ
บุญญาธิการ	บุญญา + อธิการ หมายถึง อำนาจแห่งบุญ

หน้า ๖๓

ช้างพลาย
ประกายมาศ

}

ช้างของฝ่ายมอญ เป็นช้างฉลาดเข้าใจ
ภาษามนุษย์ได้ดี เวลาตกมันดุและแข็งแรง
มาก

พาน

พบปะ ปะทะ ะไป

ทรมาน

ข่ม ปราม ฝึก ทำให้เสื่อมพยศ

เครื่องสูง

ของสำหรับประดับเกียรติยศ เช่น ฉัตร พัด
โบก จามร กลด

ปี

ชื่อเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งสำหรับเป่าให้เป็น
เพลง

กลองชนะ

กลองชนิดหนึ่ง

หน้า ๖๔

ควาญ

ผู้เลี้ยงและขี่ขับช้าง

หน้า ๖๕

เอาพิมเสนแลกกับเกลือ เอาของมีค่ามากไปแลกกับของมีค่าน้อย

หน้า ๖๖

ขัดติยะ

พระเจ้าแผ่นดิน

มานะ

ความพยายาม ความตั้งใจจริง การถือตัว

พื่อน

มัต กำ

ตะพุ่นหญ้าช้าง โทษอาญาหลวงสมัยโบราณ ตะพุ่น แปลว่า
พวกพลหลวงที่ถูกเกณฑ์ให้เกี่ยวหญ้าเลี้ยง
ช้าง

พลับพลา ที่ประทับชั่วคราวสำหรับรับรองพระเจ้า
แผ่นดิน

อลหม่าน ชุลมุน สับสน แดกตื่น
แหล่ง ที่ตั้ง ที่วาง ที่อยู่
ภาวนา สำรวมใจตั้งความปรารถนา

หน้า ๖๗
พนักงาน เจ้าหน้าที่
จักกาย ตำแหน่งข้าราชการ

หน้า ๖๘
นักสนม หญิงคนใช้ในพระราชวัง
อหังการ การถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความทะนงตัว
ความก้าวร้าวด้วยการถือตัว
คำหนัก เรือนของเจ้านาย

หน้า ๖๙
เวรานุเวร ความพยาบาทกัน ความปองร้ายกัน บาป
วาสนา บุญหรือบาปที่ได้อบรมมา

หน้า ๗๐

จู่

รู้เข้าไปตามทาง โดยปริยายหมายความว่า

ดูถูก

บิดพลิ้ว

พลิกแพลง ทำให้พลาดจากความจริง

หน้า ๗๑

เสพ

กิน ใช้

โภชนาหาร

อาหาร การกิน

หน้า ๗๓

เสนา

กองทหาร กองทัพ หมู่ทหาร

ยุทธ์

สงคราม การรบพุ่ง

โยธา

พลรบ ทหาร

กิจกรรม

การแสดงละคร

ให้นักเรียนหัดแต่งบทละครพูดสั้นๆ ดำเนินความตามเรื่อง ราชาราชดอนไตดอนหนึ่งที่นักเรียนชอบและเห็นว่ามีความน่าสนใจ หรือนำยึดถือเป็นแบบอย่าง ในการแสดงละครให้นักเรียนแบ่งงานกันทำ เช่น ให้หมู่หนึ่งจัดเวที หมู่หนึ่งจัดหาเครื่องแต่งกาย หมู่หนึ่งออกบัตรเชิญครูและนักเรียนชั้นอื่นมาชมละคร และอีกหมู่หนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับรองแขกที่มาชมละคร เป็นต้น

อภิปราย

ให้นักเรียนแบ่งเป็นหมู่

หมู่ที่ ๑ อภิปรายลักษณะนิสัยของบุคคลในเรื่อง เช่น พระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินทร์ สมิงพ่อเพชร มังมหาราชฯ เป็นต้น

หมู่ที่ ๒ อภิปรายว่า พม่ายกทัพคราวใดก็เป็นทัพใหญ่ ไร้ผลมากมาย แต่ก็แพ้มอญซึ่งใช้รี้พลน้อยกว่า เป็นเพราะเหตุไร

หมู่ที่ ๓ สมิงนครอินทร์เอาศิระชะมังมหานรธาเข้าฝังไปถวายพระเจ้าราชาธิราช ให้อภิปรายถึงหลักการทางวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการนี้

หมู่ที่ ๔ ให้ช่วยกันอภิปรายบทบาทการกระทำของตัวละครในเรื่อง ตามแต่จะเห็นชอบ

วิจารณ์

จงวิจารณ์

๑. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าทูตพม่าสิบสองคนเสีย
๒. การที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ฆ่าเจ้าเมืองไทยใหญ่ และขุนนางไทยใหญ่เสียทั้งสิ้น
๓. การที่ฉางกายรับนางมังคละเทวีไปจากป่าเป็นลำดับ ไปจนถึงฉางกายถูกฆ่าตาย
๔. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละซึ่งเป็นนางห้าม ขอบพระทัย นำพระศรีในพานทองเครื่องเสวยไป พระราชทานต่อมือสมิงนครอินท์
๕. สาเหตุที่มังศรีธาดูถูกประหารชีวิต
๖. ข้อความที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสว่า “อำมาตย์ ทินมนิกรอดนี้เลิศมนุษย์มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์”

การศึกษาทางภาษา

๑. ครูให้นักเรียนช่วยกันเลือกย่อเรื่องเป็นตอนสั้นๆ
๒. ให้นักเรียนหาคติ ข้อคิด และสุภาษิตที่ได้จากเรื่องนี้ มาอธิบาย
๓. ให้หาสำนวนเปรียบเทียบ ความลึกซึ้งและสำนวนที่ เลิกใช้แล้ว
๔. ให้ช่วยกันหาว่าตอนใดมีความไพเราะ เป็นแบบอย่าง ของการเขียนที่ดี และนักเรียนก็ชอบ

การวิจัย

๑. หาแผนที่แสดงที่ตั้งเมืองที่กล่าวในเรื่องราชาธิราช ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เช่น เมืองหงสาวดี ตะแคง พระสิม
๒. สืบค้นประวัติ ดำเนิน ภาพถ่าย ภาพเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราชาธิราช (เช่น ค้นคว้าประวัติชาติมอญโดยสังเขป มอญได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยอย่างไร ในสมัยใด สมัยที่พระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ทำสงครามกันนั้น ประเทศไทยอยู่ในยุคใด มีสภาพเป็นอย่างไร เป็นต้น)
๓. ให้หารูปอาวุธ และการรบในสมัยโบราณ

การสนทนา

๑. พระเจ้าราชาธิราชโปรดให้สร้างหอพระไว้ที่ไหนเพื่ออะไร
๒. “ไทยใหญ่” คืออะไร
๓. การรบที่ป่าพะวา ทางกองทัพมอญมีเรื่องขัดใจกันอย่างไร
๔. ทำไมมังมหานรธาจึงเชื่อสมิงนครอินท์ ยอมรบด้วยอาวุธสั้นจนตัวต้องตาย
๕. “ศึกในใจ” ของสมิงนครอินท์คืออะไร
๖. เมื่อพม่าขอทำไมตรีกับมอญ มอญก็เตรียมจะลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ แล้วเหตุไรจึงทำการไม่สำเร็จ

(๗๒)

๗. การที่จะทราบได้ว่าบุคคลในเรื่อง คนไหนดี หรือ ไม่ดีอย่างไรนั้น สังเกตจากอะไร
๘. คำกล่าวที่ว่า “เรื่องราชาธิราชตอนแรกแผ่อำณาเขต ด้วยอาวุธ ตอนท้ายแผ่อำณาเขตด้วยโวหาร” นี้มี ข้อเท็จจริงเพียงไร
๙. บทบาทของบุคคลในเรื่องนี้แสดงคุณธรรมอะไรบ้าง
๑๐. อ่านหนังสือราชาธิราชแล้วได้รับประโยชน์อะไรบ้าง

ศึกษารัษฎาพาณิชย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๔

ราชาริราช

ISBN 974-01-2489-5

9 789740 124894

ราคา 26.00 บาท

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

นายวิชัย ทักษ์คนใส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๔๕๐๐๒๔๑

